

**T.C
Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İlköğretim Ana Bilim Dalı
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı**

Antik Mısır ve Eski Anadolu Uygarlıklarında Tıp

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman
Doç. Dr. GÜNGÖR KARAUĞUZ**

**Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Berat CERAN
054214031006**

Konya-2008

ÖZET

Antik Mısır Ve Eski Anadolu Uygarlıklarında Tıp

Birbirleriyle düşmanken, dost olmayı başarmış iki ülke. Birbirlerini yıkma fırsatı ikisine de geçmişse bile bu fırsatları değerlendiremeyen ve bu düşmanlığın daha sonra yerini kardeşliğe bıraktığı iki devlet, Hitit ve Mısır devletleri.

İşte böylesine güçlü ve böylesine gizemli iki devletin kendi dönemlerinde uyguladıkları tıp konusu tezimizin ana konusunu oluşturmuştur.

Çalışmamızdaki amaç, Mısırla alakalı kaynaklar ve Hitit çivi yazılı kaynaklar taranarak Eski Çağ dünyasının tıbbi gelişmelerini ortaya koyarak bu gelişmelerin günümüz tıp dünyasına nasıl katkılar sağladığını ortaya çıkartmaktır.

Tezimiz 3 bölümden oluşmuştur.

Birinci bölümde, Antik Çağ Mısır dönemi Eski İmparatorluk, Orta İmparatorluk, Yeni İmparatorluk başlıkları altında işlenmiş olup bu bölümde ayrıca Antik Çağ Mısır ülkesi sülaleleri ve siyasi yaşamına kısaca değinilmiştir.

İkinci bölümde, Hitit siyasi tarihi işlenmiş olup, Hitit dönemi Eski Hitit Çağı ve Hitit İmparatorluk Çağı bölümlerine ayrılmıştır.

Üçüncü bölümde ise tezimizin ana konusu olan Mısır ve Hitit Tıbbı ele alınmıştır. İlkçağ uygarlıkları ile ilgili bilgilerimiz arkeolojik bulgulardan ve yazılı belgelerden sağlandığı için, Antik Çağ Mısır Ülkesi ve Hitit ülkesindeki tıp konusu bu belge ve arkeolojik bulgulardan faydalanılarak anlatılmıştır.

Tezimizin ana konusunu oluşturan tıp ilmi, günümüz şartlarında ki gibi modern bir tıp özelliği taşımamaktadır. Zaten bu özelliği taşıma imkânı da yoktur. İnsanoğlu bu aşamaya gelebilmek için çok uzun aşamalardan geçmiştir. Hitit ve Mısır tıbbını da ele alırken bu konuya dikkat etmek gerekmektedir. Her ne olursa olsun o dönemdeki uygulanan tıp, günümüz tıbbının başlangıcını teşkil etmiş ve o dönemde tıp alanındaki uygulamaların günümüz tıbbının bu aşamalara gelmesinde

büyük katkıları olmuştur. Ayrıca aradan çok uzun yıllar geçmiş olmasına ve günümüz teknolojisinin geldiği aşamalar düşünülecek olursa bile o dönem tıbbındaki bazı uygulamaların günümüzle benzerlikleri de mevcuttur. Hatta günümüzde gelinen teknoloji bile o dönem insanların yaptığı uygulamalardan bazılarını çözmekte yetersiz kalabilmektedir.

Mısır tıbbı hakkındaki bilgilerimizin büyük çoğunluğunu papirüslerden ve mumyalardan elde etmekteyiz. Çağımıza kadar dayanabilen papirüsler ve gelişmiş teknolojik aletlerle inceleme fırsatı bulduğumuz mumyalar, bize o dönem insanların tıp alanında yaptıkları hakkında bilgiler vermektedir. Ele geçen papirüslerde, hastalıklar, onlara konulan teşhisler, ilaç yapımları ve dinsel-büyüsel tıp hakkında bilgiler mevcuttur.

Hitit tıbbı hakkındaki bilgilerimizin büyük çoğunluğunu ise, Hitit yazılı belgelerinin tıp ve hastalıklarla ilgili olan metinlerinden öğrenebilmekteyiz. Bu metinlerden de Hititlerde hastalık ve sağlık durumlarının ayırt edildiği ve rahatsızlık durumlarının ortaya çıkarıldığını öğrenebilmekteyiz.

Her iki ülkenin tıbbında da dinsel ve büyüsel taraflar vardır ve tıp konusu işlenirken bu hususları göz ardı edemeyiz.

Mısırdaki tıp mesleği özel bir yere sahiptir ancak; dini tedavide bir ana temel olan doğaüstü inanışlar, hastalığın iyileşmesinde etkili olmuştur. Mısır'da ruhlar ve şeytanlar hastalık nedeniydiler ve bu nedenle çeşitli büyüler kullanırlardı. Ancak sonraları dualar büyülerin yerini almış ve şeytanlar tanrısal dualarla giderilmiştir. Bazı tanrılar bütün hastalıklara karşı bir koruma aracı olmalarına rağmen, bazı tanrılarda özel hastalıkları gidericiydiler. Organizmanın her organı özel bir tanrı ile ilgiliydi ve hastalığı veren tanrı onun tedavisini de yapardı. Bu tanrılar arasında Ra, İsis ve Thoth'u sayabiliriz. Sekhmet ise salgın hastalıkları yapar ve tedavi ederdi. İmhotep ise bu tanrılarının en önemlisiydi. İmhotep birçok alanda başarılar göstermenin yanında hekim olarak görev yapmıştır. Sonraları ise tıp tanrısı olarak sembolleştirilmiştir ve tarih sahnesine tarihin ilk hekimlerinden biri olarak geçmiştir.

Mısır tıbbı hakkında bilgi veren papirüsler Kahun Papirüsü, Smith papirüsü, Ebers Papirüsü, Hearst Papirüsü, Berlin Papirüsleri, Brooklyn Papirüsü ve Kalsberg Papirüsüdür. Bu papirüslerde çeşitli hastalıklardan ve bu hastalıkların tedavi şekillerinden bahsedilmiştir. Tabii ki bu papirüslerde de dinsel ve büyüsel temalar yer almaktadır. Ayrıca Mısırlılar dini ve büyüsel tedavinin yanında hastalıkların iyileştirilmesinde droglardan da faydalanmışlardır.

Hitit tıbbı ise daha çok Mezopotamya tıbbına benzemektedir. Hitit tıbbı droglara dayanan bir tıp olmakla birlikte bu tıp ilminde de din ve büyü ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Hititler, Tıp konusunda komşuları olan Sümerlerin tıbbi bilgilerinden faydalanmışlardır ayrıca Hitit tıbbı Mısır tıbbı kadar gelişmiş bir tıp değildir. Buna en açık örnek olarak Hititler kendi dönemlerinde Mısır ülkesinden doktor talebinde bulunmuş olmalarını gösterebiliriz. Hititler Mısır tıbbına büyük önem vermişler ve mısırdan hekim istemişlerdir. Mısırdan hekim istenmesinin sebepleri arasında; III. Hattuşili'nin kız kardeşi Matanazi'nin çocuk sahibi olabilmesi durumunu da sayabiliriz. III. Hattuşili döneminde sadece Matanazi için değil III. Hattuşili'nin kendisi ve Tarhuntaşşa kralı Kurunta içinde dışarıdan hekim istemiştir.

Hititlerin tıp konusuna en önemli faydaları bulaşıcı hastalıkların bulunduğu kentleri boşaltmak olmuştur. Ayrıca Hititlerde doğum için kullanılan sandalyelerde bulunmaktadır.

Eski Mısırdaki Tıp alanında kullanılan maddeler arasında, çeşitli bitkiler, çeşitli maden ve taşları ve hayvanların bazı uzuvları vardır.

Hitit Tıbbında da, çeşitli bitkiler, hayvansal ürünler ve madensel maddeler Tıp alanında kullanılmıştır.

Mısırlıların inancına göre tanrı, cin veya kötü bir güç bir insanı etkisi altına alabilir ve bazen de insanın içine girerek onu hasta edebilirdi.

Hititler ise, açlık, kıtlık, doğal afetler, hastalıklar v.b. gibi durumların ilahi cezalar olarak tanrılardan geldiğine inanmışlardır. Hititler tanrılara karşı saygıda

kusur eder, gerekli bayramları düzenli olarak yapmaz, tanrılara kurban sunmaz veya törenlerde dini açıdan temiz olmaz ya da yalan söylemek gibi kötü davranışlarda bulunurlarsa tanrılar tarafından cezalandırılacaklarına inanmaktaydılar.

Sihir ya da büyüsel yolla tedaviye olan inanç Mısır toplumunda da hâkim olmakla beraber, Mısırlılar çeşitli iç hastalıklarının tedavisinde, hastalıkların önlenmesinde ve sağlığın korunmasında, kazalarda ve yaralarda böcek sokması ya da hayvan ısırma vakalarında sihir yoluna başvurabileceklerine inanmaktaydılar.

Hititlere göre ise, hastalıklar kirlenme sonucu ortaya çıkmaktadır ve bu durumdan kurtulmanın yollarından en önemlisi büyüdür. Ayrıca cinsel güçsüzlükten hastalıkların tedavisine, kuraklığı önlemeden evin ya da tapınağın sağlam olmasına ve salgın hastalıklardan kurtulmaya kadar Hititler üstesinden gelemediği birçok konuda büyüye başvurmuşlardır.

Mısır ve Hitit Tıbbı incelendiğinde, bu tıp alanına büyü, sihir ve dini tedavi yöntemlerinin karıştığını görürüz. Bu yüzden bu tıp konusunu incelerken bu alanlara da girilmesi gerekmektedir. Çünkü o dönem tıp alanındaki uygulamalarda yukarıda isimlerini saydığım bu yöntemler iç içe geçmiş durumdadırlar. Bunları birbirinden bağımsız uygulamalar olarak değerlendirmemizin ise olanağı yoktur.

Sonuç olarak Mısır ve Hitit uygarlıkları hakkında elde ettiğimiz bilgiler o dönem insanların yaptıkları uygulamalar, günümüz tıbbının ve günümüz insanlığının geldiği aşamalara büyük katkıları olmuştur. O dönemki uygulamaların çağımız tıbbına büyük katkılar sağlamanın yanında bu uygulamalardan bazılarının günümüz tıbbına benzerliği de dikkat edilecek diğer bir husustur.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	2
KISALTMALAR LİSTESİ.....	4
GİRİŞ	5
ANTİK MİSİR SİYASİ TARİHİ	8
HİTİT SİYASİ TARİHİ.....	22
MİSİR TIBBI	31
A) MİSİR TIBBININ GENEL ÖZELLİKLERİ.....	31
B) ESKİ MİSİR TIBBINDA SİHİR VE DİN.....	41
HİTİT TIBBI.....	48
A) HİTİT TIBBININ GENEL ÖZELLİKLERİ.....	48
B) HİTİT TIBBINDA BÜYÜ.....	61
C) HİTİT DİNİNDE TIP	65
SONUÇ	70
KAYNAKÇA	74
HARİTA VE LEVHALAR	79

ÖNSÖZ

Bilinenleri bile bizi hayrete düşürmeye yeten iki ayrı ulus, iki ayrı medeniyet Hitit ve Mısır. İkisi de o dönemin en güçlü imparatorlukları, dönemlerinin süper güçleri. Yaptıkları savaşlar, inşa ettikleri yapılar, o çağa getirdikleri yenilikler günümüzde bile hayretler içinde okunmakta ve gizemlerini korumaktalar.

Birbirleriyle düşmanken, dost olmayı başarmış iki ülke. Birbirlerini yıkma fırsatı ikisine de geçmişse bile bu fırsatları değerlendiremeyen ve bu düşmanlığın daha sonra yerini kardeşliğe bıraktığı iki devlet, Hitit ve Mısır devletleri.

İşte böylesine güçlü ve böylesine gizemli iki devletin kendi dönemlerinde uyguladıkları tıp konusu tezimizin ana konusunu oluşturmuştur.

Araştırma bakımından kaynaklar çok fazla olmasada, bilinenleri bile o dönem insanların neredeyse günümüz tıbbına yakın tedavi uygulamaları gerçekten şaşırtıcı bir durum. Öyle ki bu tedavi yöntemlerinden bazıları günümüzde neredeyse tıpa tıp uygulanmaktadır. Tabii ki tedavide her ikisi de büyüü ve dini tedaviyi uygulasa da bu tedavilerin dışında gerçek manada tıbbi tedavi diyebileceğimiz tedavi yöntemleri de bulunmaktadır. Sadece bu bile bu devletlerin dönemlerinde ne kadar gelişmiş olduklarını bizlere göstermektedir.

Tezimizde yer alan bilgilere daha önce bu konuda yayımlanmış kitap, makale ve tıbbi dergiler incelenerek ulaşılmıştır. Kütüphane araştırmalarımız sırasında bu eserler tek tek taranarak şahıslar tarafından ulaşılan sonuçlar bu çalışmamızda verilmeye çalışılmıştır. Özellikle Hititçe çeviri alanındaki metinler de değerlendirilmeye alınmıştır.

Her ne kadar tezin başlığı ‘Antik Mısır ve Eski Anadolu Uygarlıklarında Tıp’ olsada, burada biz sadece detaylı olarak Mısır Tıbbı ve Eski Anadolu uygarlıklarından Hitit Tıbbı üzerinde ayrıntılı olarak duracağız.

Bu metinlerin ve tezimizin incelenmesinde katkısı bulunan, her türlü desteğiyle yanımda yer alan sayın hocam Doç. Dr. Güngör KARAUĞUZ'a buradan teşekkürlerimi iletmeyi bir borç olarak görmekteyim.

Berat CERAN
054214031006

KISALTMALAR LİSTESİ

Öy. :	Ön Yüz
Bkz:	Bakınız
Çev. :	Çeviren
H.K. :	Hitit Kanunu
İ.Ö. :	İsa'dan Önce
KBo:	Keilschrifttexte aus Boghazköi Leipzig, Berlin 1916 vd.
KUB:	Keilschrifturkunden aus Boghazköi - Berlin 1921 vd.
S. :	Sayfa
v.b. :	ve benzeri
§:	Parağraf

GİRİŞ

Bilinmeyen insanoğlu için hep merak konusu olmuştur. Özellikle bu bilinmeyen, insanoğlunun eski yaşamına aitse merak konusu daha da artmış ve bilinmeyenin esrarını çözme girişimleri başlamıştır. Bu durum insanoğlunun kendi tarihini, geçmişini öğrenmesinin yanı sıra, kendinden çok daha önce gelen nesillerin neler yaptıklarını ve bu milletlerin, dünyanın geldiği bu aşamadaki katkılarını da gözler önüne sermektedir.

İnsanlığın geçmişini öğrenme isteği insanoğlunu araştırmalara yöneltmiştir. Bu araştırmalarda en sağlıklı bilgiye ise, yapılan kazı çalışmalarının ve çeşitli yazılı kaynakların incelenmesi sonucunda ulaşılabilmektedir. Bu kazılar ve yazılı belgeler, bir yap boz parçalarının bir araya gelmesi gibi tarihe ışık tutmakta ve bulunan her yeni parça geçmişı daha iyi anlamamıza ve bilmemize olanak sağlamaktadır. Günümüzde bile bu parçalar tamamen ortaya çıkarılabilmiş değildir. Bu bilinmeyen, karanlıktaki bilgilerin ise günışığına çıkarılma çabaları günümüzde de devam etmektedir. Devam eden bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkartılan parçalarda, tarihteki devletlerin dilleri, dinleri, sosyal, kültürel ve siyasi yaşamları gibi özellikler insanoğlunun bilgisine sunulurken aynı zamanda bu uygarlıkların günümüze nasıl yön verdikleri de gözler önüne serilmektedir.

Tarih, sadece geçmişte yaşanan olayların araştırılması ve buradan çıkan sonuçların aktarılması olarak algılanmamalı; aynı zamanda geçmiş uygarlıkların birbiriyle olan savaşları; sosyal, kültürel, siyasi, teknolojik etkileşimlerinin de yoğrularak bir araya getirilmesidir. Bizde bu bilgiler ışığında tezimizde, Mısır ve Hitit Tıbbı konusunu ele aldık.

Çalışmamızın amacı, Mısır ile alakalı kaynaklar ve Hitit çivi yazılı kaynaklar taranarak Eski Çağ dünyasının tıbbi gelişmelerini ortaya koymaktır. Bu gelişmelerin günümüz tıp dünyasına nasıl katkı sağladığını ortaya çıkartmaktır.

Çalışmamız özellikle kütüphane ve kaynakça taramalarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla Ankara ve İstanbul'daki bu konuyla ilgili yapılmış çalışmalar ortaya çıkarılmış ve elde edilen bilgiler bir araya getirilip değerlendirilmiştir.

Mısır ve Hitit kendi dönemlerinin parlayan yıldızları olan ve dönemlerinde insanoğlunun gelişmesi gibi uygarlaşmaya giden yolda yeni çabaların ortaya çıkmasına yön veren iki devlettir. Her ne olursa olsun, o dönem insanların uyguladıkları tıp, günümüz tıbbının başlangıcını teşkil etmiş ve o dönem tıp alanındaki uygulamaların günümüz tıbbının bu aşamalara gelmesinde büyük katkısı olmuştur.

Araştırma konumuz üç farklı bölümden oluşmaktadır;

Birinci bölümde, iki devletin kendi dönemlerinde yaptıkları savaşları, kazandıkları başarıları, kendi içlerinde ki siyasi oluşumları gibi faaliyetleri de içeren siyasi tarihleri hakkındaki konulara kısaca değinilmiştir.

İkinci bölüm de ise, dünya tıbbına yön veren, yani günümüz tıbbına da büyük katkısı bulunmuş olan Mısır Tıbbında kullanılan araçlar, ilaçlar, yapılan tedavi yöntemleri ve bu tedavi yöntemlerinin kullanılmasıyla ulaşılmaya çalışılan amaçlardan söz edilmiş olup, Mısır tıbbının daha iyi anlaşılabilmesi açısından, Tıp konusu kendi arasında bölümlere ayrılmış ve detaylı olarak inceleme altına alınmıştır.

Son bölümde ise, dünya tarihi açısından büyük öneme sahip devletlerden birisi olan Hititlerin kendi dönemlerinde uyguladıkları tıp konusu, yine bir önceki bölümde bahsi geçen Mısır tıbbında olduğu gibi bölümlere ayrılarak incelenmiştir. Aynı şekilde bu devletinde tıp alanında kullandığı ilaçlar, uyguladıkları yöntemler ve bu alanda karşılaştıkları sorunlar hakkında bilgiler verilmiştir.

Bu bölümlerden sonra ise konu içinde geçen olaylarla ve yapılan tedavi yöntemleriyle alakalı, harita ve levhalar kısmı gelmektedir.

Tezimiz içerisinde yer alan bilgiler, çeşitli arşiv taramaları sonucunda elde edilmiş olup, bu taramalar sonucunda elde edilen bilgiler bu alandaki uzman olan kişilerin görüşleri doğrultusunda sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

ANTİK MİSİR SİYASİ TARİHİ

Eski Mısır tarihi çeşitli dönemlerden oluşmuştur. Bu bölümde Eski Mısır'ın bu dönemler içindeki siyasi tarihi ele alınacaktır.

Tinitlerden Önceki Devir

Bu devreye 'Tanrı-krallar' veya Horüse tapanlar' saltanatı adı verilmekte olup, bu dönemde kuzey ve güneydeki Nom'lar kendi aralarında birleşmişlerdir. Deltada yirmi Nom, iki devlet haline gelmiş ve daha sonra ise bu iki siyasi teşekkül bir başa tabi olmuştur. Bu devletin merkezi 'Buto'ydu; kralları da Horüs'ün himayesinde olup kırmızı bir taç takmaktaydı. Güney vadide ki yirmi iki Nom da önceleri iki grup halinde görülürken daha sonra ise bunlarda tek devlet halinde birleşmişlerdir. Buranın kralı da deriden yapıldığı düşünülen beyaz uzun bir külah giymektedir.

Bu iki devlet kendi aralarında çekişmeler yaşamışlardır. Bu dönemde 'Akrep-kral' ve onun helefi olan Narmer bu iki ülkeyi birleştirmek ve Aşağı Mısır ve Yukarı Mısırın birleşme alameti olan tacı takmak için çaba göstermişlerdir. Bu mutlu sona ise Hierakonpolis'teki mezarında bulunan levhaya göre Narmer ulaşmış ve birleştirici kral olmuştur.

Tinitler Devri

I. Sülale

Mısır ve Grek kaynaklarına göre I. Sülale Menes tarafından kurulmuştur; ancak yeni arkeolojik vesikalara göre iki Mısır'ı Narmer birleştirmiştir.

I. sülalenin ilk kralı olan Menes, 'Aka' (Muharip) lakabını taşımakta olup şahin başıyla temsil edilmiştir. İlk zamanlardan itibaren Mısır kralları: Horüs, iki tacı taşıyan, Yukarı ve Aşağı Mısırın hâkimi gibi lakaplar taşımakta ayrıca bu lakapların yanında kendi şahsi isimlerini de kullanmışlardır.

Menesten sonra ki kral Khend andını taşır ve bu kral bazı ananelere göre bir anatomi kitabı yazmıştır. Daha sonra ise 'Yılan kral' lakaplı Cet ondan sonra ise

sırasıyla Udimi veya Den Anzip, Semerkhet, ve Ka hüküm sürmüşlerdir¹. Kral Cet Mısırın birleştirilmesine ve monorşinin ikili karakterine çok büyük önem vermiştir. Özellikle ikili bölgenin arındırılması törenlerini yüceltmıştır². Yukarıda saydığımız I. Sülale kralları döneminde Set bayramları yapılmaya başlanmıştır ve ilk defa Udimi'ye ait vesikalarda bu tören görülmektedir. Bu dönemin son krallarının en önemli hadiseleri yapılan Set bayramları ve Sina'ya yaptıkları seferler olmuştur.

II. Sülale

Bu sülale değişikliğin nedeni şuan için bilinemese de, bu sülalenin ilk krallarının mezarları Memfis'tedir. Bu sülale Memfisle daha çok alakalı olmuştur. Sadece, bu sülalenin krallarından olan Peribsen, Horüs yerine Set ilahı sembolünü kullanmıştır. Bu sülalenin son kralı da her iki tanrıyı barıştırmış olarak temsil edilmiştir.

Bu iki sülale ile Tinit Devri sona ermiştir³.

Eski İmparatorluk (İ.Ö. 2778–2413)

Eski imparatorluk dönemi Mısırlılar için bir istikrar dönemi olmuştur. Bu dönemi Mısırlıların kendileri de uygarlıkların altın çağı olarak nitelendirmektedirler⁴. Bu dönem kuzeyli yani Memfisli ve Heliopolisli kralların hâkimiyetinde sulh ve refah içinde geçmiştir⁵.

III. ve IV. Sülaleler

III. Sülale dönemi hakkındaki bilgilerimiz pek fazla yok olmakla birlikte bu dönem hakkında bilgiler çok farklıdır, hatta bu bilgiler birbirleriyle de çelişmektedirler⁶.

III. sülale dönemi Maneton'a göre 274 yıl sürmüştür. Bu sülalenin şöhreti Kral Zoser ve veziri İmhotep'ten kaynaklanmaktadır. İmhotep Mısır tarihi içinde hep önemli bir konumda yer almış olup Sais devrinde İlah mertebesine yükseltilmiştir⁷.

---

¹ Afetinan 1956, 57–62

² Desplancques 2006, 44

³ Afetinan 1956, 62–63

⁴ Desplancques 2006, 48–49

⁵ Afetinan 1956, 64

⁶ Desplancques 2006, 49

III. sülalenin ikinci firavunu olan Zoser, zamanında Sakkaradaki basamaklı ilk taş piramitler grubu yaptırılmıştır. Bu pramitlerin mimarında İmhoteptir⁸.

Vergi olarak alınan tarım ürünlerini bir merkezde toplayan ambar kurumuda bu sülale ile başlamıştır. Taşra yönetiminin yapılandırılmaya başlanması da bu sülale ile başlamaktadır⁹.

IV. sülalenin kurucusu Snefrudur. Bu sülale Manetona göre 284 yıl hüküm sürmüştür¹⁰. Snefru ülkede zenginliği, refah ve huzuru sağlamış olup¹¹, Snefru dönemi bolluk ve zenginlik devri olarak geçmiştir. Snefru döneminde, Dashurda iki pramit ve Ölüler Kompleksi yapılmıştır¹². Mısırdaki ilk defa vezirlik makamında onun döneminde kurulmuştur¹³.

Snefrudan sonra isimleri sıkça duyulan krallar hüküm sürmeye başlamıştır. Çünkü bu krallar, dönemlerinde büyük ehamlar yaptırmışlar ve bu ehamlar bu kralların adlarıyla anılmışlardır. Örneğin Keops, Kefren, Mikerinos bu krallardan olup bu üç krala ‘büyük ehamların yapıcıları’ adı verilmektedir. Bu kralların yaptırdıkları eserleri göz önüne alacak olursak bu kralların dönemlerinde ne kadar kuvvetli şahsiyetler olduklarını anlayabiliriz. Çünkü bu yapıtların yapılabilmesi başta güçlü bir şahsiyetin bulunması gerekmektedir.

Keops (Khufu), Snefru’nun oğlu olup yirmi üç yıl hüküm sürmüştür. Zamanında devlet şekli mutlak bir sistem haline gelmiştir. Keops Ra’yı üstün bir ilah olarak kabul etmiştir; ayrıca kendi şahsiyetide ilahlaştırılmıştır¹⁴. Memfisli Kemnis olarak bilinen Keops için¹⁵ Maneton, onun bazı ilahların önemini azalttığını söylerken, Herodot ise onun dönemi için bazı mabetlerin kapatıldığından ve Keopsun kurban kelimesini men ettiğinden bahseder.

---

⁷ Afetinan 1956, 64

⁸ Yavi ve Yavi 2001, 18

⁹ Desplancques 2006, 55

¹⁰ Afetinan 1956, 65

¹¹ Yavi ve Yavi 2001, 19

¹² Yavi ve Yavi 2001, 19

¹³ Narçın 2007, 333

¹⁴ Afetinan 1956, 66–68

¹⁵ Narçın 2007, 171

Keops döneminde Sina yarımadasına seferler yapılarak buradaki madenler Mısırlılar menfaatine işletilmiştir. Bu dönemde yapılan Büyük Eham, Keops tarafından kendisine mezar olması için yaptırılmıştır¹⁶.

Kefren (Khafre) ise on sekiz yıl hüküm sürmüş olup büyük eham yaptıran kralların ikincisidir¹⁷. Mısır dilinde Harfe ya da Rahaef olarakta bilinmektedir¹⁸. İnsan şeklinde büyük bir aslan şeklindeki Sfenks'in onun döneminde yapıldığı düşünülmektedir¹⁹. Bu dönemde Güneş dini büyük bir gelişme göstermiş olup kral 'Ra'nın oğlu' ünvanını taşımıştır²⁰.

Büyük Eham yaptıranların sonuncusu ise on sekiz yıl hüküm süren Mikerinos (Menkaure) olup kendisi adil ve dindar bir insandır²¹. Keopsun kardeşi ya da oğlu olarak düşünülen Mikerinos, kendisi için yaptırmış olduğu piramiti Tanrıça Hathor'a adanmıştır²². Mikerinos ülkesini adaletle yönetmiştir²³.

Mikerinostan sonra onun halefleri kudret sahibi olamamışlar ve siyasi nüfuzlarını²⁴, kutsal lunet Mehet kenti olan²⁵, Heliopolisli rahiplere kaptırmışlardır. Bu rahiplerin bu imkânlarla ulaşmasıyla IV. Sülale dönemi kapanmıştır²⁶.

V. Sülale

Bu sülale lunet Mehet kenti (Heliopolis) kökenli olup²⁷, Ra'nın oğulları lakabıyla iktidarı ele almışlardır. Maneton'a göre 218 yıl hüküm süren bu sülale Mısır dininin de asıl koruyucularıdır. Bu sülale ile birlikte Mısır krallığı Teokratik bir hal almıştır.

---

¹⁶ Afetinan 1956, 68

¹⁷ Afetinan 1956, 68

¹⁸ Narçın 2007, 169

¹⁹ Afetinan 1956, 68

²⁰ Narçın 2007, 169

²¹ Afetinan 1956, 68–69

²² Narçın 2007, 228

²³ Yavi ve Yavi 2001, 19

²⁴ Afetinan 1956, 69

²⁵ Yavi ve Yavi 2001, 19

²⁶ Afetinan 1956, 69

²⁷ Yavi ve Yavi 2001, 21

Bu sülalenin ilk kralı Uzerkofur²⁸. Uzerkof bu sülalenin ilk firavunu olarak iç yönetimi yeniden düzenlemiştir²⁹. ‘Yerinde saf olan piramit’ anlamına gelen 49 metre yüksekliğinde ve ölü gömme törenlerinin yapıldığı bir piramit yaptırmıştır. Bu piramitin bugünkü adı ‘el-harem-el’dir³⁰. Bu dönemin son kralı ise Unaş olup otuz yıl hüküm sürmüştür³¹. Muhteşem piramiti Sakkarada bulunmuştur³². Unaş’tan itibaren kurumsal bir nitelik kazanan bürokrasi üstünde firavunların denetimi zayıflamış, bölgeler merkezden gün geçtikçe kopmaya başlamıştır³³. Ayrıca kendisi doğrudan doğruya halef bırakmadığı için iktidar başka ellere geçmiş ve eski imparatorluğun haşmetli dönemi bu sülale ile sona ermiştir.

Birinci Ara Devir (İ.Ö. 2413–2065)

Eski İmparatorluğun Sonu

VI. Sülale

Bu dönemde Heliopolisli kralların yerini³⁴ Hut Ra Ptah³⁵ (Memfis) lı olanlar olarak VI. Sülaleyi teşkil etmişlerdir. Maneton’a göre bu sülale dönemi 203 yıl sürmüştür. Sülalenin ilk kralı Teti’dir³⁶. Kral Tetinin kökeni ise henüz bilinmemektedir³⁷. Bu kral genç yaşta kendi muhafızları tarafından katledilmiştir. Yerine oğlu Pepi küçük olduğu için Uzerkare adında bir kral 6 yıl süreyle geçmiştir. Altı yıl sonra ise Pepi krallık mevkiine gelmiştir³⁸.

I. Pepi döneminde Tanrıça Basted, Tanrıça Hathor ve Min’e önem verilmiştir³⁹. I. Pepi döneminde Nübyaya, Mısırın hâkimiyetini tanıtmak için ve Yukarı Mısır’a sükûneti sağlamak için kuvvetler gönderilmiştir bu dönemde ayrıca Asya seferide yapılmıştır.

---

²⁸ Afetinan 1956, 69

²⁹ Yavi ve Yavi 2001, 21

³⁰ Narçın 2007, 371

³¹ Afetinan 1956, 69–70

³² Narçın 2007, 371

³³ Yavi ve Yavi 2001, 21

³⁴ Afetinan 1956, 70–71

³⁵ Yavi ve Yavi 2001, 27

³⁶ Afetinan 1956, 71

³⁷ Desplancques 2006, 50

³⁸ Afetinan 1956, 71

³⁹ Narçın 2007, 276

I. Pepi, Abidoslu Kuhi isminde birinin kızıyla evlenmiş ve ölümünden sonra yerine büyük oğlu Merende kısa bir süre krallığa geçmiştir. Genç kral Merendenin Memfis'e dönüşünde hastalanıp ölmesi üzerine yerine kardeşi II. Pepi (Neferkere) tahta çıkmıştır. II. Pepi Mısırda hükümdar olan krallar arasında en uzun yaşayanı (94 yıl) olmuştur⁴⁰. Krallığı döneminde geç dönemin devletleri olan Vavat, İrçet ve Zatuç'un topraklarını alarak krallığıyla birleştirmiştir⁴¹. II. Pepi'nin son dönemlerinde Vali ve Prensler iyice güçlenmiş olup, yaşlı kralı dinlememeye başlamışlardır. Böyle bir durum memleketi karışıklık içine sürüklemiştir. VI. Sülale dönemine kadar hükümdar bütün iktidarı elinde bulunduruyorlardı. Nomların idaresi için merkezden memurlar gönderilirdi ve vergiler kral adına toplanırdı. Ancak VI. Sülale döneminde kralların yaşlarının küçük olmasından, II. Pepi'nin de yaşlı olmasından faydalanan Nom valileri istiklal hevesine düşmüşlerdir. Bu dönemde Mısır feodal sisteme dönmüştür. İç idare ise dağınık bir şekil almıştır. Anarşi baş göstermiş ülkede ziraat yapılamaz hale gelmiş ve kıtlık baş göstermiştir⁴². Ayrıca Rahip büyücüler II. Pepi zamanında rejimin ayrıcalıklı kişileri olmuşlardır⁴³. Crow'a göre ise; Mısır tarih boyunca, eğitilmiş sınıftan olan rahipler tarafından çok başarılı bir şekilde örgütlenmiş ve ülke büyü olarak nitelendirilebileceğimiz bir yöntemle yönetilmiştir⁴⁴.

Bu sülale döneminde ayrıca merkezi yönetimin yüksek devlet görevlilerine verilen ünvanları taşrada onaylanmaya başlamıştır⁴⁵.

VII, VIII, IX ve X. Sülaleler

Bu sülaleler dönemi de Mısır için karışıklıklarla geçmiştir. IX. ve X. Sülaleler aynı anda hüküm sürmüşlerdir. IX. sülale Orta Mısır hâkimken X. Sülale Yukarı Mısır hâkim olmuştur.

---

⁴⁰ Afetinan 1956, 71–74

⁴¹ Narçın 2007, 276

⁴² Afetinan 1956, 74–75

⁴³ Champdor 1998, 8.

⁴⁴ Crow 2002, 51.

⁴⁵ Desplancques 2006, 55

Orta İmparatorluk (İ.Ö. 2065–1585)

XI. Sülale

Antef adını alan biri kendisini hükümdar ilan ederek bu dönemde krallık tahtına geçmiş ve XI. sülale dönemi başlamıştır. Bu sülalenin ilk prenslerinin lakapları Nom Şefidir. Ancak bu durum daha sonra bütün Mısır'a kadar hâkim olarak sonuçlanmıştır. Bu dönemde hükümdarlar monarşik düzenin dağılan birliğini yeniden sağlamışlardır⁴⁶. IV. Mentuhotep bu sülalenin son kralıdır. Büyük bir olasılıkla yerine veziri I. Amenemhat geçerek yeni bir sülale kurmuştur.

XII. Sülale

Bu sülale Amenemhat ve Sesostri's'in sülalesidir. Bu sülale döneminin ilk iki hükümdarı arasında ortak saltanat görülmüştür⁴⁷.

I. Amenemhat bu sülalenin ilk kralıdır. Kendisi V. Mentuhotep döneminde Vezirlik yapmıştır. Daha sonra ise Aşağı Mısır'ın karışıklığından istifade etmiş son hükümdar olan IV. Mentuhotep'in ölümüyle de Sülale kurmaya muvaffak olmuştur.

I. Amenemhat saltanatının 21. yılında oğlu Sesostri's'i tahta geçirmiş ve böylece Mısır'da 10 yıl sürecek ortak saltanat dönemi başlamıştır⁴⁸.

Bu sülalenin krallarından birisi de III. Amenemhat'tır. Onun döneminde Aşağı Mısır'ın su işleri tanzim edilmiştir. Bunu yapmak için Nil suyunu (bkz. Harita I) bir kanalla bir depoya taşımışlardır. Buda o dönemin en büyük buluşlarından birisi olmuştur.

Orta İmparatorluğun Sonu (İ.Ö: 1788–1580)

XIII. ve XVII. Sülaleler

---

⁴⁶ Narçın 2007, 49

⁴⁷ Desplancques 2006, 62

⁴⁸ Desplancques 2006, 63–64

Mısır'ın eski çağ tarihinde en karanlık ve karışık dönemlerden biriside XII. Sülaleyi takip eden devredir. XIII. sülalenin ilk hükümdarı Amenemhat-Sebekhotep'tir. Bu sülalenin merkezide Thebes'tir. Manetona göre bu sülale devrinde 60 kral başa geçmiş ve bu sülale 453 yıl başta durmuştur. Herodot ise bu dönemde on iki firavunun aynı zamanda hüküm sürdüğünden bahsetmektedir

Maneton XIV. Sülale döneminde yetmiş altı kralın başa geçtiğini ve bu sülalenin 184 yıl başta kaldığını ifade etmektedir. XIII. ve XIV. Sülaleler dönemi Mısır için bir karışıklık dönemi olmuştur ve bu iki sülalenin aynı zamanda yaşamış olduğu varsayılmaktadır⁴⁹.

XV. sülaleninde en iyi tanınan hükümdarı Apophis'tir⁵⁰. Hykos kökenli olup Mısırdaki egemenlik sürmüş bir kral olarak kendisinden bahsedebiliriz⁵¹. Hykos istilası Mısır ülkesinin tanıdığı en büyük istila olarak geçmektedir. XV. Sülale hükümdarları Hiyeroglif yazısı kullanmışlar ve Mısır isimleri almışlardır. Ayrıca Mısır geleneklerini de benimsemişlerdir.⁵²

Yeni İmparatorluk

XVIII. ve XX. Sülaleler

XVII. sülale dönemindeki Hükümdarlar Hiksosları (Hykos) askeri güç ile mağlup etmek için çaba göstermişler ve bu süreç bir asır kadar sürmüştür. Başarı sağlandıktan sonra ise Mısırın iç teşkilatı ile ilgilenmişlerdir.

Yeni İmparatorluk adı verilen ve XVIII. ve XX. Sülalelerin hükümranlığı ile geçen bu dönem beş yüzyıl kadar sürmüştür (İ.Ö. 1580–1085). Bu dönemde dâhili idarede tamamen monarşik olunmuş ve Mısır merkez olmak kaydıyla Suriye ve Filistin tabii hale getirilmiştir.

---

⁴⁹ Afetinan 1956, 88–96

⁵⁰ Desplancques 2006, 69

⁵¹ Narçın 2007, 55

⁵² Desplancques 2006, 69

XVII. sülalenin son kralı Ahmosis aynı zamanda XVIII. Sülaleninde ilk kralı sayılmaktadır⁵³. Manetona göre bu sülale 259 yıl hüküm sürmüş olup bu dönem zarfında 15 kral başa geçmiştir ve Ahmosis'i bunlardan hariç tutmuştur. Bu sülalede kadınlarında büyük ve önemli rolleri olmuş ve bu kadınlar gerek hükümdar olarak ve gerekse Ana-Kraliçe olarak devletin yükselmesi için çaba göstermişlerdir⁵⁴.

Ahmosis'in oğlu I. Amenhotep olup kendisi birleşik Mısırda hüküm sürmüştür. I. Amenhotep mimaride XII. Sülale firavunlarının mimari modellerini izlemiştir. I. Amenhotep Tibetli din adamları ve kraliyet görevlileri tarafından Yeni İmparatorluğun gerçek kurucusu gibi kabul edilmiştir

Daha sonraki dönemde ise başa I. Tutmosis geçmiştir. Bu kral emperyalist siyasetini açıkça ifade eden ilk kraldır⁵⁵. Bu kralın Mısır dilindeki Horus adı Aaheperkaredir⁵⁶.

II. Tutmosis'in krallık dönemi çok kısa sürmüş daha sonra başa genç yaşta olan III. Tutmosis geçmiştir⁵⁷. Bu sülalenin krallarından olan III. Tutmosis devri Mısır için en muhteşem ve en parlak devir olarak tarihe geçmiştir. Tutankamonda bu sülale döneminde başa geçmiş fakat hükümdarlık süresi çok fazla olmamıştır. Mezarının soyulmadan arkeologlar tarafından keşfedilmesi, kendisinin ünlü firavunlar arasında adının geçmesine neden olmuştur⁵⁸. Tutankamon'un Mısır dilindeki Horus adı Nebheprure'dir. Bilindiği üzere Tuthankamon öldükten sonra dul kalan eşi kendi tebaasından birisiyle evlenmek istememiş ve bunun üzerine Hitit kralına mektup yazarak oğullarından birisiyle evlenmek istemiştir⁵⁹.

Haremheb. XVIII. sülalenin en kuvvetli şahsiyeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Şuppiluliuma'nın oğlunun da Mısırın başına geçme olasılığı doğmuş fakat genç Hatti Prensi Mısıra gelmek üzere yoldayken bir suikast sonucu

---

⁵³ Afetinan 1956, 99–100

⁵⁴ Afetinan 1956, 100

⁵⁵ Desplancques 2006, 74–75

⁵⁶ Narçın 2007, 364

⁵⁷ Desplancques 2006, 75

⁵⁸ Afetinan 1956, 110–111

⁵⁹ Narçın 2007, 360–362

öldürülmüştü. Bu suikastın General Haremheb tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Tahta geçmesi ise Tutankhamonun dul eşiyle evlenmesi ile mümkün olmuştur.

XVIII. sülale dönemi Haremheb'in saltanatının bitmesiyle son bulmuşsa da, Haremheb aynı zamanda XIX. Sülalenin de kurucusu olarak ifade edilmektedir. Ancak Haremheb kendi ailesinden salatanata bir varis bırakmamıştır.

XIX. sülaleyi kuran I. Ramsestir⁶⁰. Paramessu olarak bilinen I. Ramsesin Horus adı Menpehtire'dir⁶¹. I. Ramses tahta geçince oğlu Setos'u varis olarak göstermiş ve bu sayede XIX. Sülalenin kendi ailesinden devamını sağlamış oldu. I. Ramses dönemi Mısır'daki birliğin sağlam olduğu ve ekonomik durumunda iyi olduğu bir dönemdir⁶².

I. Ramsesten sonra oğlu Setos (bazı kaynaklarda Sethi olarak geçmekte) başa geçmiştir. Setos babası döneminde sarayda etkili bir konumda yer almıştır ancak ortak bir yönetim söz konusu değildir⁶³. Setos'un Horus adı Menmaatire'dir. Setos; Amon, Ra, Ptah ve Seth tanrılarının isimlerini Askeri ordularına vermiştir⁶⁴. Firavunlar içinde en büyüklerden biri olarak anılan Setos döneminde Mısır sınırları Hatti ülkesine kadar uzanmış oldu.

Setosun ölümü üzerine ise II. Ramses başa geçmiştir. II. Ramses çok uzun süre devletin başında kalmıştır. Hükümdarlığı süresinde pek çok abidevi bina yapılmıştır⁶⁵. II. Ramses başa geçince yeni bir başkent yapmıştır ve kendisi Mısırın en büyük mimarlarından biri kabul edilmektedir⁶⁶.

İ.Ö. XIII. yy. Mısırlılar ile Hititlerin, Suriye üzerinde üstünlük elde etmek için giriştikleri bir rekabet mücadelesi ile geçmiştir. Bu dönemde iki devlette çok güçlü hale gelmiş ve savaş artık kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu savaş dönemi sonucunda Mısırlılar ve Hititliler arasında münasebetler dostluk ve barış şekline dönüşmüştür.

---

⁶⁰ Afetinan 1956, 105–113

⁶¹ Narçın 2007, 298

⁶² Afetinan 1956, 113

⁶³ Desplancques 2006, 87

⁶⁴ Narçın 2007, 327

⁶⁵ Afetinan 1956, 113

⁶⁶ Desplancques 2006, 91

XX. sülale dönemi ile Mısır kalkınma dönemine girmiştir. Bu sülalenin ilk kralı ve kurucusu Setnaht'tır. Hükümdarlığı süresinde devlet otoritesini tanıtmış olup hükümeti yeniden düzene koymuştur.

Daha sonra devletin başına oğlu III. Ramses geçmiştir. III. Ramses Yeni İmparatorluğun son büyük kralıdır. Bu dönemde Ege kavimlerinin göçleri de Mısırı tehdit eder hale gelmiştir. Bu dönemde Hititler Ege göçlerine karşı koyamamışlardır. Mısır ise Libyalılar, Rabular, Sepedler ve Maşavaşlardan oluşan bir koalisyon ile savaşmıştır. Deniz kavimlerinin Anadoluyu ve Kıbrıs'ı istila etmesi sonucunda Mısırda yönelmeleri, bu kavimlerle Mısırı karşı karşıya getirmişse de Mısır bu saldırılara karşı kendisini koruyabilmiştir. Bu dönemde sadece Filistler bugün Filistin denilen yere yerleşmişler ve adlarını bu bölgeye vermişlerdir⁶⁷. III. Ramsese bütün ülkenin büyük şefi sözcüğü yakıştırılmıştır. Bunun nedeni ise Mısırın imparatorluk düzeyine çıkan devlet yapısını ve bütünlüğünü koruması, kültür ve sanatı geliştirmek için gayret gösteren son önemli firavun olmasıdır⁶⁸. Daha sonraki dönemlerde devletin başına IV. Ramses geçmiştir. Bu kraldan sonra gelen krallar hep Ramses adını almışlardır. Seksen yıl kadar süren bu döneme ise Ramsesler devri adı verilmektedir. Bu krallar döneminde devlet iktisadi yönden bozulmuş olup kıtlık yıllarının bırakmış olduğu sefalet ve asayişin olmayışı Mısır'ı anarşiye götürmüştür.

XI. Ramses Yeni İmparatorluğun ve XX. Sülalenin son hükümdarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan sonra ise Mısır ülkesi yeni bir tarihi safhaya geçmiştir⁶⁹.

Eski Mısır Tarihinin Son Devirleri

XXI. ve XXX. Sülaleler (İ.Ö. 1085–333)

XXI. Mısır hanedanının rahip kralıdır. Kendisi Amon başrahibiyken Ramses XI, Herihor'u Nübye veziri ve kral yardımcısı olarak atamıştır. Daha sonra Herihor kendisini kral olarak ilan etmiştir⁷⁰.

---

⁶⁷ Afetinan 1956, 118–119

⁶⁸ Yavi ve Yavi 2001, 41

⁶⁹ Afetinan 1956, 121–122

⁷⁰ Narçın 2007, 131

Herihor'un tahta geçmesi Amon rahiplerinin de iktidarı ele geçirmeleri demektir. Bu nedenle XX. Sülaleye Rahip-Krallarda denilmektedir. Fakat bu kralların otoritesini sadece Thebes eyaleti tanımıştır. Diğer taraftan ise Deltada Smendes isminde bir kral bulunmaktaydı. Rahip-Krallarda bu kralın görünüşte vassalı idiler ancak kuzeyin hâkimiyeti bütün Mısır'a hükmetmekten acizdi.

XXI. sülale iki kollu kabul edilmiş olup biri Thebesli diğeri ise Tanislidir⁷¹. Bu sülale döneminde önceleri kraliçelerin ve firavunların kızlarının ünvanı olan 'Tanrı'nın Eşi' namı Amon rahiplerinin kızlarına tanınan özel bir unvan olmuştur⁷².

XXII. ve XXIII. Sülaleler iki asırdan fazla bir süre Mısır'da hükümlanlık sürmüş olup bu sülaleler Libyalı krallar devridir⁷³. XXII. Sülalenin kurucusu I. Şoşenk olup kendisi Ramseslerin halefi gibi davranmıştır. Birçok tapınak inşa ettirmiş ayrıca savaşçı bir dış siyaset geliştirmiştir⁷⁴.

XXII. ve XXIII. Sülaleler döneminde her meslek veraset usulüne tabi olmuştur ve bu durum Mısır'da birçok içtimai sınıfın doğmasına neden olmuştur.

XXII. sülalenin son zamanlarında Thebeste çıkan bir isyan sonucunda yeni bir sülale iktidarı eline almıştır. Manetona göre bu sülalenin kurucusu Teduhastır. İlk zamanlarda iki sülale birbirleriyle iyi geçinselerde yeni sülale iktidarını kuzey Mısır'a tanıtmıştır. Büyük Rahip Oserkon'un ölümüyle de Güney Mısır XXIII. Sülalenin hükümlanlığına girmiştir. Menfis eyaletindeki rahipler sınıfı XXII. sülaleye sadık kalsada bir müddet sonra her iki sülale aralarında anlaşmış ve iktidar sadece XXIII. Sülaleye ait olmuştur.

XXIV. sülalenin kurucusu Tefnakht olup, XXIV. sülale döneminde krallar Habeşlilere karşı Mısırın yerli halkını mücadeleye sevk etmişlerdir; ancak bu karşı

---

⁷¹ Afetinan 1956, 148–149

⁷² Desplancques 2006, 103

⁷³ Afetinan 1956, 149

⁷⁴ Desplancques 2006, 100–101

koyma dönemi çok uzun sürmemiş ve XXIV. Sülale dönemi Habeşlilerin ikinci istilası ile ortadan kalmıştır⁷⁵.

Menethona göre Şabaka XXV. Sülalenin kurucusudur⁷⁶. XXV. sülale döneminde Mısır huzura kavuşmuş olsada bütün küçük devletler ortadan kalkmamıştır. Bu dönemde Asur tehlikesi baş göstermiştir. Asur kralının filistinini hedef alması üzerine Filistin ve Suriye kralları birleşmiş daha sonrada Mısır hükümdarı Şabataka da Asyaya Taharka komutasında bir ordu göndermiştir. Asur ordusu bu orduya göre çok daha kuvvetli olmasına karşın Asur ordusu bilinmeyen sebeplerden dolayı çekilmek zorunda kalmıştır. Bu sülale dönemi Habeşlerden veya melezlerden oluştuğu için asıl yerli olan Mısırlılar bu sülale dönemini yabancı olarak kabul etmişlerdir.

İ.Ö. 671 tarihinde Asurlular ile Mısırlılar arasında ilk temas gerçekleşmiştir. Assarhadon Sina çölünü geçerek Mısıra girmiş ve Memfisi zapt etmiştir. Assarhadon'un Mısırı Habeşli sülaleden kurtarması ile sonuçlanan bu savaş sonucunda bütün delta Asur hâkimiyetini tanımıştır.

XXVI. sülalenin kurucusu I. Psammettir⁷⁷. Bu sülale ile birlikte Mısır kültürel ihtişamına ve siyasal bağımsızlığına kavuşmuştur Bu sülalenin sonlarına doğru Pers saldırıları görülmüş ve persler bu sülale döneminde Mısırı hâkimiyetleri altına almışlardır.

XXVII. sülale dönemi tamamen bir yabancı devletin hâkim olduğu bir dönemdir. Persler bu dönemde Mısırı yönetmişlerdir.

XXVIII. XXIX. ve XXX. Sülaleler döneminin başlarında Mısırlılar arasında ayaklanmalar olmuşsa da aileler arasındaki anlaşmazlıklar bu ayaklanmaların devamlı olmasına engel olmuştur. Bu üç sülalede Perslerle uğraşmışlardır. Hatta bu pers işgaline karşı XXX. Sülaleden Akoris Atina ile Persler aleyhine anlaşarak onlara karşı mücadele etmiştir.

---

⁷⁵ Afetinan 1956, 149–154

⁷⁶ Desplancques 2006, 104

⁷⁷ Afetinan 1956, 159

XXX. sülaleden sonra ise ikinci bir Pers hâkimiyeti dönemi başlamış olup bu dönem Mısırlılar için çok acı geçmiştir. Daha sonra Büyük İskender Mısırı Pers hâkimiyetinden çıkartmıştır. Büyük İskenderin Perslileri yenmesi ve Mısır adetlerine hürmet etmesi ve Mısır İlahlarını yüceltmesi, mısırlıların İskenderi bir istilacı olarak değil bir kurtarıcı olarak görmelerine sebep olmuş ve mısırlılar bunun sonucunda da İskendere tabi olmuşlardır.

Eskiçağın bu son asırlarında Mısır ayrı bir siyasi varlık olmaktan çıkmıştır ve Mısır, eskiçağ tarihini yabancıların hâkimiyeti altında sona erdirmiştir⁷⁸.

---

⁷⁸ Afetinan 1956, 159–162

HİTİT SİYASİ TARİHİ

‘Tarih yalnızca saklayan bir bellek değildir; bir bakıma yeniden doğan bir bellektir.’

Hititler de çok eskiye dayanan ortak bir bellekten çıkmıştır. Araştırmacıların direnmeleri, birbirleri arasındaki rekabeti, ayrıca hepsinin yeteneklerinin birleşmesi zamanla, aşama aşama Hititlere yeniden yaşam kazandırmıştır⁷⁹.

Hititlerin Anadolu’nun yerlisi olup olmadıkları, ya da nerden geldikleri gibi soruların cevapları henüz bulunamamıştır⁸⁰. Bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerdeki farklılık ise, kullanılan yazı ve bulunan keramiklerin benzerliği yönünden ortaya çıkmaktadır⁸¹.

Anadolu’daki ilk siyasi mekân birliği Hititlerle başlamıştır ve Hititler devletlerini kurmayı başarmalarıyla birlikte Anadolu’nun büyük bir kısmını ellerinde bulundurmuşlardır⁸² (bkz. Harita III). Anadolu, Hitit devleti kurulmadan önce büyük prenslikler şeklinde gelişme göstermiş olup bu durumda, güçlü bir krallığın kurulması yönünde ilk adımı teşkil etmişti. Daha sonra bu beyliklerin birbirleriyle yaptıkları savaşın sonunda Hattuşa’da Eski Hitit Krallığı kurulmuştur⁸³. Hititler, Orta Anadolu’da, yani Hatti ülkesinde var olan köklü kültür birikimini benimseyerek, yeni bir sentez oluşturmuşlardır⁸⁴.

Eski Hitit Çağı (İ.Ö. 1660–1460)

I. Hattuşili (İ.Ö. 1660–1630)

Boğazköy’de 1957 yılında Büyükkale K yapısında ele geçen iki dilli bir metinden, Hattuşada kurulan bu krallığın ilk hükümdarının I. Hattuşili olduğu anlaşılmaktadır. Aslı Akkadça olan metin şöyle başlamaktadır:

---

⁷⁹ Jean 2002, 148.

⁸⁰ Umar 1999, 31

⁸¹ Memiş – Köstüklü 1992, 21.

⁸² Halıcı 1984, 8.

⁸³ Akurgal 2002, 53.

⁸⁴ Seher-Baykal 2002, 14.

‘Büyük Kral Tabarna, Tavananna’nın erkek kardeşinin oğlu, Hattuşada kraldı.’

Hititçe çevrisinde ise şöyle denmektedir:

‘Büyük Kral Hattuşa Kralı, Kusarsalı adam, Tabarna Hattuşili, Hattuşa ülkesinde kraldı.’⁸⁵

I. Hattuşili bugün Çorum sınırlarında kalan Boğazköy/Hattuşa’da Hitit krallığını kurduktan sonra⁸⁶, hızla krallığını genişletmeye ve politik birlik sağlamaya koyulmuştur. Hititler daha I. Hattuşili döneminde bile Halep’e kadar akınlar yapmışlardır. Bu akınlar daha çok yağma amaçlı yapılmış akınlar olmuştur⁸⁷.

Bu Hitit akınları hakkındaki bilgileri, 1957 yılında bulunan iki dilli metinden öğrenmekteyiz. I. Hattuşili’nin Güneydoğu Seferine ait bulunan metnin Türkçe’ye çevirisi için (bkz. Levha I, Levha XIV)

Bu dönemde Hattuşilinın veliahtı başkaldırması, ancak dirayetli bir kişiliğe sahip olan Hattuşili duruma el koymuş ve veliaht olarak seçilen yeğenini Hattuşadan uzaklaştırarak evlat edindiği torunu Murşiliyi tahta çıkarmayı başarmıştır⁸⁸. Hattuşili yerine geçmesi kararlaştırılmış olan yeğeninın karakterinde kusurlar görmüştür. Ona göre bunun sorumlusu da kız kardeşiydi. Bu nedenle yeğeni yerine torunu Murşili’nin kral olmasına karar vermiştir⁸⁹. Hattuşilinın neden tahta veliaht olarak seçilen yeğeni yerine, evlat edindiği torunu Murşiliyi getirdiğini ise Hattuşili kendi sözleriyle vasiyetnamesinde dile getirmiştir. Bu vasiyetnamenin metni için (bkz. Levha II).

Bu vasiyetnamenin öncesinde Hattuşili, Hurrilerin ilerlemesini durdurma yolları aramış, Halep kenti yöneticileriyle de sonuçsuz savaşırlara girmiştir. İşte böyle

---

⁸⁵ Akurgal 2002, 55.

⁸⁶ Seher-Baykal 2002, 15.

⁸⁷ Akurgal 2002, 57.

⁸⁸ Akurgal 2002, 58–59.

⁸⁹ Lloyd 1997, 33.

bir ortamda yazdığı vasiyetnamenin konusu da büyük ölçüde kendinden sonra kral olacak kişi ile ilgili olmuştur⁹⁰.

I. Murşili (İ.Ö. 1630–1600)

I. Murşili, Babili yıkarak Hammurabi sülalesine son vermiş, imparatorluğun Mezopotamya'ya ve deniz kıyısına ulaşma politikasını saptamıştır⁹¹.

Murşili ilk iş olarak I. Hattuşili'ye bağlılığının sonucu olarak Halep'le hesaplaşmak yolunu seçmiştir⁹². Murşili Hurri ordusunu kesin yenilgiye uğrattıktan sonra bu başarısından yüreklenerek doğuya Fırat'a ve ötesindeki zengin topraklara yürümüştür. Halep'i yakıp yıkmış ve böylece güneydoğu ticaret yolu Fırat'a kadar Hitit denetimine girmiştir⁹³.

I. Hattuşilinın Suriye'yi ele geçirme politikasını bilinçli olarak sürdüren Murşili⁹⁴, bunun sonucu olarak Babil'e baskın yapmış ve Hammurabi hanedanını acınası bir sona uğratmıştır. Bu durum Hititlerin uluslararası arenada güç kazanmasını sağlamıştır⁹⁵.

Murşili'nin uzun süren yokluğundan kaynaklanan siyasal sıkıntı söylentileri onu çabucak başkente dönmek zorunda bırakmıştır, ancak Murşili'nin güçlü idaresi bir saray entrikasına kurban gitmiştir. Eniştesi Hantili ve onun kayınbiraderi Zidanta tarafından öldürülmüştür⁹⁶.

Hitit tarihinde Gasp Krallık Dönemi olarak adlandırılan ve Kral Telipinu ile devam eden dönemde sırasıyla Hitit tahtına, I. Hantili, Zidanta, Ammuna ve I. Huzziya geçmiştir. Daha sonra başa geçen Telipinu (İ.Ö. 1535–1510) bu cinayetleri anlatan olayları, ünlü Telipinu Fermanı'nda işlemiştir (bkz. Levha III). Telipinudan sonra başa sırasıyla Alluvamna, II. Hantili, II. Zidanta, II. Huzziya geçmişlerdir.

---

⁹⁰ Lloyd 1997, 33.

⁹¹ Akurgal 2002, 64.

⁹² Lloyd 1997, 34.

⁹³ Macqueen 2001, 47.

⁹⁴ Akurgal 2002, 64.

⁹⁵ Macqueen 2001, 48.

⁹⁶ Akurgal 2002, 64.

I. Hattuşili ve I. Murşili'nin parlak dönemlerinden sonra gelen krallar boyunca Hitit devleti gücünü yitirmiştir. Özellikle güney ve güneydoğudaki Hitit etkisi büyük ölçüde azalmıştır. Bu durumdan yararlanan Huriler Mitanni devletini kurmuş ve kurulan bu krallık I. Şuppiluliuma dönemine kadar Mısırdan sonra dönemin ikinci büyük siyasal gücü olmuştur.

Hitit İmparatorluk Çağı (İ.Ö. 1460–1190)

II. Tuthaliya (İ.Ö. 1460–1440)

İmparatorluğun yakın doğu'daki çıkarlarını güvence altına almış olup. Hitit kralları arasında en önemli 4 kral (I. Hattuşili, I. Murşili, I. Şuppiluliuma ve II. Tuthaliya) arasında yerini almaktadır.

II. Tuthaliya Büyük Hitit Krallığının kurucusudur. Kendisi ile başlayan sülale, imparatorluğu çöküş gününe kadar yaklaşık 250 sene başarı ile yönetmiştir.

I. Arnuvanda (İ.Ö. 1440–1420)

II. Tuthaliyadan sonra I. Arnuvanda tahta çıkmış olup eşi olan Asmunikal imparatorluğun en hırslı kraliçelerindendir. Tabletlerde ve mühür baskılarında Arnuvanda'nın yanında eşi olan Asmunikal'inde adı yer almaktadır⁹⁷.

Daha sonra imparatorluğun başına III. Tuthaliya ve ondan sonrada Genç Tuthaliya geçmiştir. Genç Tuthaliyadan sonra ise İmparatorluk yönetimi Hititlerin en başarılı devlet adamı ve en güçlü komutanı olarak kabul edilen I. Şuppiluliuma'ya geçmiştir.

Bu döneme kadar olan gelişmeleri tekrar gözden geçirecek olursak; I. Hattuşili tarafından Boğazaköy/Hattuşa'da kurulan Hitit krallığının sınırları I. Murşili zamanında Anadolu dışına kadar taşmış, güneyde Halep alınmış ve Babile kadar inilmiştir. Bundan

---

⁹⁷ Akurgal 2002, 67–79.

sonraki dönemlerde ise inişli çıkışlı bir tablo çizmişlerdir⁹⁸. En parlak dönemlerini ise şimdi bahsedeceğimiz Şappiluliuma döneminde yaşamışlardır.

I. Şappiluliuma (İ.Ö. 1380–1345)

Hitit İmparatorluğunun en güçlü ordu komutanı, en başarılı devlet adamıdır. Kargamış ve Halep'i ele geçirmiş ve buraların yönetimini oğullarına bırakmıştır. Akılcı bir siyaset uygulamış olup Mitanni ve Amurru Krallıklarını dostlukla Hattuşaş'a bağlamıştır⁹⁹.

Kralın ilk yılları bir yandan kenti büyük tutkuları olduğunu gösteren ölçekte büyütme ve yeniden surlarla çevirmek, bir yandan da halkını anayurtlarında eski durumlarına getirmekle geçmiştir¹⁰⁰.

Döneminde Halep ve diğer Suriye devletlerini fethetmiş olup böylelikle Hititler bir kez daha Fırat yolunun başını tutmayı başarmışlardır. Bu dönemde Şappiluliuma, Murşili gibi ırmak boyundan Babile inmek yerine, Babil Kralının kızı ile evlenerek bu amacına ulaşmayı tercih etmişti.¹⁰¹

Kendinden önceki dönemde sarsılan ülke gücünü yeniden pekiştiren Şappiluliuma, Mitanni Kralı Tuşrattayı yenmiş ve Hurri ülkesini ele geçirmişti. Ancak Mitanni devletini yok etmemiş ve Tuşrattanın oğlu Mattivazayı gölge kral olarak tahta çıkararak bu ülkeyi Asurlulara karşı korunma bölgesi olarak kullanmıştır.

Şappiluliuma döneminde Hititler büyük bir güce sahip olmuşlardı. Öyle ki bu büyük krallık Babil ve Mısır ile eş güçteydi. Şappiluliumanın üzü öylesine büyüktü ki bu dönemde Mısır kralı olan Tutanchamon ölmüş ve dul kalan eşi Ankhesenpaam onun oğullarından birisi ile evlenmek istemişti¹⁰².

Şappiluliuma döneminde Hititlerle Mısırlılar arasında dostane ilişkiler kurulmuş olmakla birlikte bu dostane ilişkiler Mısır kraliçesinin Hitit veliahtlarından

---

⁹⁸ Seher-Baykal 2002, 15.

⁹⁹ Akurgal 2002, 79.

¹⁰⁰ Lloyd 2000, 38.

¹⁰¹ Macqueen 2001, 50.

¹⁰² Akurgal 2002, 80–81.

biriyle evlenmek ve Hitit veliahtını Mısır tahtına oturtmak istemesi ve bunun sonucunda veliahtın öldürülmesi ile gelişen olaylar dizisi bu dostluk durumunu ortadan kaldırmıştır¹⁰³.

Tutankhamon'un dul eşi, Şuppiluliuma'ya mektup yazıp (bkz. Levha: IV) oğullarından biriyle evlenmek istediğinde, dönemin en güçlü imparatorluklarından birisi olan Mısır bile Hititlerin etki alanına girme noktasına gelmişti; ancak kralın oğlunun Mısıra giderken yolda öldürülmesi bu ittifakın gerçekleşmemesine neden olmuştur¹⁰⁴.

Şuppiluliuma İ.Ö. 1345 yılında¹⁰⁵ -ki bu tarih bazı kaynaklarda İ.Ö. 1346 ve 1334 olarakta geçmekte- Mısır seferinde yakaladığı esirlerin taşıdığı veba hastalığına tutularak ölmüştür¹⁰⁶. Döneminde çok büyük işler başarmış ve başta bulunduğu dönemin sonunda çağdaşı olan kralların hepsinden daha güçlü olmuştur¹⁰⁷. Şuppiluliuma'nın vefatından sonra yerine en büyük oğlu ve müşterek kral olan I. Arnuvanda (İ.Ö. 1346–1345) geçmiş ancak, o da birkaç ay sonra aynı hastalığa yakalanarak vefat etmiştir.

II. Murşili (İ.Ö. 1345–1315)

İmparatorluğun en başarılı krallarından birisidir. Döneminde Kargamış'a kardeşini o ölünce de yerine onun oğlunu, Halep'e de yeğenini kral yaparak Yakınoğu'daki Hitit egemenliğinin gücünü devam ettirmiştir. Ayrıca Mitanni ve Amurru gibi tampon devletlerle yapılan anlaşmalarla Hititlerin Mısıra karşı güçlü durumunu pekiştirmiştir.

Siyasal alanda başarılı olan II. Murşili mutsuz bir adamdı. Çok sevdiği babası ve ardından da ağabeyi Arnuvandayı veba salgını yüzünden kaybetmişti ve veba kendi döneminde de birçok insanın ölümüne sebep olmaktadır. Sarayda ise tavananna olarak egemen olan üvey annesi yaşamı kendisine zehir ediyordu. Ve ilk eşi de Tavananna'nın

---

¹⁰³ Memiş-Köstüklü 1992, 25.

¹⁰⁴ Macqueen 2001, 50.

¹⁰⁵ Lloyd 2000, 40.

¹⁰⁶ Karauğuz 2005, 30.

¹⁰⁷ Lloyd 2000, 40.

yaptığı büyüden daha doğrusu eziyetinden ölmüştü. Kendisininde şimşek çakması yüzünden dili tutuktu. Ve bu durum onu geceleri bile rahatsız etmekteydi¹⁰⁸.

II. Muṣṣiliden sonra ise onun yerine oğlu Muwattalli geçmiştir.

Muwattalli (İ.Ö. 1315–1282)

Hitit imparatorluğunun en büyük ve başarılı krallarından birisidir. İnsanlık tarihinin iki büyük devlet arasındaki en eski savaşı olan Kadeş Meydan Muharebesi, onun örnek çalışmaları sayesinde Hititler için olumlu sonuç vermiştir¹⁰⁹.

Kuzey Suriye sorunu, II. Muwattalli döneminde iyice kızışmıştır. Bunun üzerine bu kral yaklaşan Hitit-Mısır savaşı sırasında tanrı heykelleri ile birlikte başkenti Tarhuntašša'ya taşımıştır¹¹⁰.

Muwattalli, babası Muṣṣilinin ikinci karısından ikinci oğlu olup¹¹¹, neredeyse kral olur olmaz, Mısır yönünden gelen güçlü bir tehditle yüz yüze gelmiştir. Ondokuzuncu hanedanın ilk firavunlarının, Doğu Akdeniz'de Akhenetan zamanında terkedilmiş olan devletlere yeniden söz geçirmekte kararlı görünmeleri, Hititlerle karşı karşıya gelmeyi kaçınılmaz kılmıştır. Ve bu karşılaşma İ.Ö. yaklaşık olarak 1286 tarihinde II. Ramses'in başa geçmesinden beş yıl sonra gerçekleşmiş olup, iki ordu Asi nehri kıyısında Kadeş'te karşı karşıya gelmiştir¹¹².

Mısır ordusu, Amun, Pre^c, Ptah ve sutekh tümenlerinden oluşan bir birlikle Mısırdan kuzeye doğru harekete geçmiş ve Kadeş şehrinin kuzeydoğusunda bir yere gelmiştir. II. Mutavalli ise beraberinde getirmiş olduğu diğer uluslardan oluşan ordusuyla birlikte Kadeşin kuzeydoğusu ya da doğusunda bir yere saklanmıştır. II. Ramses ayrı ayrı yönlerde ilerleyen kendi tümenlerinin kendisine yetişmesini beklerken, iki Hitit casusu ele geçirilmiş ve bu casuslardan Hitit ordusunun çok yakında olduğu bilgisi alınmıştır. Bunun üzerine II. Ramses gerideki ordusunun acilen kendisine yetişmesi için haberci yollamıştır. Savaş sırasında Hitit savaş arabalarında üç,

---

¹⁰⁸ Akurgal 2002, 83–85.

¹⁰⁹ Akurgal 2002, 88.

¹¹⁰ Karauğuz 2002, 240.

¹¹¹ Akurgal 2002, 88.

¹¹² Lloyd 2000, 41–42.

Mısırlılarda ise iki asker olmasının avantajını kullanan Hititler, Mısır ordusunu bozguna uğratmışlar ancak zafer sarhoşluğuna kapıldıkları için savaşın seyri değişmiş ve güneyden gelen Mısır ordusuna bu kez mağlup olmuşlardır¹¹³.

Savaş her iki taraf içinde bir felaket olmuştur. Her ne kadar Mısır tapınaklarındaki yazılarda ve resimlerde firavun ordusunun zaferinden bahsedilmekteyse de bu savaştan Muwattalli kazançlı çıkmıştır. Çünkü savaştan sonra Ramses geri çekilmiş, Hititler ise Şam'a değin dayanmış ve bu bölgeyi talan etmişlerdir. Mısırlıların komşusu olan Amurru Devleti yeniden Hititlerin peyki haline girmiş ve Amurru Kralı Benteşina tutsak olarak Hatti ülkesine götürülmüştür.

Bu büyük savaşın barış antlaşması daha sonra II. Ramses'in yirmi birinci krallık yılında İ.Ö. 1269 yılında yapılmıştır.

III. Hattuşili (İ.Ö. 1275–1250)

Ağabeyi Mutavalli döneminde Kaşgaları imparatorluğa bağlı kılma başarısı göstermiş olup II. Ramsesle geciken Kadeş savaşının barış antlaşmasını yaparak tarihin ilk barış antlaşmasını gerçekleştirmiştir¹¹⁴.

II. Ramses'in gönderdiği, Mısır-Hitit antlaşmasının Boğazköy'de Bulunan Akadca Metninin Türkçeye Çevirisi için (bkz. Levha: V)

III. Hattuşili, yeğeni III. Murşiliyi tahtından indirerek yasa dışı bir yolla Hitit Devletinin başına geçmiştir. Muwattalli döneminde önceleri genel vali rütbesiyle daha sonra ise Hakpis Kralı rütbesiyle Kaşga ülkesini bir tehlike olmaktan çıkartmıştır. Kadeş savaşında Kaşgaların Hititlerin yanında bu savaşa katılmasını sağlamıştır. Bütün yaşamı boyunca dini politikaya alet etmiş ve başarılarını büyük ölçüde din çevrelerinin yardımı ile sağlamıştır. Bu tutumunun nedeni beklide küçükken hastalanmış ve başka işe yaramaz düşüncesiyle rahip olarak yetiştirilmesinden ileri gelmektedir.

---

¹¹³ Karauğuz 2002, 240–241.

¹¹⁴ Akurgal 2002, 92–96.

Hattuşili politik güce ulaşmak için dini kullanmış ve yeğenine açtığı savaşı ‘Tanrı kadın İştâr böyle istiyor’ diyerek dinsel bir nedene bağlamıştır. Ayrıca Kizzuvatna rahibinin kızı Puduhepa ile de evlenerek dinsel çevrelerin desteğini kazanmayı da istemişti. III. Hattuşilinin bu davranışları federal bir yapısı olan Hitit Devletinin kurallarına kötü örnek olmuş, yasa çiğnenmiş, merkezi otorite yıkılmıştı ve bu durum diğer feodal beylerin Hattuşa’ya karşı çıkmasına örnek teşkil etmişti¹¹⁵.

III. Hattuşiliden sonra sırasıyla IV. Tuthaliya, III. Arnuvanda ve II. Şuppiluliuma kral olmuşlar ancak bu dönemler Hititler için imparatorluğun sonu olmuştur.

Bu dönemlerde hasatlar kötü geçmiş kıtlık baş göstermişti. Hatta bu kıtlığı önlemek için Mısırdan tahıl bile ithal edilmişti. Doğuda ise Asur baskısı sürmekte olup Suriye’deki uyruklar yükümlülüklerini yerine getirmekte yavaş davranmaya başlamışlardır. Bu dönemde meydana gelen Ege Göçü sonucunda da ticaret yolları kesilmiş ve bu durum Hititlerin yaşam bağını tamamen koparmıştı. Ve bu ticaret yollarının kaybı yüzünden devletin merkezi çok zayıflamıştı. Kaşgalar ve diğer kuzey ve doğu komşularının akınları sonucunda da bu büyük imparatorluk tarihin sayfalarına karışmış oldu¹¹⁶.

---

¹¹⁵ Akurgal 2002, 96–100.

¹¹⁶ Lloyd 2001, 55–56.

MISIR TIBBI

A) Mısır Tıbbının Genel Özellikleri

İlkçağ uygarlıkları ile ilgili bilgilerimiz arkeolojik bulgulardan ve yazılı belgelerden sağlanabilmektedir. Dolayısıyla Antik Çağ Mısır Ülkesindeki tıp konusu bu belge ve arkeolojik bulgulardan faydalanılarak bu kısımda anlatılacaktır.

Hastalığın tanımlanması ve tedavisi ile ilgili tıbbi papirüslerin incelenmesi, Nil Vadisindeki (bkz. Harita II) sağlık sorunları ve hastalık sebeplerini anlamak açısından çok önemli olmuştur. Buna ilaveten C. Bruwier'e göre, Mısırlıların günlük hayatı betimlemede gösterdikleri özen, hastalık kavramının sanatsal tasvirlerini incelemek içinde mükemmel bir fırsat yaratmaktadır. C. Bruwier ayrıca Firavunlar Dönemi tıbbi araştırmalarına katkı sağlayan asıl şeyin, Mısırlıların günümüze hem kemik hem de doku yönünden çok iyi durumda gelmiş bedensel kalıntıları olduğunu ifade etmektedir. Günümüzde kullanılan gelişmiş teknoloji sayesinde, analizi yapılabilen bu kalıntılar, konu hakkındaki bilgilerimizi arttırmıştır¹¹⁷.

Tıp konusundaki bilgileri edindiğimiz papirüslerin çoğunda tıp ve sihir iç içe geçmiş durumdadır. Ayrıca Mısır tıbbının dini bir tarafı da vardır. Bu yüzden tıp konusunu irdelerken bu hususları da göz ardı edemeyiz¹¹⁸.

Mısır kaynaklarında, aynı zamanda rahip de olan doktorlar ve mumyacılar arasında bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Hem hastalıkların tedavisi için hem de ölenlerin bedenlerinin korunması için benzer yöntemler uygulandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, Eski Mısır'daki doktorlar cerrahi ve otopsinin yanında, mumyalamadan, inançla tedaviye kadar çeşitli alanlarda faaliyet gösteriyordu. Mumyalama geleneğinin çok yaygın olmasından dolayı, bir mumyacıнын ölümüne yol açan hastalığın nedenlerini araştırması için zaman ayırması muhtemelen mümkün değildi. Cerrahi bilgi ve temel anatomi bilgisi, mumyalama geleneğinden gelmekteydi. Öncellerinin yaptığı dikkatli

---

¹¹⁷ Bruwier 2006, 2.

¹¹⁸ Sayılı 1982, 115.

gözlemler sonucunda, mısırlıların hem dini hem de günlük hayatında tedavi yöntemleri önemli bir yer edinmişti¹¹⁹.

Mısırdaki tıp mesleği özel bir yere sahiptir ancak; dini tedavide bir ana temel olan doğüstü inanışlar, hastalığın iyileşmesinde etkili olmuştur.

Eski Mısır hekimleri mabetlerde yetişirdi ve din adamı niteliği taşırlardı. Mısır'da ruhlar ve şeytanlar hastalık nedeniydiler ve bu nedenle çeşitli büyüler kullanırlardı. Ancak sonraları dualar büyülerin yerini almış ve şeytanlar tanrısal dualarla giderilmiştir. Bazı tanrılar bütün hastalıklara karşı bir koruma aracı olmalarına rağmen, bazı tanrılarda özel hastalıkları gidericiydiler. Organizmanın her organı özel bir tanrı ile ilgiliydi ve hastalığı veren tanrı onun tedavisini de yapardı. Bu tanrılar arasında Ra, İsis ve Thoth'u sayabiliriz. Sekhmet ise salgın hastalıkları yapar ve tedavi ederdi. Mısır uygarlığının son devirlerinde görülen sağlık tanrısı İmhotep ise bu tanrıların en önemlisiydi. İmhotep birçok alanda başarılar göstermenin yanında hekim olarak görev yapmıştır. Sonraları ise tıp tanrısı olarak sembolleştirilmiştir ve tarih sahnesine tarihin ilk hekimlerinden biri olarak geçmiştir¹²⁰.

'O ki barış ve sükûn içinde geliyor' manasını taşıyan İmhotep ölümünden sonra uzun yıllar yarı tanrı daha sonrada Hıristiyan dönemine kadar tıp tanrısı olarak kabul görülmüştür. İmhotep bugünkü bilgilerimize göre bir hekim olmanın yanında bir vezir ve mimar olarak karşımıza çıkmaktadır. İmhotep, İ.Ö. 2980–2900 yılları arasında yaşamış olan Hükümdar Zoser'in vezirliğini yapmıştır. Ayrıca Basamaklı Ehiramın planını da İmhotep yapmıştır. İmhotep ölümünden sonra Memphis şehri yakınlarında bir yere defnedilmişse de hala mezarı bulunamamıştır¹²¹.

Mısır tıbbı hakkındaki bilgileri papirüslerden elde etmekteyiz; ancak papirüs bitkisi dayanıksız olduğu için zamanımıza çok az kaynak kalmıştır. Bu konuda en eski dönemi anlatan papirüs Kahun papirüsü olup bu papirüs zamanımızdan 3000 yıl öncesinin tıbbi bilgilerini yansıtmaktadır. Bu papirüste jinekolojiden ve veteriner

---

¹¹⁹ Bruwier 2006, 1.

¹²⁰ Demirhan 1982, 13.

¹²¹ Uzluk 1958, 21.

hekimlikten bahsedilir. Smith papirüsü cerrahi bilgilerden söz eder¹²², ayrıca Smith papirüsünün bir yerinde hekimin beyine kadar işleyen bir yaralanma ile ilgili şaşırtıcı gözlemi anlatılmaktadır. Burada beyin zarı, beyin-omurilik sıvısı ve beyin kıvrımları tanıtılmakta, hastanın her iki burun deliğinden kan geleceği ve boynunun sertleşeceği anlatılmaktadır. Ebers papirüsü ise oldukça detaylı tıp bilgileri içermekte ve bir hekimin elinin altında bulunması gerektiği düşünülerek yazıldığından ilk tıp el kitabı olarak anılmaktadır¹²³. Büyük Berlin papirüsü ve Hearst papirüsü de Ebers papirüsüne benzemektedirler ancak bu papirüslerin içerikleri genellikle reçeteler olup, çok fazla sihri ve dini formül taşımaktadırlar. Büyük ve Küçük Berlin papirüslerinde obstetrik alana ait bilgilerde mevcuttur¹²⁴. Ayrıca birazda olsa bilgi vermesi açısından önemli bir buluntuda İ.Ö. 2500'de yaşamış bir kraliçenin ecza dolabında bulunan malzemelerdir. Bu dolapta birçok ilâç vazoları, kasıklar, kurumuş ilâç ve otlar bulunmuştur¹²⁵.

Demirhan'a göre, zaman bakımından daha sonra yazılan papirüsler daha fazla sihri ve büyülü bilgiler içermektedir. Buradan da Mısır tıbbının rasyonel bir tarzda başladığını ancak daha sonradan yani mısır uygarlığının zayıflamaya başlamasıyla sihri bir özelliğe büründüğü manasını çıkartabiliriz¹²⁶.

Bu papirüslerin tıp alanında en çok bilgi verenleri şüphesiz Edwin Smith Papirüsü ve Ebers Papirüsüdür. Bu papirüslerde hem hastalıklarla ilgili bilgiler, hem de hastaların vaka geçmişleri yazılıdır. Her iki papirüste de hastalık vakası A. Demirhan'a göre şöyle tanımlanmaktadır:

- Şarta bağlı tanı
- Hastanın nasıl muayene edileceği ve tanı belirtilerinin nasıl saptanacağı hakkındaki bilgiler
- Hastalığın tanısı ve seyri
- Manipülasyon, ilaçlar, sihri formüller ve dualar gibi gerekli tedavi önlemlerinin endikasyonu.

---

¹²² Demirhan 1982, 13.

¹²³ Yocket 2003, 76–78.

¹²⁴ Demirhan 1982, 14.

¹²⁵ Ünver 1938, 38.

¹²⁶ Demirhan 1982, 14–15.

Bu verdiğimiz tanıma ait örnek Edwin Smith papirüsünde açıkça görülmektedir:

"Boyun vertebraı çıkığı ile ilgili bilgiler: Eğer boyun vertebraı çıkığı olan bir hastayı muayene edersen, kollarında ve bacaklarında duyarsızlık vardır, gözleri kanlıdır. Böyle bir hastalığı şöyle tanımlaman gerekir. Kollarında ve bacaklarında duyarsızlık olduğu ve sperm damlattığı için bir hastada omuz vertebraı çıkığı vardır. Bu hastalık tedavi edilemeyen bir hastalıktır¹²⁷."

Eski Mısırdaki Tıp Alanına Ait Ele Geçen Papirüsler			
Papirüs Adı, Dönemi	Bahsettiği Konular	Papirüste Adı Geçen Hastalıklar	Papirüste İlaç Yapımında Kullanılan Bitkisel, Kimyasal ve Hayvansal Ürünler
Kahun Papirüsü (İ.Ö. 2000)	Jinekolojiden ve veteriner hekimlikten bahsedilir.	Gebelik ve doğacak çocuğun cinsiyetine ilişkin bilgi ve tavsiyeler veteriner hekimlikle ilgili hastalıklar.	
Smith papirüsü (İ.Ö. 1600)	Baştan başlayarak aşağılara inen, yara ve berelerin tedavisi hakkında yazılmış bir kitap şeklindedir. Beyinden ilk defa burada bahsedilmiştir. Sihirli büyü formüllerinden bahsedilmektedir.	Baş yaraları, kol kırıkları, burun yaraları, alt çene kırıkları, boyun yaraları, bel kemiği kırıkları ve meme yaraları.	Cerrahi aletlerin kullanılmış olduğu, kırıkların atellerle tedavi edildiği ve yaralara ilk gün taze et sarıldığı bilgisi elde edilmekte.

¹²⁷ Demirhan 1982, 14.

Ebers Papirüsü (İ.Ö. 1550)	Bu papirüs tedavi yöntemleri ile birlikte ilaçların hazırlanma tarzlarını ve kullanım şekillerini anlatmaktadır.	Papirüste iç hastalıkları, bazı göz hastalıkları, deri hastalıkları, ekstremiteler (el ve ayak) hastalıkları, jinekolojik hastalıklardan bahsedilmekte ayrıca bu papirüsün sekizinci bölümü anatomi ve fizyolojiden, dokuzuncu ve son bölümü ise cerrahiden söz etmektedir.	Hint yağı, Kurşun mürekkepleri, Kolşik, zambak, geyik boynuzu, Antimon, Kaz yağı, Su aygırı, aslan, timsah, Yılan, İbex yağı.
Hearst Papirüsü (İ.Ö. 1500)	Bu papirüs genel olarak Ebers papirüsüne benzemektedir. Ayrıca cerrahi ile alakalı kısımları da bulunduğu için Smith papirüsüne benzer.	Kırık ve çıkıkların sarılması ve tedavisi.	Un, bal, kaymak karışımından elde edilen karışım kırık ve çıkıklara uygulanmakta.
Berlin Papirüsleri (İ.Ö. 1300)	Anne ve bebeklerin korunması, çocuk hastalıklarının korunmasına yönelik reçete ve büyüleri içermektedir.	Gebeliği önlemek için alınmış tedbirler, ise romatizma ve mafsallık hastalıklar	
Brooklyn Papirüsü XXX. Sülâle Dönemi	Yılanların, akrelerin ve tarantulaların zehrinin nasıl alınacağını açıklanmakta.	Hayvan sokmaları ve ısırıkları sonucu meydana gelen hastalıklardan bahseder.	
Kalsberg Papirüsü	Göz hastalıkları ve doğumla alakalı bilgiler yer almaktadır.	Göz hastalıkları ve doğumla alakalı hastalıkları içermektedir ¹²⁸ .	

Mısırlılarda cerrahi aslında vücudu açacak kadar ilerlememiştir; buna rağmen sünnet ve boyun etrafında bazı ameliyatlar yapılabilmekteydi. Sünnet ise mısırlılarda mecburiydi ve Ebers'e göre 14 yaşında yapılmaktaydı. Karnak mabedinde İ.Ö. 1392

¹²⁸ Bu tablodaki bilgiler A. Demirhan'ın "Kısa Tıp Tarihi", F. N. Uzluk'un "Genel Tıp Tarihi I", S. Ünver "Tıp Tarihi", A. Sayılı'nın "Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp" isimli kitapları temel alınarak tablolştırılmıştır.

senesine ait bir resimde sünnet ameliyatının nasıl yapıldığına ait bilgiler bulunmaktadır¹²⁹.

Eski Mısır tıbbının göze çarpan özelliklerinden biri Heredota göre Hekimlikte Mısırlıların aşırı uzmanlaşmış olmalarıdır. Ayrıca tıp alanında koyu bir gelenekçilik söz konusudur. A. Demirhan'a göre; Eski Mısırdan kalan belgelerde üç tip sağlık personelinin bahsedilmektedir:

- Hekimler
- Vücuttan cin çıkaran kişiler
- Nabız dinleyen, damar hastalıklarını tedavi eden cerrahlar.

Bu cerrahlara 'Sekhmet Rahipleri' adı da verilmektedir. Bunların dışında halk arasında üstün bir yeri olan ve diğerlerinden daha çok önem verilen tıp mensupları da vardı ki, bunlarda Saray hekimleriydi¹³⁰.

C. Bruwier'e göre; Mısırdaki doktorluk, rahiplik ve büyücülüğün iç içe geçmiş olmasına rağmen, doktor olarak çalışanların özel bir eğitim görmesi gerekmektedir. Anıt mezarlarla onurlandırılmış bazı ünlü doktorların özel sıfatlara sahip olduğu da görülmektedir: "Doktorların yöneticisi", "doktorlar üzerinde olan", "doktorların amiri", "doktorların başı", "saray doktorlarının teknesinin şefi" gibi...

Mısır'da diş ve göz doktorundan, gastronomiye kadar her alanda uzman doktor bulunmaktaydı. Kadın doktorlar Mısır'a yabancı değildi. Ayrıca, tapınaklarda kurban edilecek kutsal hayvanlarla ilgilenen veterinerler bile vardı¹³¹.

Mısır doktorları tıp mesleğindeki başarılarından ötürü Mısır dışında da tanınıyorlardı. Hatta bazı yabancı Kral ve Prenslar Mısırlı doktorlardan tedavi görüyorlardı.

---

¹²⁹ Ünver 1938, 37.

¹³⁰ Demirhan 1982, 16.

¹³¹ Bruwier 2006, 2.

İkinci Amenofis zamanında bir Suriyeli prens eşi ve hizmetkârlarıyla yanına hediyeler alarak tedavi olmak için Teb şehrine gelmiş ve saray doktoru Nebamon'a başvurmuştur.

Sicilyalı Diyotorus ise seyahat ve askeri hareketler esnasında görmüş olduğu Mısır tıbbı için her türlü tedavinin parasız yapıldığını, doktorların toplum ve resmi makamlar tarafından geçimlerinin sağlandığını, mısırlı doktorların geleneklerine bağlı kalmakla yükümlü olduklarını belirtirken bunun aksine davranış gösterip hastalarını öldüren doktorlarında ölüm cezasına çarptırılabilindiklerini söylemektedir. Bu durum A. Sayılı'ya göre aslında Mısırlıların kendi tıp bilgilerine büyük değer vermeleri ve itimat göstermelerinden kaynaklanmaktadır.

Herodot'a göre mısırdaki pek çok doktor vardı ve her doktor sadece bir hastalığa bakardı. Buradan mısır doktorlarının uzmanlık alanlarının olduğu sonucuna varabiliriz.

Göz doktoru, diş doktoru, kadın hastalıkları doktoru, anus'un muhafızı veya çobanı gibi unvanlar taşıyan doktora Eski Mısırdaki rastlanmaktadır. Ancak bir doktor bu unvanlardan birkaçına da sahip olabilmekteydi ki Lefebvre'nin yorumuna göre de Uzman doktorlar genel olarak bütün hastalıkları tedavi etmekle bir hastalık grubunun uzmanı da olabiliyorlardı.

Mısırlılar doktora Sinu demektedirler. Sinu, mısırlılara göre tedavi işiyle uğraşan mesleği tıp olan kişilere verilen addı. Ayrıca birde Sekhmet rahipleri adıyla anılan din adamları vardı ve bunlarda tıp ve tedavi işiyle meşguldüler.

Firavunların sarayında uzmanlaşmış doktorların dışında ayrıca birde saray baş doktoru bulunmaktaydı. Bu çok önemli bir memurluk olup diğer doktorların teşkilatlanması belirli bir kademe alması saray baş doktoru tarafından yapılmaktaydı. Bunu günümüz sağlık bakanlığı gibide düşünebiliriz.

Firavun sarayında olduğu gibi yüksek devlet memurlarının veya makamlarının ve dini müesseselerinde özel doktorları bulunmaktaydı. Buradan da mısırdaki doktorluk mesleğinin bir devlet memurluğu şekline sokulmuş olduğu sonucunu çıkarabilmekteyiz.

Diodorus'a göre Mısırda doktor yetiştirmek için 'hayat evi' adı verilen okullar bulunmaktaydı. Sigerist ise bu okullarda öğretilen konular arasında cerrahinin de olduğunu böylece tıp tahsilinin dini tıp üzerine olmayıp ilmi tıp şeklinde olduğu kanısındadır. Lefebvre'ye göre ise bu fikir yanlış olup Mısır'daki tıp bilgisi babadan oğula geçmekteydi. Hayat evi adını taşıyan kurumlar ise okul olmayıp ilim, din ve sihre ilişkili kitapların yazıldığı yerlerdi¹³².

Mısırda dini ve sihri tedavinin yanında droglarla (ilaçların hazırlanmasında kullanılan, hayvansal ya da bitkisel kökenli, ilk maddelere, ham maddelere, ilaç hammaddelerine verilen isim.) tedaviden de faydalanılmıştır. Tıp papirüslerinde bu drogların miktarları ve hazırlanış ve kullanış şekilleri de verilmiştir. Eski Mısırda kendisinden ilaç yapılan maddeler arasında çeşitli bitkileri, çeşitli maden ve taşları ve hayvanların bazı uzuvlarını sayabiliriz. Örneğin Menfis taşının, vücuttaki hasta kısımlara konulduğunda, ağrı hissettirmeden cerrahi operasyonun kolaylıkla yapılmasını sağladığı metinlerde yer almaktadır.

Eski Mısırın zengin bir ilaç koleksiyonu vardı. Mısır tıbbında tek bir maddeden hazırlanan ilaçlar olduğu gibi, birkaç maddenin karışımıyla hazırlanan ilaçların olduğu da bilinmektedir. İlaç yapımında kullanılan bitkiler arasında anason, kokulu sakız, sarımsak, pırasa, reçine, acı marul, adasoğanı, banotu, hardal, incir, keten tohumu, kişniş, safran, soğan, tarçın ve üzümü sayabiliriz¹³³. Obsidiyen'de Mısır'ın yoğun olarak ithal ettiği hammaddelerden biridir. Bu madde de tıp alanında kullanılmıştır¹³⁴.

Mısırda ilaçlar kadar büyülerde önemlidir ve Mısırda ilaç yaparken çeşitli büyü içeren sözler söylendiği bilinir;

'İsis, Osiris'i kurtardı. Horusu babasını öldüren kardeşi Set'in yaptığı fenalıklardan kurtardı. Ya İsis, efsunların büyük ilâhesi beni kurtar. Fena olan her şeyden kurtar, beni ağrılarının ilâhından kurtar, ağrılarının ilâhesinden kurtar. Bir ölü

---

¹³² Sayılı 1982, 121–124

¹³³ Erginöz 1999, 163–164.

¹³⁴ Atli-Balkan 2005, 2

erkek (veya kadın) olmaktan kurtar, içime giren fena şeylerden kurtar, senin oğlun Horus'un kurtulduğu gibi kurtar. Çünkü suya girdim, sudan çıktım. Bugünün kapanına düşmedim. Dedim ki çocuk olmuştum, genç olmuştum. Ay güneş dilinle söyle ey İsis beni iltimas et. Güneş dili ile söyler ve iltimas eder. İşte şimdi ben her türlü fenalıktan, fena olan, zalim olan, fenalık yapan her şeyden kurtuldum. Ağrı ilâhından, ağrı ilâhesinden, ölüm ilâhesinden bile kurtuldum¹³⁵.

Ayrıca içerden alınacak ilaçlar içinde bazı sözler söylenmiştir ancak bunlar büyü özelliği taşıyan sözler olduğu için anlaşılır sözler değildir¹³⁶.

İlk bakışta büyü gibi görünen bazı tedavi yöntemlerinin temelinde olan mantıklı uygulamaları ayırt etmekte mümkündür. Bunun en açık örneği, bazı hastalıklar için kullanılan bitkilerdir. Büyü, şifalı bitkilerin toplanmasında da rol oynamaktaydı. Bitkinin seçimi, tedaviye ihtiyaç duyan organla olan biçim benzerliğine göre yapılırdı¹³⁷.

Mısırlıların ölümlerini mumyalaması da şüphesiz Mısır Tıbbı içinde yerini almaktadır. Mısırlılar ölümlerinin tekrar dirildiklerine ve ruhlarının yeniden dirilme sonrasında cesetlerini kolayca bulmalarına inandıkları için cesetlerinin bozulmamasına özen göstermişler bu yüzden mumyalama yoluna gitmişlerdir¹³⁸.

Herodotos'un da Mısır tıbbı ile ilgili olarak söylediklerini maddeler halinde yazmak yararlı olacaktır.

- Mısırlılar ketenden kıyafetler giyiyorlar ve bu kıyafetleri yeni yıkanmış temiz olarak giyiyorlar¹³⁹. Bu durum hastalıklara sebep olan mikropların yayılmasına engel olmaktadır.

- Mısırlılar sünnet oluyor ve bunun nedeni olarakta Herodotos temizliklerini göstermekte ve Herodotos'a göre Mısırlılarda temizlik güzellikten önce gelmektedir.

---

¹³⁵ Ünver 1938, 42–44.

¹³⁶ Ünver 1938, 44.

¹³⁷ Bruwier 2006, 1.

¹³⁸ Ünver 1938, 42.

¹³⁹ Herodotos 2007, 136.

- Herodotos'un verdiđi temizlikle alakalı olarak verdiđi bilgilerden bir diđeri de, Mısır rahiplerinin gūnaşırı yukardan aşıađıya kazındıklarıdır ki bu sayede rahipler dini gūrevlerini yerine getirirken bit pire gibi kirli Őeylerin ũzerlerinde bulunmasının ōnūne geđmektedirler. Ayrıca bu rahipler gūndūzleri ve geceleri iki Őer kez sođuk suyla yıkanmaktadırlar. Buda temizliđin mısırdaki ne kadar ōnemli bir husus olduđunu gūstermektedir.

- Herodotos bakla sebzesinin mısırlılarca ekilmediğini ve bakla yemediklerini sūylemekte ve bu duruma sebep olarakta bu sebzenin mısırlılarca temiz sayılmadığını ifade etmektedir.

- Temizlik konusuna ōnem veren mısırlılar hayvancılıkta ise herodotos'un verdiği bilgilere gūre tanrıları temiz kurbanlar sunmaktadırlar ayrıca bu hayvanlardan domuzu ise temiz saymamaktadırlar. Bu hayvana sūrtūnen bir kiři hemen kendisini temizlemelidir. Hatta bu hayvanları besleyen Őobanlar hiğbir tapınağa alınmamakta ve bu Őobanlara kız verilmemektedir. Bu iře uğraşı kişiler kız alıp verme işini kendi aralarında yapmaktadırlar.

- Herodotos hekimlik iēinde Mısırdaki birēok hekimin varlığından bahsetmekte ve bu hekimlerin tek bir hastalığa (gūz, bař, diř, karın ağrıları, iē hastalıkları) baktıklarından sūz etmektedir. Buradan da mısırdaki hekimlerin belli hastalıklarda uzmanlaştıklarını bir hekimin būtūn hastalıklara bakmak yerine kendi uzmanlığı olan hastalığa baktığı sonucunu ēıkartabiliriz. Bunun sonucu olarakta, tıp konusu mısırdaki daha rahat bir gelişme gūstermiř olabilir, ēūnkū hekimler tek bir hastalık alanında uzmanlaştıkları iēin o alanda ileri seviyelere gitme, alanının hastalıklarıyla daha yakından ilgilenebilme ve bu hastalıkların tedavilerini daha ēabuk bulma imkūnı bulmuřlardır¹⁴⁰.

---

¹⁴⁰ Herodotos 2007, 136–156.

B) Eski Mısır Tıbbında Sihir ve Din

Sihirin Mısırlıların hayatında önemli bir yeri vardı. Sihir sadece insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde değil, ölümlerle ve tanrılarıyla olan ilişkilerinde de önemli rol oynamaktaydı.

Mısırlılar sihre ‘Hike’ adını veriyorlardı. Ayrıca sihir ya da Mısırlıların deyimiyle Hike, Mısırlılarca tanrılaştırılıp kişileştirilmişti.

Mısırlılara göre sihrin işlevi insanları zarardan ve kötülükten korumaktı. Ayrıca, mısırlılara göre insanların içinde bulunduğu olaylar ve karşılaştıkları nesnelere ruhları bulunmaktaydı ve bu ruhlar insan faaliyetlerine müdahale etmekteydiler. Hatta bu ruhlardan bazıları mısırlılarca tanrılaştırılmış olup bazı kaidelere uyulması halinde bu ruhlar insanlara faydalı olmaktadır. Aksi halde ise çok zararlı olacakları kabul ediliyordu.

A. Sayılı’ya göre sihir ya da büyü, mısırdaki tıp alanında da kullanılmaktaydı. Ve bu sihirlerin belli formülleri vardı ve bu formüller değiştirilmeden aynen uygulanmalıydı çünkü sihrin ya da büyüün etkisi söylenen kelimeye ve ritme bağlıydı. Kelimeler içinde isimler önemli sayılıyordu çünkü mısırlılarca, adlandırma yaratmayı, adsız olma ise mevcut olmamayı kapsamaktaydı. Bu nedenle bir kimsenin adının bilinmesi onun üzerinde büyük etkiler yapabilmeye olanak sağlıyordu o yüzden de gerçek isimlerin gizli tutulması yönünde bir anlayışa sahiptiler¹⁴¹.

Erginöz’e göre de Eski Mısırdaki kullanılan tedavi yöntemleri içerisinde dini ve sihrî tedaviyi bulmak mümkündür. Bir mısırlı için hastalık sebepleri ölümlerin öç alması şeklinde tasavvur edildiği için hastalıkların tedavileri de, hastanın içindeki kötü gücü çıkartmak olarak düşünülüyordu. Çünkü mısırlıların inancına göre tanrı, cin veya kötü bir güç bir insanı etkisi altına alabilir ve bazen de insanın içine girerek onu hasta edebilirdi. Ayrıca tıbbi papirüslerde yer alan bazı hastalıklara (yılan, akrep sokmaları

---

¹⁴¹ Sayılı 1982 124–126.

v.b.) karşı kullandıkları metotta büyü temelliydi. G. Ş. Erginöz'e göre bu hastalıkların İsis ve Thot'a maledilen bir sihir formülü ile iyileştirilebileceği düşünülüyordu¹⁴².

Mısır pantheonuna ait bazı efsaneler, tedavide kullanılan çeşitli tıbbi büyüler, muskaları ve ilaçları anlamak açısından aydınlatıcıdır. En önemli öykülerden biri, Osiris'in intikamını alan Horus ve Seth arasındaki seksen yıl süren mücadeledir. Bir örnek verecek olursak; savaş sırasında, Seth tarafından çıkarılan Horus'un gözü, Thoth tarafından tekrar yerine yerleştirmişti. Daha sonra, bu gözün (wecat gözü) betimini taşıyan muskalar, Mısırlıların kullandığı en güçlü koruyucu muskalar olmuştur. Bunlar aynı zamanda geometrik artış gösteren ilaç dozları (1/2'den 1/64'e kadar) için ölçü olarak kullanılmıştır¹⁴³.

Mısırlı büyücüler uygulamalarında zamanlamaya büyük önem vermişlerdir. Gün içindeki zamanı üçe ayırmışlar ve şanslı ve şanssız zaman kesitleri belirlemişlerdir¹⁴⁴. Bu zaman kesitleri için (bkz. Levha: VI).

Mısırlılarca sihir etkisi sadece sözlü olarak değil yazılı olarak etki gösterebilirdi. Ayrıca sihir sadece insanları değil tanrıları da etkileyebilmekte olup tanrı bile bu etkiden sihir yoluyla kurtulabilirdi.

A. Sayılı'ya göre sihrin formülü ya da sözlerinin haricinde, merasim ve jestler de önem taşımakta olup bu kısmın sihrin formülüne yardımcı olduğu inancı vardı. Ayrıca mısırlılarca kabul edilen bir diğer konuda sihrin etkisinin artırılması konusuydu ve bunun için bazı araçlar önem taşımaktaydı. Sihrin etkisini artırması için tılsım ve muskalarda bunlardan faydalanmaktaydılar. Muska yapımında seçilen malzeme ya da muska üzerindeki rakamlar veya şekiller yapılan sihrin etkisinin artmasına sebep olabilmekteydi¹⁴⁵.

Tıp, Mısır dininin bir paçasıydı, bu yüzden doğurganlık ile ilgili büyüler ve büyülü figürler bu açıdan önemli bir rol üstleniyordu. Örneğin, koruyucu tanrı aslan suratlı ve sakallı Bes, uzun dili ve kırık dizleriyle kötü cinleri kovardı. Kadınlara

---

¹⁴² Erginöz 1999, 159–160.

¹⁴³ Bruwier 2006, 1–2.

¹⁴⁴ Şah 1996, 79–82.

¹⁴⁵ Sayılı 1982, 126–127.

doğumda yardım eder ve çocukları korurdu. Bes daha sonra giderek bir aile tanrısı olmuş ve evi yılanlardan, kötü ruhlardan koruması için dua edilen bir varlık haline gelmiştir. Doğum esnasında sorun yaşanmaması için, pişmiş topraktan bir ‘Bes figürini’ hamile kadının başucuna konur, bu sırada tanrıya dua edilirdi. Bes aynı zamanda, insanları tehlikeli hayvanlardan koruyan bir tanrıydı. Özellikle çocuk Horus'un Nil Deltası'nda geçirdiği günlerde, bu özelliği öne çıkmıştır¹⁴⁶.

Mısırlılar, tabiatla karşılaştıkları maddelerin hastalık ve şifa için önem taşıdığına inanmaktaydılar. Mesela sarıçiçeklerin sarılığa iyi geldiğine, kırmızı renkli bir taşın kanamayı durdurma özelliği olduğuna, baş ağrısı için başın ağrıyan kısmının pişmiş balıkla ovulursa ağrının balığın başına geçeceği hususlarına inanıyorlardı. Ayrıca bazı hayvanların kılları veya tüyleri de sihrin pekiştiricisi olarak kabul ediliyordu.

Mısırlılar hastalarının tedavisinde sihrî ağırlıklı olarak kullanıyorlardı. Örneğin sözlü bir sihir formülü bir taş veya başka bir cisme okunarak, bu nesnenin istenilen tesire sahip olması sağlanıyor ve bu sayede tılsım dediğimiz bir şey elde ediyorlardı ve bu tılsımı hasta üzerinde taşıyarak bu tılsımın şifalı etkisinden faydalanıyordu. Hatta sihir formülleri genel anlamda ilaçlara da uygulanmakta olup tedavinin daha başarılı olacağına inanılıyordu.

Mısırlılara göre örneğin bir baş ağrısının nedeni, tanrıyı öfkelenlendirmekten veya büyüünün etkisinden kaynaklanıyor olabileceği için bunların iyileştirilmesi için de tanrıya adak adamak diğer nedende ise büyüü yapanı bulup cezalandırmak gerekebilmekteydi.

Hastalık nedenini ise hastanın kendisi bilmeliydi aksi halde doktor kehanet yoluna başvuruyordu. Bunun içinde tanrılara ya da ruhlar dünyasına başvurulurdu.

Mısırlılar çeşitli iç hastalıklarının tedavisinde, hastalıkların önlenmesinde ve sağlığın korunmasında, kazalarda ve yaralarda böcek sokması ya da hayvan ısırma vakalarında sihir yoluna başvurabileceklerine inanmaktaydılar.

---

¹⁴⁶ Bruwier 2006, 4.

Mısırlılara göre insan hayatında tanrılar gibi ölülerinde önemli bir rolü vardı. Ayrıca içinde buldukları çevre birçok ruh ve şeytanla doluydu ve onlardan korunmak için sihre ihtiyaçları vardı. Tanrıların ve ölümler çeşitli tehlikelere karşı onları koruyabilmekteyken onları kızdırmakta çeşitli zararların olmasına yol açabilmekteydi. Zarar olarak görülen hallerden biride hastalıklardı.

Mısırlılarda tanrıların sihirle olan ilişkileri nedeniyle sihir tedavisiyle dini tıp arasında da bir yakınlık mevcuttu. Öyle ki tanrı tarafından verilen hastalığın gene aynı tanrıya dua edilerek ona kurban kesilerek geçirileceğine inanılıyordu. Bazı durumlarda da tedavi için tanrıları zorlama yoluna gidiliyordu buda sihirle ve başka tanrılar aracılığıyla yapılmaktaydı. Böyle durumlarda üfürükçü ya da bazen de hasta tanrıyı temsil edebiliyordu.

Hastalık nedeni olarak ölümlerin öç alması, tanrıların cezalandırması ya da düşmanlarının büyü yaptığı düşüncesi hâkimdi ve hastalığın tedavi edilmesi, ruhun veya zehirin dışarı çıkarılması olarak algılanıyordu.

Mısırlıların sihir tedavilerinde hastalıklar kişileştirilmiş olup üfürükçülükte hastalığa hitap şeklinde formüller yapılmaktaydı. Ebers Papirüsünde (reçete 736) yer alan bir formül bunu örnekleyebilmektedir:

‘Ey baş nezlesinin oğlu baş nezlesi (koriza, coryza); kemikleri kıran kafatasını parçalayan, beyni burkan, başın yedi deliğini hasta eden baş nezlesi; Re’nin hizmetkârı, Thot’un perestişkârı (tutkun, vurgun, tapınan) baş nezlesi; işte sana karşı bir şerbet, seninle mücadele etmek için bir ilaç: dünyaya erkek çocuk getirmiş bir kadının sütü ile kokulu sakız.’

Mısırdaki iç hastalıklarda ağırlıklı olarak kullanılan sihir yanık gibi hastalıklarda da kullanılmaktaydı. Yanık tedavisi için kullanılan sihre örnek olarak gene Ebers Papirüsünden (reçete 500) bir reçete verecek olursak:

‘Oğlum Horus çöllük bir yaylada ateşler içinde bulunuyor. Orada su yok; ben orada değilim. Ona yangını söndürecek su götürüyorum.’

Bu formül erkek çocuk doğurmuş bir kadının sütü üzerinde okunuyor ve bu suretle şifalı etkisi arttırılarak süt yanık yarasına sürülüyordu.

Tıbbi papirüslerde yılan ve akrep sokmalarına karşı ilaç gösterilmezken bunların İsis ve Thot'a mal edilen bir sihir formülüyle iyileştirileceği söyleniyor. Buda doktorların tedavi etmek istemediği hastaları üfürükçüye ya da dini tıbbı yönlendirdiği anlamına gelebilmektedir¹⁴⁷.

Tıpla alakalı olarak adı geçen bazı tanrılar ve bu tanrıların özelliklerini belirtirsek;

Ra: Re-Harachte olarak da tanınmıştır. Genel olarak insan biçiminde betimlenmiştir. Ra dünyanın yaratıcısı ve büyük tanrılar topluluğu olan Enneadların başkanıydı. Devlet tanrısı olarak IV. Hanedandan itibaren etkili olmaya başlayan Ra, Amon'lada özdeşleştirilmiştir. Böylece Amon-re olarak kralları dünyaya getirmeyi, kralları korumayı ve savaşlarda firavunlara yol göstermeyi sürdürmüştür¹⁴⁸. Ra'nın gökte iki kayıkla yolculuk yaptığı farz ediliyordu. Gündoğumundan öğleye kadar süren yolculuğun yapıldığı kayığın adı Atet ya da Matet, öğleden günbatımına kadar olan yolculuğunda kullandığı kayığın ismi ise Sektet kayığı idi¹⁴⁹. Bir başka kaynakta ise bu kayıklara gündüz kayığı ve gece kayığı adı verilmekte olup gündüz kayığına Mancet, gece kayığına da Mesektet adı verilmektedir¹⁵⁰.

Ra tanrıların babası olduğu için her tanrının onun bir yönünü temsil etmesi ve onun da her bir tanrıyı temsil hakkına sahip olması doğaldır. M.Ö. 1370 tarihlerine ait, I. Seti'nin mezarındaki eğimli koridorun duvarlarına yazılmış olan Ra'ya İlâhi'nin bu güzel kopyası, bize bu özelliğin iyi bir örneğini sunmaktadır.

11. Övgü sanadır, ey Ra, sen yüce Kudret, sen Ament bölgesine girensin, şahit olun; işte (senin) bedeninin Temu'dur.

12. Övgü sanadır, ey Ra, sen yüce Kudret, sen Anubis'in gizli yerine girensin, işte (senin) bedeninin Khepera'dır.

---

¹⁴⁷ Sayılı 1982, 127–132.

¹⁴⁸ Narçın 2007, 304

¹⁴⁹ Budge 2001, 90

¹⁵⁰ Narçın 2007, 304

13. Övgü sanadır, ey RA, sen yüce Kudret, hayat süresi, görünmeyen formlardan daha fazla olansın, işte (senin) bedenin Shu'dur.

14. Övgü sanadır, ey Ra, sen yüce Kudret, ... İşte (senin) bedenin Tefnut'tur.

15. Övgü sanadır, ey Ra, sen yüce Kudret, sen yeşillikleri mevsiminde ortaya çıkaransın, işte (senin) bedenin Seb'dir.

16. Övgü sanadır, ey Ra, sen yüce Kudret, sen hükmeden kadir varlıksın... İşte, (senin) bedenin Nut'dur.

17. Övgü sanadır, ey Ra, sen yüce Kudret, Rab, işte (senin) bedenin İsis'dir.

18. Övgü sanadır, ey Ra, sen yüce Kudret, sen başı önüne ışık verensin, işte (senin) bedenin Neftis'tir.

19. Övgü sanadır, ey Ra, sen yüce Kudret, sen ilâhî uzuvların kaynağı, sen Bir olan, evlâdı doğdurtansın, işte (senin) bedenin Horus'tur.

20. Övgü sanadır, ey Ra, sen yüce Kudret, sen göksel derinliklerde oturan ve orayı aydınlatansın, işte (senin) bedenin Nu'dur.

Bu paragraflarda Ra, birçok tanrı ve ilâhî kişilikle özdeşleştirilmiş ve tüm bu tanrıların nitelikleri ona yüklenmiştir¹⁵¹.

İsis: Osiris'in eşi Horus'un annesidir. Şafağı simgelemesine bağlı olarak yaradılıştaki güneş kayığında yeri vardı. Kocasının bedenini sihirli formülün sözcüklerini seslendirmek vasıtasıyla canlandırdığı için 'sihirlerin (hanım) efendisi' olarak bilinir¹⁵².

Shekmet: Akrep şeklinde bir kadın olarak betimlenmiş Mısır tanrıçasıdır. Hastalıkları iyileştirmede sargıların tanrıçası şeklinde tapınılmıştır. Mumyalama işlerini organize ettiğine inanılmakla birlikte Kanabos kavanozlarına konan ölünün iç organlarını korur. Kötü ruhları büyü yoluyla öldürdüğüne inanılır. Selkisle aynı kişi olduğu da söylenmekte olup yıkım ve savaşın dişi aslan seklinde betimlenmiş olan tanrıçasıdır. Tanrıça Hathor'un ikinci kimliği de olduğu ifade edilmektedir¹⁵³.

---

¹⁵¹ Budge 2001, 90–91

¹⁵² Budge 2001, 86

¹⁵³ Narçın 2007, 317.

Thot: Bilgelik tanrısıdır. Balık başlı, karaleylek başlı, maymun başlı ya da köpek başlı bir insan olarak betimlenmiştir. Tanrıça Maat'ın kocası olan Thot Mısır dinsel geleneklerine göre Osiris'in doğru söyleyenidir. Maat'ı salonundaki yargılama esnasında İnsanların yaşadıkları âlemde ne yaptıklarını ne düşündüklerini Osirise bildiren kişidir. Bir dönem ay tanrısı olarakta tapınılan Thot, pramit duvarlarındaki hiyerogliflerle yazılan metinlerde tanrılarının yazıcısı olarak anlatılmaktadır. İslam kültüründe İdris peygamber, Yunan kültüründe Hermes, Tevrat'ta Enok peygamber olarak yer almıştır¹⁵⁴.

İmhotep: Ölümünden sonra uzun yıllar yarı tanrı daha sonrada Hıristiyan dönemine kadar tıp tanrısı olarak kabul görülmüştür. İmhotep bugünkü bilgilerimize göre bir hekim olmanın yanında bir vezir ve mimar olarakta karşımıza çıkmaktadır. İmhotep, Hz. İsa'dan önce 2980–2900 yılları arasında yaşamış olan Hükümdar Zoser'in vezirliğini yapmıştır. Ayrıca Basamaklı Ehramın planını da İmhotep yapmıştır¹⁵⁵.

---

¹⁵⁴ Narçın 2007, 355

¹⁵⁵ Uzluk 1958, 21.

HİTİT TIBBI

A) Hitit Tıbbının Genel Özellikleri

Bir medeniyetin herhangi bir konudaki bilgi seviyesi, öncelikle o konuda ele geçen yazılı belgelerin incelenmesi sonucunda anlaşılabilir¹⁵⁶.

Hitit yazılı belgelerinden tıp ve hastalıklarla ilgili olan metinler C. Burde tarafından işlenmiştir¹⁵⁷. Bu tabletlerden, genelde tıbbi uygulamaların sihirle, büyü ile ve salgınların tanrı gazabı olduğu inancı ile iç içe olduğu, ilaç bilgisinin ise kökü çok eskilere giden otların kullanılması ile ilgili geleneklerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Ü. Yoket'e göre Hitit tıbbı deneysel niteliği ağır basan Mısır tıbbından çok, dinsel pratikleri ve inancı ağır basan Mezopotamya tıbbına benzediği ileri sürülebilir¹⁵⁸. Bunun yanında dil bilimine dayanarak eski devir Hint-Avrupai kavimlerin tıp bilimine bakarsak, tedavi yöntemlerini, hâkim olan uğraş sahalarına göre üç sınıfa ayırabiliriz:

- Din ve dolayısıyla rahiplerin hüküm sürdüğü toplumlarda büyüyle tedavi
- Savaşçı toplumlarda bıçakla tedavi, yani cerrahi tedavi
- Tarımla uğraşan toplumlarda şifalı otlarla tedavi

A. Ünal'ın yaptığı bu sınıflamayla, Hitit tıbbının tarımla uğraşan bir toplum olarak droglara (ilaçların hazırlanmasında kullanılan, hayvansal ya da bitkisel kökenli, ilk maddelere, ham maddelere, ilaç hammaddelerine verilen isim) dayanan bir tıp olduğunu, ayrıca bu tıp üzerinde dinin etkisinin de büyük olduğunu ve büyü ile tedavinin de bu tıp üzerinde büyük bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz¹⁵⁹.

G. Ş. Erginöz ise; Hititlerden günümüze kalan belgelerden, Hititlerde hastalık ve sağlık durumlarının ayırt edildiği ve rahatsızlık durumlarının ortaya çıkarıldığını

---

¹⁵⁶ Erginöz 1999, 94.

¹⁵⁷ Burde 1974.

¹⁵⁸ Yoket 2003, 77.

¹⁵⁹ Ünal 1980, 477.

görebilmekteyiz demek ve gene bu belgelere dayanarak Hititlerin, hijyen konusuna da önem verdiklerini ifade etmektedir¹⁶⁰.

A. Ünal'a göre ise Hititlerde gerçek anlamda bir tıp yoktur. Ünal, Hititlerin tıp konusuna katkılarının sadece bulaşıcı hastalıkların bulunduğu kentleri boşaltmak olduğunu belirtmektedir¹⁶¹.

Hititler, Tıp konusunda komşuları olan Sümerlerin tıbbi bilgilerinden faydalanmışlardır¹⁶². Hatta aralarındaki ortak noktalardan biriside; bazı hastalıkların kötülük demonları tarafından yapıldığı kadar, kötü niyetli ruhlar tarafından da getirilmesidir¹⁶³.

G. Ş. Erginöz'e göre Hititler, pislik durumunu ortadan kaldırmak için bu pisliliğin ortaya çıkış sebebini de araştırma yolunu seçmişlerdir. Tabii ki Hititlerde günümüz tıbbi gibi bir tıp olmamakla birlikte 'Hititlerde tıp yoktur' gibi bir cümle kullanmak yanlış bir sonuca ulaştırır bizi. Kullandıkları yöntemler günümüz tıbbına uygun düşmesede sonuç olarak varılmak istenen yer iyileşme ve temizlenme olduğuna göre pisliliğin hangi yolla olursa olsun giderilmesine çalışılmıştır. Buda tedavi etme manasına gelmektedir¹⁶⁴.

Hititler temizliğe çok önem veriyorlardı, tanrılara yaklaşmak için temizlik bir koşuldu. Hititlerde aynı zamanda çalışanların tırnaklarını kesmesi gerekmektedir, buda temizlik için bir koşuldu. Hitit kralı, içme suyu içinde bir saç ya da kıl parçası bulduğu takdirde buna neden olanlar şiddetle cezalandırılıyordu¹⁶⁵.

Hititler temizlenmek için çeşitli maddeler kullanmışlardır. Bunlardan bazıları sabun otu olarak adlandırabileceğimiz ŠE+NÁG, tuhhueššar ki bu isimle anılan madde

---

¹⁶⁰ Erginöz 1999, 94.

¹⁶¹ Ünal 1990, 190.

¹⁶² Ünver 1943, 24.

¹⁶³ Donbaz 1993, 322.

¹⁶⁴ Erginöz 1999, 98–100.

¹⁶⁵ Alp 2003, 45., Süel 1985, 23.

reçine, sakız losyonu olabilir¹⁶⁶. Tam olarak ne olduğunu ifade edemesekte tuhhuşşarın bazı özelliklerini S. Alp sıralamaktadır. Bunlar;

- tuhhuşşar normal olarak sıvı'dır. Ondan bir kısım akıtılabiliyor.
- Tuhhuşşar kullanıldıktan sonra eller ya da dudaklar kurulanıyor.
- tuhhuşşar bazen sert bir madde olarakta görünmektedir. O bir havluya konabiliyor, ya da bir havludan alınabiliyor. Alp'e göre bu madde yanan ya da sönmüş olan çam kozalağının kalıntısı olabilir.
- tuhhuşşar etimoloji bakımından da dumanla ilgilidir.

Bu özelliklere bakıldığında S. Alp'te bu maddeyi, çam kozalağının reçine ihtiva etmesinden dolayı sakız losyonu ya da reçine olarak kabul etmektedir¹⁶⁷.

Ayrıca temizlenmek için kullanılan maddeler arasında haşuuai^{SAR} olarak adlandırılan alkalik bir bitkiyi, ateş ve suyu da sayabiliriz.¹⁶⁸

Temizlik Hitit toplumunda da en azından Mısır'daki kadar bilinmekteydi. Temizliğe bu kadar önem veren bir millet olan Hititler temizlik hususunda da bazı tedbirler almışlardır. Bu tedbirler arasında pis suların yerleşim alanları dışına atılması, yağmur sularının atılması, banyo ve tuvaletler yapmaları, çöplerin atılması sayılabilir¹⁶⁹.

Tıpkı Mısır ve Mezopotamya'da olduğu gibi Hititlerde de pek çok hastalıkla karşılaşmıştır. Bu hastalıkların neler olduğu hakkında ki bilgileri açılan mezarlardaki kalıntıların incelenmesi ve çivi yazılı kil tabletlerden öğrenebilmekteyiz. Ayrıca Hititlere ait fal metinlerinde de hastalıklarla alakalı bilgiler mevcuttur. Örneğin KUB XXII 70 böyle bir metin olup, bu metinde Hitit kralının hastalığı nedeniyle bir takım fal soruları sorulmaktadır. Ancak bu metin hastalığın sebebi ve tedavi metotları bulunamadan sona erdirilmiştir¹⁷⁰.

---

¹⁶⁶ Erginöz 1999, 105–110.

¹⁶⁷ Alp 1982, 256–257.

¹⁶⁸ Erginöz 1999, 105–110.

¹⁶⁹ Erginöz 1999, 115–124.

¹⁷⁰ Ünal 1983, 107.

Yaralama ve yaralanma konusuna Hitit kanunlarında rastlamaktayız. Bu konuyla alakalı kanun maddeleri ise;

§10

25 ‘Eğer bir kişiyi bir kimse yaralarsa ve onu kötürüm ederse o zaman onun

26 bakımını üstlensin, onun yerine bir kişi versin ve evinde

27 (bu) çalışmaya devam etsin, o iyileşinceye kadar. Ama o iyileştiği zaman,

28 ona altı şekel gümüş versin ve hekime yine o ücret versin¹⁷¹.

Yukarıdaki kanun maddelerinden de anlaşılacağı üzere Hititlerde suç unsuru sayılacak yaralamalarda yaralananın bakımının yaralayan tarafından ya da onun vereceği başka birisi tarafından yapılacağı ve masrafların yaralayana ait olacağı hususudur. Maddeden ayrıca yaralanan iyileşince, yaralayan tarafından ayrıca 6 şekel gümüş yaralanana ödemesi gerektiği belirtilmektedir.

Hititlerde hastalıklara sebep olan faktörlerin en önemli 5 tanesi G. Ş. Erginöz tarafından sıralanmıştır. Bunlar;

- Tanrıların ihmal edilmesi veya onlara karşı işlenen suç ve günahlar. Hitit inancında sadece kötü güçler değil ihmal edilen tanrılarda hastalık verebiliyordu.
- Bedeni ve ruhi kirlilik. Bu durum tanrıların kızmasına sebep olan faktörlerden biridir.
- Mağaralar, düdenler ve yer çatlaklarından çıkarak insanları kötü biçimde etkileyen birtakım kötü güçler.
- Ölü ruhların huzursuz edilmesi.
- Karabüyü¹⁷²

---

¹⁷¹ İmparati 1992, 40–43.

¹⁷² Erginöz 1999,156.

Hititlerde büyü pek çok alanda kullanılmıştır. Çeşitli hastalık tedavilerinde de bu yola başvurulmuştur. Hastalık tedavisinde kullanılan bir diğer yöntemde ‘günah keçisi’ adı verilen ve kötülüklerin keçisi, koyun, fare, boğa, eşek gibi hayvanlara majik olarak geçirilmesi metodudur. Bu yönetime göre insanın hasta olan kısımlarına hayvanın kesilen uzuvları yerleştirilmiş ve bu yolla o hastalık insandan hayvanın bu uzuvlarına geçeceğine inanılmıştır. Bunlardan başka uygulanan yöntemler ise; Hititler hastalıklarının tedavisi için hasta uzuvlarını köpeklere yalatma yolunu uygulamışlardır. Ayrıca köpek pisliğini çeşitli bitki çiçekleriyle karıştırıp bir macun elde etmişler ve bu macunu hasta ve yaralı bölgelere sürme yolunu uygulamışlardır.

Hititler orduları arasında salgın hastalık olduğu zaman salgına sebep olan tanrıya erkek bir esiri sunmuşlardır¹⁷³. Kraliyet ailesinin üyelerinin de, bazen kaçınılmaz bir biçimde kutsal gazaba atfedilebilecek sıkıntılarını bir insan kurbanına aktarmak istedikleri bilinmektedir¹⁷⁴.

Bitkilerle tedavi yöntemi de Hititler tarafından kullanılan bir tedavi yöntemidir. Anadolu iklim özellikleri bakımından her türlü bitkinin yetişmesine olanak sağladığı için bu tedavi yönteminin Hititlerde kullanılması da gayet doğal bir durumdur. Hitit tıbbında kullanılan bu bitkilerden bazıları ise; adamotu, banotu, haşhaş, mazi, mersin, meyan kökü ve safrandır. Bu bitkiler halen Anadolu’da tıbbi amaçlı olarak kullanılmaktadır. Bitkilerin yanında hayvansal ürünler ve madensel maddelerde tıp alanında kullanılmıştır. KUB XLIV 61 metninde penis ile ilgili bir hastalığın kurşun ile tedavisinden, KUB XLIV 63 + VIII 38’de ise bir göz hastalığının Kıbrıs’tan getirilen kırmızı bir madde ile tedavisinden bahsedilmektedir¹⁷⁵. Hititlerin uygulamış olduğu bitkilerle tedavi yöntemi günümüzde de halen devam eden bir uygulamadır. Birçok hastalığın tedavi edilmesinde, kilo alma, kilo verme gibi uygulamalarda bu tedavi yöntemine hala devam edilmektedir.

---

¹⁷³ Erginöz 1999, 160–162.

¹⁷⁴ Kinal 1991, 221–222.

¹⁷⁵ Erginöz 1999, 163.

Hititler hastalıkların tedavisine büyük önem vermişlerdir. Tükettikleri bazı ilaçları başka medeniyetlerden getirterek kullanmışlardır. Ancak bu durum Erginöz'e göre Hititlerin tıp alanında geri kaldıklarının değil, sağlıklarına önem verdiklerinin, bu konuda kayıtsız kalmadıklarının bir göstergesi sayılabilir¹⁷⁶.

Hitit tıbbı hakkındaki bilgilerimizi genel olarak Hattuşa'da bulunmuş olan Hitit arşivindeki tıbbi tabletlerden elde etmekteyiz. Bu tabletlerin başında hastalıktan bahsedilmiş, hastalığın ismi, özellikleri ve hasta uzuvlar sayılmıştır. Daha sonra ise bu hastalıkların iyileştirilmesi için kullanılacak ilaçlar ve bu ilaçların hazırlanış şekillerinden bahsedilmiştir. Bu ilaçların büyük bir kısmı nebati droglardan elde edilmiştir. Tabletlerden ele geçen bilgilere göre bu bitkiler arasında aksırık otu, badem, hardal, haşhaş, meyan kökü, sarımsak, sedir, söğüt, susam, şimşir ve abanoz ağacı sayılabilir. Bu bitkiler genellikle Anadolu'da da yetişen bitkiler olmasına rağmen Hititler Anadolu'da yetişmeyen bitkileri de dışarıdan getirterek tedavi amaçlı olarak kullanmışlardır. Örneğin abanoz ağacını bunlardan biri olarak gösterebiliriz. Tabiki Hititler sadece dışardan tıbbi amaçlı ürünler almamışlar aynı zamanda da dışarıya bu tarz ürünler satmışlardır.

Tıbbi reçetelerde elde edilen bilgilere göre bu drogların kullanılış miktarlarını belirtmek için biraz, fazla yarım gibi tabirler kullanılmış olup kesin miktarlar belirtilmemiştir. Örneğin KUB XLIV 61 metninde az bir miktar tere otu veya kazayağı suyu; bol miktarda AN.TAH.ŞUM^{SAR} bitkisi ve yarım ölçek beyaz ottan bahsedilmektedir. Bu durumun nedeni olarak bu miktarları hekimlerin ezbere bildikleri olabileceği gibi bunun meslek sırrı olabileceği nedeniyle böyle ifadelerin kullanılmış olması da muhtemeldir¹⁷⁷.

Tıp gibi önemli, karmaşık ve ihtisaslaşmayı gerektiren bir konuda Hititlerde elbette ki doktorların rolü büyük olmuştur. Hititler doktorluk konusunda gerek kendilerinden önceki yerli Anadolu kavimlerinden ve gerekse Hurriler ve Babillilerden çok şey almışlardır. Hititlerde doktorların Mısırda da olduğu gibi kâtiplikle de çok yakından ilişkileri olup ayrıca büyüyle de alakaları vardır. A.

---

¹⁷⁶ Erginöz 1999, 164.

¹⁷⁷ Erginöz 1999, 165.

Ünal'a göre bu durum bize doktorluk, kâtiplik ve büyü'nün nasıl iç içe girdiğini göstermektedir.

Hititler, Kralın söz konusu olduğu çok önemli hastalıklarda tedaviyi yapacak olan doktoru belirlemek için fal sorusuna başvurmuşlardır¹⁷⁸.

Hititler hakkında ele geçen kaynaklarda kadın hekimlerinde olduğu anlaşılmaktadır. Yöndemliye göre; Hititlerde bulunduğu bilinen kadın hekimlerin tıbbi müdahalelerden ziyade sihir ve büyü işlemleri yaptıkları tahmin edilmektedir¹⁷⁹.

Kazılar sonucu ele geçen kaynaklarda, adı geçen kadın hekimlerden iki tanesi Makiya ve Mammitum-um-mi'dir. Ayrıca KUB XXX 42I8 ve devamındaki satırlarda Hurili bir kadın olan Azzari'den de bahsedilmektedir. A.ZU olarak bahsedilen bu kadın hekimin Düşman saldırılarına karşı ince bir yağ kullanarak, G. Ş. Erginöz'e göre bu beklide bir parfümdür, ordu komutanını, orduyu, savaş malzemelerini majik bir şekilde koruduğu anlaşılmaktadır. Ordu içindeki ölümlere karşı ne yapılması gerektiği ile ilgili KUB XXX 51 IV 17 de ise Azzari'nin ne yapması gerektiği talimatlar halinde belirtilmektedir. Bu iki metinden de anlaşılacağı üzere bu kadın hekimin tıbbi bir tedavi yöntemi uygulamadığı anlaşılmaktadır.

G. Ş. Erginöz; ele geçen bilgilerden Hitit toplumunda kadın hekimlere yer verildiği ancak bu hekimlerin tıbbi tedavi yönteminden ziyade majik işlemler yoluyla tedavi uyguladıklarını söylemekte ve bu söylemin, bu konuda yeterli bilgiye sahip olunamadı için, eldeki bilgiler ışığında söylenebilir olup kesin olmadığını ifade etmektedir. Ancak tedavi şekli ister tıbbi ister büyü yollu olsun amaç kötü bir durumun ortadan kaldırılması yani iyileştirme sağlanması amaçlıdır.

Hititlerde hekim ücretlerinin düzenlenmesine büyük önem verilmiştir. Kanun maddelerinde hekimlerin uyguladıkları tedavi için ne kadar ücret alacakları

---

¹⁷⁸ Ünal 1980, 480-481.

¹⁷⁹ Yöndemli 2006, 38.

da tespit edilmiştir. Hekime ödenmesi gereken miktar yaralanan kişinin yarasının hafif ya da ağır olmasına, maddi ve sosyal durumuna göre tespit edilmiştir¹⁸⁰.

Hitit metinlerinde hekim isimlerinden fazlaca bahsedilmektedir. Bu hekimlerden bazıları yabancı menşeli hekimlerdir. Eldeki metinler vasıtasıyla pek çok yabancı hekimin Hitit sarayına gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Tıp alanında dönemin ileri medeniyetlerinden olan Mısırdan Hititlere özellikle II. Ramses - III. Hattuşili döneminde hekimler yollanmıştır. Hekim gönderilmesiyle ilgili olarak bu iki kral arasında mektup yazışmaları da yapılmıştır.

Hititler Mısır tıbbına büyük önem vermişler ve mısırdan hekim istemişlerdir. Mısırdan hekim istenmesinin sebepleri arasında; III. Hattuşili'nin kız kardeşi Matanazi'nin çocuk sahibi olabilmesi durumunu da sayabiliriz. Matanazi 60 yaşlarında birisiydi ve çocuğu yoktu çocuğunun olabilmesi için III. Hattuşili II. Ramsesten bir hekim yollanmasını istemiştir. Fakat II. Ramses buna cevap olarak 60 yaşında bir kadının doğum yapmasının mümkün olamayacağını belirtmiştir. Erginöz'e göre bu durum, bize Hitit ve Mısır Jinekolojisi hakkında bilgi vermektedir. Hititler yaşı 60 bile olsa bir kadının hamile kalabileceğine inanıyorlarken Mısırlılara göre bu yaş gebe kalınabilmesi için çok büyük bir yaştı.

III. Hattuşili döneminde sadece Matanazi için değil III. Hattuşili'nin kendisi ve Tarhuntaşşa (Hititlere bağlı vasal krallık) kralı Kurunta içinde dışarıdan hekim istemiştir. Gözlerinden rahatsız olan III. Hattuşili bu durumun iyileştirilmesi için Mısırdan yardım talep etmiştir. Bunun sonucu olarakta Mısırdan III. Hattuşili'nin gözleri için gerekli ilacın bir elçiyle yollandığı bilinmektedir. Hitit kralının gözleri için Mısırdan yardım talep etmesi ise Mısır tıbbının göz alanında ileri bir düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.

---

¹⁸⁰ **KBo VI 4 IX**

22 'eğer özgür bir adamın başına biri ağır bir şekilde zarar verirse

23 Ona baksın, onun yerine bir kişi versin ve evinde

24 O iyileşinceye kadar çalışmaya devam etsin. Ama o iyileştiği zaman

25 O zaman ona 10 şekel gümüş versin ve hekime ücretini, 3 şekel gümüşü,

26 versin; ama eğer bir erkek köle (ise), 2 şekel gümüş versin.' (bkz. Levha XII)

Hititler, yabancı hekimlere büyük önem vermişlerdir; bu duruma sebep olarak Erginöz; Hitit krallarının, özellikle Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerinin tıp alanında kendilerinden üstün olduklarını bilmelerini ve onların tıp alanındaki gelişmelerden faydalanmak istemelerini göstermektedir. Hititler Mısırdan hekim talebinde bulunmuşlar ve birçok hekim Mısırdan Hitit ülkesine gelmiştir ancak Mısırlılar yeni hekim talebinde bulunan Hititlere hekim yollarken diğer hekimlerinin geri gönderilmesi şartını sunmuşlardır. II. Ramses yeni hekim göndermek için diğer hekimlerinin geri gönderilmesini isterken aynı zamanda III. Hattuşiliden Mısıra ev yapım ustaları göndermesi talebinde de bulunmuştur.

III. Hattuşili dışardan hekim talebinde bulunurken, bu hekimin geri gönderileceğine dair şunları söylemektedir: *'Erkek kardeşim Muvatalli zamanında bir büyücü ve bir hekim alınmış ve alıkonulmuşlardır. Ben ise ona şöyle demiştim; 'Niçin onları tutuyorsun? Oyalamak dostça değil!' ve şimdi ben hekimiyalamamalıyım!'* bu sözlerden de anlaşılacağı üzere III. Hattuşili hekimin kendisine yollanmasını sağlamak amacıyla gelecek hekimin geri yollanacağına dair vaatte bulunmaktadır. Muvatalli'nin ise yabancı hekimlerin kendi ülkesinde tutulmasını sağlamaya çalışmıştır.

Hititler yabancı hekimlere büyük önem ve değer göstermişler onları kendi ülkelerinde tutmak için çeşitli hediyeler sunmak hatta akrabalık kurmak yoluna gitmişlerdir. Bu sayede bu hekimleri Hitit ülkesine bağlamaya çalışmışlardır¹⁸¹.

Hititler doğum için özel bir sandalye yapmışlardır. Hatta doğum esnasında bu sandalye kadını yaralarsa ya da vaziyetini bozarsa yenisi ile değiştirmeyi bile düşünmüşlerdir¹⁸². Doğum olayı esnasında meydana gelen böyle bir olayda ise doğum yapan kadının bir suça sahip olduğu, temizlenmesi ve tanrılara adak sunması gerektiği inancı hâkimdi¹⁸³.

---

¹⁸¹ Erginöz 1999, 183–190.

¹⁸² Ünver 1938, 34.

¹⁸³ Erginöz 1999, 102.

KBo V 1 Öy. I

"Kumanni Ülkesinden Hattili rahip (din adamı) Papanikri şunları söyler: Doğum sandalyesinde bir kadın bulunduğu sırada doğum yapılacak yerin (yani doğum sandalyesinin) bir küveti zedelendiğinde veya bir kazığı (bacağı?) kırıldığında ve kadın henüz doğurmamışsa, bu kadın o yerin içinde öylece kalır, yeni-den bir tahta sandalye kurulur. Bu kadın şimdi artık (dini açıdan) temiz değildir. Hattili rahip doğum sandalyesini ve içinde bulunan alet edevatı yükseğe kaldırır. O, bunları kapıya (şehrin dış kapısı) doğru taşırken, kapının önünde tanrı Alitapara'ya, yakarak bir kuş kurban eder. Ve (sonra) o; doğum sandalyesini ve aletleri sinapsi'ye getirir (taşır), o bunları (kadının) yakınında (başka) bir yere koyar, sonra kadın orada doğum yapar ve Hattili rahip, kadına şunları söyler: Tapınaktaki bozukluğun sebebini fal yolu (soruları) ile sorarak öğren! Bu kadın fal sorularına başvurur ve eğer herhangi bir tanrıyı kızdırdıysa, ona sıvı kurban eder. Sonra rahip, doğum sandalyesinin 2 küvetini yapar ve onlar için örtü (muhafaza) olarak 2 tane küvet daha ve 4 tane de kazık yapar''¹⁸⁴.

Hititlerde daha öncede bahsettiğimiz gibi doğum için özel sandalyeler kullanılmaktaydı. Ayrıca elde edilen belgeler vasıtasıyla doğum evi fonksiyonuna sahip yapıların olduğu da bilinmektedir. KUB XXX 29, KUB IX 22 ve dublikatları, KBo V 1 (bkz. Levha XIII), KBo XVII 61, KBo XVIII 62+63 metinleri doğumla ilgili bilgiler içeren metinlerdir. Bu tabletler vasıtasıyla Hititlerin doğum öncesinde, doğum esnasında ve doğum sonrasında neler yaptıkları hakkında bilgiler edinmek mümkündür.

KUB XXX 29 metninde:

‘‘Bir kadın doğum yapacağı zaman, ebe şunları hazırlar: iki sandalye ve üç yastıköyle bir hazırlanırki her tabureye bir yastık yerleştirilir. Ve bir yastık taburelerin arasına, yere koyulur. Çocuk düşmeye (yani doğmaya) başladığı zaman, kadın sandalyenin üstüne oturur.’’

---

¹⁸⁴ Erginöz 1999, 200.

KUB VIII 83

3 " .... [*Anormal bir doğumda*]

4 *sağ kulak mevcut olmadığı zaman; kralın ülkesini düşman [alacak (fethedecek)].*

5 *Anormal bir doğumda sol kulak [mevcut] olmadığı zaman;*

6 *kral düşmanın ülkesini fethedecek.*

7 *Kötü bir doğum neticesinde ku[lak]lar boyunda (boğazda) bulu[nursa] (yani anormal bir doğum neticesinde, yeni doğan, kulakları boynunda doğmuşsa);*

8 *adamın evi m[ahvola]cak (telef olacak), veya ... kralın [..*

9 *Habiru halkı (erkekleri, insanları) içeri girecek...".*

Bu metinlerden de anlaşılacağı üzere Hititler normal doğumların yanında anormal doğumları da gözlemlemişler ve bu tür doğumların her birini bir sebebe bağlamışlardır. Bu tür anormallikleri bir takım kötü olayların habercisi olarak yorumlamışlardır. Aslında bu tür olayları anlatan ominalar Mezopotamya menşelidir; ancak Hititçeye tercüme edilmiş olmaları bu tür olayların Hitit toplumunda da gözlemlendiğini göstermektedir.

Hititlerde doğumla ilgili bilgiler kanun maddelerinde de yer almaktadır:

H.K. 17 (I. Tablet)

40 *'Eğer özgür bir kadının karnının meyvesini (yani cenini) bir kimse öteye iterse*

41 *Eğer (bu) onuncu ayda (olursa), on şekel gümüş versin, eğer (o) beşinci ayda olursa, beş şekel gümüş versin*

42 *ve (böylece suçu) evinden uzaklaştırır.'*

Bu metinden, Hititlerde çocuğun düşmesi durumunda verilen cezanın gebeliğin kaçınıcı ayda olduğuna bakılarak verildiği anlaşılmaktadır.

Hititler doğum esnasında meydana gelebilecek fiziki güçlükleri ortadan kaldırmak amacıyla bir takım büyüler kullanmışlardır. Örneğin kadın doğum ağrıları nedeniyle bağırmaya başladığı zaman ebe ‘bağıрма büyüsünü’ söylemektedir.

Hititlerde ebenin aktivitelerinin iki kategoriye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki doğum için gerekli malzemeyi hazırlamak ve çocuğu doğurtmaktır. İkincisi ise çocuk doğduktan sonra, yeni doğan bebek adına, kötü etkileri bebeklerden uzaklaştırarak bebeğe iyi bir alınyazısı bahşetmeleri için tanrılara dua etmektir.

KBo VIII 130 metninde hamile bir kadına verilecek ilaçlardan bahsedilmektedir. KBo XVII 61 metninde ise yeni doğan çocuğa taze ilacın verilmesinden bahsedilmektedir. Hititlerde doğumla ilgili faaliyetlerden büyük bir kısmı majik ve dini temellide olsa yukarıdaki metinlerden de anlaşılacağı üzere tıbbi yöntemlerde uygulanmaktadır¹⁸⁵.

Yapılan araştırmalar neticesinde Hititlerin bazı hastalıklara karşı uyguladıkları tedavi yöntemleri şu şekilde tespit edilmiştir:

Hastalık	Kullanılan Malzeme	Tedavi Yöntemi
İştahsızlık	Tere Tohumu Şeytan tersi AN.TAH.ŞU M ^{SAR} Beyaz Ot Şarap (?) Sarımsak Pırasa kökü Şullittini bitkisi	Tere tohumu, şeytan tersi, AN.TAH.ŞUM ^{SAR} bitkisi, beyaz ot alınır ve hastaya 7 gün süreyle verilir. Eğer iyileşmezse, şarap, sarımsak, pırasa kökü, şullittini bitkisi, beyaz ot verilir.

¹⁸⁵ Erginöz 1999, 196–208.

Çeşitli uzuvlardaki rahatsızlık, körlük v.s.	Öldürülmüş panter Diğer Nesnelere	Metin kırık
Erkeklik Uzunluk Sıvı (?) Damlatması (?)	<i>tabpi</i>	<i>tabpi</i> (bir çeşit sargı bezi) ısıtılır ve uzuv iyileşinceye kadar tüm gece <i>tabpi</i> 'nin içinde tutulur.
Kanama	Kan durdurucu ve tortulaştırıcı bitkiler	Kan durdurucu ve tortulaştırıcı çeşitli bitkiler kanayan organın üzerine konuyor.
Göz rahatsızlığı	Su, bandaj ve otlar	Su ve bandajlarla tedavi yoluna gidiliyor. Ayrıca çeşitli otlar göze sürülerek tedavi edilmeye çalışılıyor.
Kansızlık	Koyun yağı, çeşitli karışımlar	Tedavisi hem majik hem de tıbbi yöntemlerle yapılmıştır. Bu yöneme göre; çeşitli dozlar karıştırılıp çocuğun ağzı bununla yıkıyor, gargara yaptırılıyor, sonrada bu karışım çocuğa yutturuluyor. Aynı karışım çocuğun vücudunun her tarafına dökülüyor. Daha sonra çocuk banyo yaptırılıyor. Sudan çıkarıldığında ise üzerinde HUR-RI kuşu çevriliyor. En son olarakta koyun yağı ve anlamı bilinmeyen birçok şeyle merhemleniyor.
Cinsi İktidarsızlık	3 kurban ekmeği, incir, üzüm, tanrı yemeği, her şeyden biraz. Çiftleşmemiş bir koyun postu, bir fiçi şarap, (başörtüsü) veya erkek hastanın gömleği	I. Günde erzak: 3 kurban ekmeği, incir, üzüm..., tanrı yemeği, her şeyden biraz. Çiftleşmemiş bir koyun postu, bir fiçi şarap, (başörtüsü) veya erkek hastanın gömleği alınır. Bunların hepsi erzağın üstüne konur. Bir bakire kız bu malzemeyi alır; hasta, bir banyo aldıktan sonra arkadan gider. Tekrar banyo yapar. Malzemenin tümü açık araziye alınır; orada kamıştan bir kapı yapılır. Kırmızı ve beyaz ipler bağlanır; hastanın eline bir ayna ve kirman verilir; kapıdan geçirilir. Kapıdan çıkınca ayna ve kirman elinden alınır. Yay ve ok verilir. Sembolik olarak bir kıza yaklaştırılan bir hadımın dışkı ve idrardan başka bir şey çıkaramadığı görülür ve aynı şeyin hastanın başına gelmemesi istenir. Eğer tanrı bir hastaya çocuk verirse, onların tanrıya adak ve kurban sunacakları belirtilir ¹⁸⁶ . Hastalıklarla alakalı metinler için (bkz. Levha VIII, IX, X, XI)

¹⁸⁶ Bu tablodaki bilgiler A. Ünal'ın Belleten dergisi "Hitit tıbbının Ana Hatları" isimli makalesi temel alınarak oluşturulmuştur.

B) Hitit Tıbbında Büyü

Hititlerde sihir ve kehanette ileri gitmiş bir medeniyettir. Kuşların uçuş tarzlarından, ölü bir hayvanın karaciğerinden fal bakmaktadırlar. Öyle ki Hititler memleketlerinde bulaşıcı bir hastalık veya kuraklık olduğu zaman kesilen koyunun karaciğeri rahip hekimin gözü önünde incelenmekte ve bu karaciğere bakılarak netice çıkartılmaya çalışılmaktadır¹⁸⁷. Uygulanan fal teknikleri arasında 'et falı' (SU), 'HURRI' falı, talih (KIN) ve kuş (MUŞEN) fallarını sayabiliriz¹⁸⁸. İleriki kısımlarda bu fallar hakkında ayrıntıya inilecektir.

Büyü ile tedavi yöntemi Hititlerde İ.Ö. 13. yy da ağırlığını gösteren Huri etkilerinden sonra daha da artmıştır¹⁸⁹. Hitit çivi yazılı belgelerde, kara büyüden, genelde onun sebep olduğu düşünülen sıkıntıların şikâyet edildiği durumlarda ya da kara büyü yapıldığı için "kirlenen" ve bu kirlilikten "arınmak" için ona karşı "ak/iyi büyü yapıldığı dönemlerden bahsedilmektedir. Kara büyüün ölümüne kadar götürebilecek şekilde büyük zararlar verdiği, hatta ülkenin huzurunu ve gelişmesini tehdit ettiği belirtilmektedir¹⁹⁰.

Hititlere göre hastalıklarda kirlenme sonucu ortaya çıkmaktadır ve bu durumdan kurtulmanın yollarından en önemlisi büyüdür. Hititler bu amaçla çeşitli büyü metotları uygulamışlardır. Bu yöntemler arasında; kötülüğün bir başka şahsa ya da nesneye aktarılması, temizleyici maddeler kullanılması, tanrılara yakarılması ve tanrılara çeşitli adaklar sunularak öfkelerinin yatıştırılması sayılabilir¹⁹¹.

Hititlerde kirlilikten arınmak için bazı önlemler alma ihtiyacı hissetmişlerdir. Nitekim Hitit kanunlarında 44B paragrafında konuyla ilgili olarak şu cümleler okunur:

H.K. 44B

'Eğer bir kişiyi biri arındırırsa, törenden arda kalan şeyleri de yakma yerine götürsün.

---

¹⁸⁷ Ünver 1943, 24.

¹⁸⁸ Ünal 1983, 3.

¹⁸⁹ Ünal 1980, 477.

¹⁹⁰ Reyhan 2003, 112.

¹⁹¹ Koç 2006, 101.

*Eğer birinin ekin alanına ya da evine götürürse büyüdür ve kralın yargısı altına girer*¹⁹².

İ. Koç, Hititlerde genel olarak dört fal çeşidinden bahsetmektedir. Bunlardan birincisi Talih Falı'dır. Bu fal Anadolu kökenli bir fal olup nasıl bakıldığı hakkında fazlaca bir bilgi mevcut olmamakla beraber zar veya başka tanelerin birleşiminin kullanıldığı düşünülmektedir. Faldaki şekillere bakılarak iyi ya da kötü sonuçlar çıkarılıyordu. İkinci fal tipi ise Kuş Falı'dır. Bu fal tipinde ise kuşların uçuş biçimleri, kalkış ve inişleri, ayrıca konakladığı yerlere bakılarak çeşitli sonuçlar çıkarılmıştır. Üçüncü fal tipi Et Falı olup bu falın Babil ya da Hurri kökenli olduğu düşünülmektedir. Bu fal tipinde ise sırf bu amaçla kesilen hayvanların organlarına bakarak tahminler yürütülmüştür. Dördüncü fal tipi ise Su Yılanı Falı olup, yılanlar çeşitli bölmelere ayrılmış olan havuzlara atılıp buradaki gidiş geliş hareketleri gözlenerek bunlardan sonuçlar çıkarılıyordu¹⁹³.

Hititler hastalık sebeplerini ve hastalıklar için kullanacakları ilaçları da fal sorusu yapıp buradan çıkan sonuca göre tedavi yöntemi ve ilaç kullanma yoluna gitmişlerdir. Örneğin III. Hattuşili gözlerindeki hastalığı gidermek için kullanacağı ilacı bu hastalığı iyileştirecek hekimi seçmek için fal yoluna başvurmuştur¹⁹⁴.

İ. Koç'a göre Hititler en çok analogi büyüsünü kullanmışlardır. Bu büyü söz ve eylem ile ayrı ayrı ya da birlikte yapılmıştır. Sembolik olarak yapılan bu büyülerle gerçek olaylar arasında ilişki kurulmuştur. Örneğin *'işte bu yağ nasıl eriyip gittiyse kötülükte aynı şekilde erisin, yok olup gitsin'* gibi ifadeler kullanılmıştır¹⁹⁵.

E. Reyhan ise; Hitit kültürel ve toplumsal yaşamında önemli bir yere sahip olan büyü hakkında, çeşitli majik araçlarla, tanrıları ve doğaüstü güçleri etkileyerek

---

¹⁹² İmparati 1992, 64–65.

¹⁹³ Koç 2006, 101–102.

¹⁹⁴ Erginöz 1999, 163–166.

¹⁹⁵ Koç 2006, 99.

bu güçleri kendi yararına, başkalarının zararına çevirmeye yönelik, belirli kuralları olan uygulamalar sistemi olduğu ileri sürülmekte demektir¹⁹⁶.

Cinsel güçsüzlükten hastalıkların tedavisine, kuraklığı önlemeden evin ya da tapınağın sağlam olmasına ve salgın hastalıklardan kurtulmaya kadar Hitit insanının üstesinden gelemediği birçok konuda büyüye başvurulmaktadır. Büyü konularının çeşitlilik göstermesi, büyü ritüellerinin yelpazesini de aynı oranda genişlettiği, bu ritüelleri uygulayan büyücülerin her birinin farklı bir konuda uzmanlaştığı anlaşılmaktadır¹⁹⁷.

A. M. Dinçol'a göre, Sihir ve Büyü ritüellerinde bazı usüller vardır; bunlardan biri 'benzetme' ya da analogie dediğimiz metoddur. Bu metotta bir nesne alınıyor ve bir benzetme yapılıyor. Örneğin bir avuç toprak alınıyor ve avuca alınıp sıkılıp toz haline getirilirken 'bu toprak nasıl toz haline geliyorsa' deniliyor veya bir çivi ya da kazık alınıp binanın temeline çakılıyor ve 'bu tunç kazık nasıl ebedi ise' deniliyor. Diğer bir metot ise yerini tutma metodudur. Süstitüsyon ritüelleri de diyebileceğimiz bu metot Hititlede de görülmektedir. Hititler kral yerine, halktan birini ya da bir esiri geçirebilmektedirler. Hititlerin bir süstitüsyon ritüeli Aşhella Ritüel'inde de günah keçisi motifi ile görülür. Bu ritüelde orduda ortaya çıkan hastalık bir hayvana geçirilmekte ve hayvan ordudan uzaklaştırılarak düşman saflarına gönderilmektedir. Bu şekilde ordudaki salgın hastalık defedilmeye çalışılmaktadır¹⁹⁸.

G. Ş. Erginöz'e göre, Hitit hekimleri de tedavide; sadece cerrahi uygulamalara, bir takım otlara ve merhemlere değil büyü yoluna da başvurmuşlardır. KUB XXII 61 metninde, göz hastalığına karşı yapılan tedavide hekimler tıbbi yolla tedavinin yanında büyüü de tedavi yöntemi olarak kullandıkları görülmektedir. Ayrıca Telipinu için düzenlenen ritualde de tanrılara ilahiler söyleyen ve kurban adağında bulunan bir hekimden bahsedilmektedir¹⁹⁹.

---

¹⁹⁶ Reyhan 2003, 107.

¹⁹⁷ Dinçol 1985, 30.

¹⁹⁸ Dinçol 2002, 2-3.

¹⁹⁹ Erginöz 1999, 181.

KUB XXII 61

"Bundan başka(?) hangi (şifalı) otu Naya'nın kızı M[em]iyal ve ve ayrıca hangi (şifalı otu) hekimler biliyorlarsa: Şimdi (bu) otlar(ın sayısı) çok fazla olduğundan, hangi otun benim için saptanacağını fal aracıyla soracağım. Hangi hekimin benim için saptanacağını da fal aracıyla soracağım ve o (hekim), ilgili (şifalı) otu majestenin gözlerine sürecektir. v.s. Şimdi talih falı iyi olsun"²⁰⁰.

---

²⁰⁰ Ünal 1983, 72.

C) Hitit Dininde Tıp

Hitit tanrılarının da diğer eski medeniyetlerde olduğu gibi tıpla alakaları şüphesiz ki vardır²⁰¹. Hititlerde sosyal yaşamın diğer yönleri gibi hastalıklar konusu da tanrılarla çok yakından ilişkilidir²⁰². Hititlerin dualar vasıtasıyla tanrılardan istedikleri şeyler arasında sağlık ve uzun bir ömür de yer almakta olup ayrıca tanrılardan her türlü hastalığı kendilerinden uzaklaştırmalarını da istemişlerdir²⁰³. G. Ş. Erginöz'e göre Hititler açlık, kıtlık, doğal afetler, hastalıklar v.b. gibi durumların ilahi cezalar olarak tanrılardan geldiğine inanmışlar ve bu durumlardan kurtulmak içinde onlara gerekli ihtimamı göstermek ve onlara kurbanlar sunmak yollarını seçerek bu cezalardan kurtulabileceklerine inanmışlardır²⁰⁴.

Hitit inancında tapınmanın birinci şartı temizlikti. Bu nedenle tapınağa girebilmek, dua edebilmek ve tanrılara kurban adayabilmek için temiz olmak gerekmektedir. Ayrıca Hititler ekmek olmadan hiçbir ayin yapmadıkları gibi ekmeği yapan kişilerinde temiz olmaları gerekmektedir.

Tapınaklar her gün hizmetliler tarafından su ile temizlenip kokulu bitkilerle tütsülenirdi. Bu hizmetliler ayrıca kendilerini de temiz tutmakla ve temiz olarak görevlerini yerine getirmekle yükümlüydüler. Ayrıca tanrılara sunulacak yiyecek ve içeceklerinde temiz olması gerekmektedir²⁰⁵.

Mısırlılarda ya da Mezopotamyalılarda da olduğu gibi Hititlerde de tanrıların insanlara kızarak hastalıklara yol açtıkları inancı hâkimdir. Hastalıklara sebep olan Hitit tanrılarında bazıları ise;

- **Tanrıça İshara:** Bu tanrıça hastalık veren bir tanrıçadır.
- **Kamrušepa:** Sağlık ve büyü tanrıçasıdır.
- **İştamanašša:** Kulak (işitme) tanrısıdır.

---

²⁰¹ Ünver 1943, 24.

²⁰² Ünal 1980, 478.

²⁰³ Erginöz 1999, 127.

²⁰⁴ Ünal 1980, 478.

²⁰⁵ Erginöz 1999, 114.

- **Šakawašša:** Göz tanrısıdır²⁰⁶

Ayrıca İsharanın oğulları, Nergal, Lelwani ve Jarri'de hastalık ve vebalar için sorumlu tutulmuşlardır²⁰⁷.

Hitiler tanrılara karşı saygıda kusur eder, gerekli bayramları düzenli olarak yapmaz, tanrılara kurban sunmaz veya törenlerde dini açıdan temiz olmaz ya da yalan söylemek gibi kötü davranışlarda bulunurlarsa tanrılar tarafından cezalandırılacaklarına inanmaktaydılar. Bu cezalar sel, kıtlık ya da hastalık şeklinde olabilirdi. Hitit inancına göre biri suç işlediği zaman kanunlar tarafından cezalandırılırdı ancak suç ortaya çıkmasada kişi cezalandırılmaktan kurtulamayacağına çünkü tanrıların bu suçu gördüklerine ve onu cezalandıracaklarına inanırlardı. Hatta tanrılar bu cezayı verirken sadece suçluyu değil onun yakınlarını hatta tüm ülkeyi de cezalandırabilirdi. Örneğin salgın hastalıklar verirlerdi. Bu duruma en güzel örnek ise II. Muşşilinin Veba Duasıdır²⁰⁸. II. Muşşilinin Veba duası için (bkz. Levha VII)

A. Ünal'a göre; II. Muşşili veba dualarında, Hatti ülkesini kırıp geçiren büyük salgın hastalığına neden olarak şu ihtimalleri saymaktadır.

- Tanrıların ihmali.
- Genç Tuthalia'nın haksız yere öldürülmesi.
- Mala (Fırat) nehrine sunulan kurbanların ihmal edilmesi.
- Babası I. Şuppiluliuma'nın Mısırdan getirdiği esirlerin vebayı taşımaları ve vebayı Hatti ülkesine yaymaları.

İlk üç neden, görüldüğü gibi tanrılarla alakalıdır. Sonuncusunu ise salgın hastalığına sebep olan nedenlerin en başında sayabiliriz; ancak esirlerin yaydığı salgının Mısırdan gelmemiş aksine kötü bakım ve sıkışık konaklama sonucu Hatti ülkesinde çıkmış olma ihtimalide vardır²⁰⁹.

---

²⁰⁶ Erginöz 1999, 155–156.

²⁰⁷ Ünal 1980, 483.

²⁰⁸ Erginöz 1999, 155–156.

²⁰⁹ Ünal 1980, 479.

Murşili'nin duasında da bahsedildiği gibi Hititler hastalıkların sebeplerini bulmak için (tanrıların neden ve neye kızdığını anlamak için) fal ve kehanet metotlarına başvurmuşlardır. Örneğin II. Murşili kendi dil tutukluğunun nedenini fal yoluyla bularak tedavisi yoluna gitmiş, III. Hattuşili de göz hastalığının iyileştirilmesi için hangi hekime ve ilaçlara başvuracağını öğrenmek için fal baktırmıştır²¹⁰. Hititlerin bir hastalık anında fal aracılığıyla danıştıkları tanrılar ise; Arinna'nın güneş tanrıçası, Ankuwa'nın Zawalli tanrısı, ay tanrısı, Taht (Krallık) tanrısı, Arušana kenti tanrısı, Şamuha kenti Şauşa'sı ve adları bilinmeyen diğer bazı tanrılardır²¹¹.

Hititlerdeki bazı önemli Tanrılar ise şunlardır;

- **Teşup (Fırtına Tanrısı):** Hititlerin baş tanrısıdır. Bu tanrının Hurice ismi Teşup, Hatice ismi ise Tarudur. Bu tanrının kutsal hayvanı boğadır²¹². Bu tanrı dağların tepesinde ve gökte oturur. Yağmurda şimşekte ve fırtınalarda ortaya çıkar. Ülkedeki refah onun sayesinde olup aynı zamanda hükümdarın ve krallığın koruyuculuğunu da yapmaktadır²¹³.
- **Arinna (Güneş tanrıçası):** Geç Hitit döneminde Kubaba ismiyle anılan güneş tanrıçasının Hurice ismi Hepattır. Baş tanrı olan Teşupun karısı olan bu tanrıça genellikle iki leopar arasına oturur şekilde betimlenmiştir²¹⁴. Aslı Hatti Pantheon'una ait olan bu tanrıçanın Hattice adı Wurušemudur. Bu tanrı hakkında KUB XXIV, 3 metninde '*senden fazla saygı gören ve senden büyük bir başka Tanrı yok*' denilmektedir²¹⁵. Verimlilik tanrıçasıdır. Bu tanrıça hem göksel tanrıça olarak gökcismi görünüşü taşır, hemde güneş batarken yerin derinliklerine inmek için göğü terk ettiğinden yeraltı tanrıçası olarak görülür²¹⁶.

---

²¹⁰ Erginöz 1999, 157.

²¹¹ Ünal 1983, 75.

²¹² Koç 2006, 93

²¹³ Martino 2006, 91

²¹⁴ Koç 2006, 93

²¹⁵ Baydur 1970, 63

²¹⁶ Martino 2006, 91

Hattili tanrılar	Özellikleri	Hurili tanrılar	Özellikleri	Hitit tanrıları	Özellikleri
Taru – Veruşemu	Fırtına Tanrısı ve Güneş tanrıçasıdır. Taru aynı zamanda Bitki Örtüsü Tanrısı olarakta bilinmektedir.	Teşup ve Hapat	Fırtına Tanrısı ve Güneş Tanrıçası	Şiu	Tanrı
Telipinu	Baş tanrı çiftinin oğulları olup bereketi temsil eden tanrıdır	Şarrumma	Baş Tanrı çiftinin oğullarıdır	Halki	Tahıl ve Hububat Tanrısı
Halmaşuit	Taht Tanrıçasıdır	Şausga	Çift cinsiyetli, Aşk ve Savaş Tanrı(ça)sı.	Şiwat	Tanrılaştırılmış Gün
Teteşhapi	Yabani doğa tanrıçasıdır			İşpant	Tanrılaştırılmış Gece ²¹⁷
Hatepinu	Telipinu'nun karısıdır				
Nerik ve Zippalanda Kenti'nin Fırtına tanrısı	Baş Tanrı çiftinin oğullarıdır.				
Mezulla	Baş Tanrı çiftinin kızlarıdır				
Zintuhi	Tanrıça Mezulla'nın kızıdır				
Lelvani, İşduştaya, Papaya	Yeraltı tanrılarıdır. Lelvani aynı zamanda aşk tanrıçası olarakta bilinmektedir				
Şulinkatte	Savaş ve salgın hastalıklar, veba tanrısı				
Vurunkatte	Savaş Tanrısı				

²¹⁷ Bu tablodaki bilgiler İ. Koçun 'Hititler' isimli kitabı temel alınarak oluşturulmuştur.

Hititler ölülerini çeşitli şekillerde gömmüşlerdir. Arkeolojik delillerden anlaşıldığına göre, Eski devlet zamanında ölüer gömülmüş, Yeni Devlet zamanında ise kral ailesinin fertleri ve Hitit büyükleri yakılmıştır. Halka ait ölüer ise gömülmeye devam etmiştir²¹⁸. Hititlerde yakılan ölüerin külleri ise genellikle yer seviyesinden fazla derin olmayan çukurlara dik olarak yerleştirilen farklı boyut ve biçimlerde kapaklı çömlelerde tutulmuştur²¹⁹.

---

²¹⁸ Memiş 1995, 228

²¹⁹ Macqueen 2001, 148–149

Sonuç

Mısır ve Hitit kendi dönemlerinin parlayan yıldızları olan ve dönemlerinde dünyanın ilerlemesine yön veren iki devlettir. Mısırlılar, Giritte Schliman tarafından bulunan bir tablete göre Misar'ın soyundan gelmektedir. Hititlerin ise Anadolu'ya nerden geldikleri ya da Anadolu'nun yerlisi olup olmadıkları konusunda fikir birliği henüz sağlanamamıştır. Bu konudaki fikirler, bulunan keramiklerin şekillerine ve kullanılan alfabenin benzerlik taşımalarına göre yapılmaktadır.

Mısır ve Hitit tarihlerini okudukça, araştırdıkça onlara hayran kalmamak mümkün değil. İşte böylesine görkemli bir tarih içinde bir kısım olan tıp konusu bu tezimize konu olmuştur.

Tezimizin ana konusunu oluşturan tıp ilmi ise, günümüzün şartlarında ki gibi modern bir tıp özelliği taşımamaktadır. Zaten bu özelliği taşıma imkânı da yoktur. İnsanoğlu bu aşamaya gelebilmek için çok uzun aşamalardan geçmiştir. Hitit ve Mısır tıbbını da ele alırken bu konuya dikkat etmek gerekmektedir. Her ne olursa olsun o dönemdeki uygulanan tıp, günümüz tıbbının başlangıcını teşkil etmiş ve o dönemde tıp alanındaki uygulamaların günümüz tıbbının bu aşamalara gelmesinde büyük katkıları olmuştur. Ayrıca aradan çok uzun yıllar geçmiş olmasına ve günümüz teknolojisinin geldiği aşamalar düşünülecek olursa bile o dönem tıbbındaki bazı uygulamaların günümüzle benzerlikleri de mevcuttur. Hatta günümüzde gelinen teknoloji bile o dönem insanların yaptığı uygulamalardan bazılarını çözmekte yetersiz kalabilmektedir.

Mısır ve Hitit uygarlıkları hakkında elde ettiğimiz bilgiler sayesinde bu iki devletin büyüklüğünü daha iyi anlayabilmekteyiz. Onların uyguladıkları tıp uygulamaları ise gelişerek günümüzdeki birçok hastalıkların çözümünü kolaylaştırmıştır. Kısaca tekrar üzerinden geçip ve bu iki görkemli toplumun tıp konusunda karşılaştırmasını yapacak olursak;

Mısır tıbbı hakkındaki bilgilerimizin büyük çoğunluğunu papirüslerden ve mumyalardan elde etmekteyiz. Çağımıza kadar dayanabilen papirüsler ve gelişmiş teknolojik aletlerle inceleme fırsatı bulduğumuz mumyalar, bize o dönem insanların tıp alanında yaptıkları hakkında bilgiler vermektedir. Ele geçen papirüslerde,

hastalıklar, onlara konulan teşhisler, ilaç yapımları ve dinsel-büyüsel tıp hakkında bilgiler mevcuttur.

Hitit tıbbı hakkındaki bilgilerimizin büyük çoğunluğunu ise, Hitit yazılı belgelerinin tıp ve hastalıklarla ilgili olan metinlerinden öğrenebilmekteyiz. Bu metinlerden de G. Ş. Erginöz'ün de bahsettiği gibi, Hititlerde hastalık ve sağlık durumlarının ayırt edildiği ve rahatsızlık durumlarının ortaya çıkarıldığını öğrenebilmekteyiz.

Mısırdaki doktorluk, rahiplik ve büyücülük iç içe geçmiş olmasına rağmen, doktor olarak çalışanların özel bir eğitim görmesi gerekmektedir.

Hititlerde de Mısırdaki olduğu gibi doktorların, kâtiplikle de çok yakından ilişkileri olup, büyüyle de alakaları vardır. Ayrıca Mısırdaki doktorların uzmanlık alanları vardır.

Mısırdaki her türlü tedavi parasız yapılmakta ve doktorların toplum ve resmi makamlar tarafından geçimleri sağlanmaktadır.

Hititlerde ise, Kanun maddelerinde hekimlerin uyguladıkları tedavi için ne kadar ücret alacakları tespit edilmiştir. Hekimlere ödenen ücret miktarları yaptıkları işe bakılarak belirlenmiştir. Hekime ödenmesi gereken miktar yaralanan kişinin yarasının hafif ya da ağır olmasına, maddi ve sosyal durumuna göre tespit edilmiştir.

Mısır tıbbı, geleneklerine bağlı bir Tıp olmakla birlikte Mısırlı doktorlar da bu geleneklere bağlı kalmakla yükümlüdürler.

Hitit tıbbı ise, daha çok Sümer Tıbbı'na benzemekte olup, Hititler Tıp konusunda komşuları Sümerlerin tıbbi bilgilerinden faydalanmışlardır.

Eski Mısırdaki Tıp alanında kullanılan maddeler arasında, çeşitli bitkiler, çeşitli maden ve taşları ve hayvanların bazı uzuvları vardır.

Hitit Tıbbında da, çeşitli bitkiler, hayvansal ürünler ve madensel maddeler Tıp alanında kullanılmıştır.

Mısırlıların inancına göre tanrı, cin veya kötü bir güç bir insanı etkisi altına alabilir ve bazen de insanın içine girerek onu hasta edebilirdi.

Hititler ise, açlık, kıtlık, doğal afetler, hastalıklar v.b. gibi durumların ilahi cezalar olarak tanrılardan geldiğine inanmışlardır. Hitiler tanrılara karşı saygıda kusur eder, gerekli bayramları düzenli olarak yapmaz, tanrılara kurban sunmaz veya törenlerde dini açıdan temiz olmaz ya da yalan söylemek gibi kötü davranışlarda bulunurlarsa tanrılar tarafından cezalandırılacaklarına inanmaktaydılar.

Sihir ya da büyüsel yolla tedaviye olan inanç Mısır toplumunda da hâkim olmakla beraber, Mısırlılar çeşitli iç hastalıklarının tedavisinde, hastalıkların önlenmesinde ve sağlığın korunmasında, kazalarda ve yaralarda böcek sokması ya da hayvan ısırma vakalarında sihir yoluna başvurabileceklerine inanmaktaydılar.

Hitilere göre ise, hastalıklar kirlenme sonucu ortaya çıkmaktadır ve bu durumdan kurtulmanın yollarından en önemlisi büyüdür. Ayrıca cinsel güçsüzlükten hastalıkların tedavisine, kuraklığı önlemeden evin ya da tapınağın sağlam olmasına ve salgın hastalıklardan kurtulmaya kadar Hititler üstesinden gelemediği birçok konuda büyüye başvurmuşlardır.

Mısır ve Hitit Tıbbı incelendiğinde, bu tıp alanına büyü, sihir ve dini tedavi yöntemlerinin karıştığını görürüz. Bu yüzden bu tıp konusunu incelerken bu alanlara da girilmesi gerekmektedir. Çünkü o dönem tıp alanındaki uygulamalarda yukarıda isimlerini saydığım bu yöntemler iç içe geçmiş durumdadırlar. Bunları birbirinden bağımsız uygulamalar olarak değerlendirmemizin ise olanağı yoktur.

Mısırdaki tıp alanına dinsel öğeler ya da büyüsel öğeler karışmış olsa da bazı uygulamaları gerçekten günümüz modern tıbbına benzemekle birlikte Antik Mısırlılar, dönemlerinde gelişmiş bir tıp bilgisine sahiptiler diyebiliriz. Mısırlılar diğer medeniyetlere Tıp konusunda örnek olmuşlar hatta diğer medeniyetler Mısır tıbbındaki üstünlükleri görmüşler ve bazı hastalıkların tedavisi için kendi ülkelerine hekim talebinde bile bulunmuşlardır.

Hititler ise Mısır Tıbbının kendi uyguladıkları tıp ilminden daha ileri olduğunu bildikleri için çeşitli dönemlerde, çeşitli hastalıkların giderilmesi için Mısırdan doktor talebinde bulunmuşlardır.

Hititlerin dönemindeki uygulamaları günümüz tıbbıyla kıyaslamak Hitit tıbbına yapılan bir haksızlık olacaktır. Sonuç olarak tıp ilminin varmak istediği amaç iyileştirme olduğu için Hititlerin de, o dönemde iyileştirme adına yaptıklarını bu ilmin içerisine katmamız gerekmektedir. Bu uygulamalar daha çok dini ve sihri tedavi yöntemleri olsa da varılmak istenen yer, hastalığın iyileştirilmesidir. Günümüzde bile dini ve sihri tedavinin halen devam etmekte olduğunu da kabul edeceğimize göre, o dönem insanların bu uygulamaları yaparak hastalıklardan kurtulacaklarına inanmalarını da yadırgamamız gerekmektedir. Ayrıca A. Ünal'ın da bahsettiği gibi, Hititlerin hastalıklardan kurtulmak için bulaşıcı hastalıkların bulunduğu kentleri boşaltmaları da Tıp alanına sağladıkları bir katkıdır. Tabii ki Hititlerin, Tıp alanındaki uygulamalarının çoğunun Mezopotamya bölgesinden alındığı da başka bir gerçektir.

Mısır tıbbı ise Hitit tıbbından daha modern ve gelişmiş olmakla birlikte Mısırın, Tıp alanında geldiği nokta kendisine yabancı olan devletler tarafından da saygıyla karşılanmış ve bu gelişme diğer devletlerin Mısırdan doktor talebinde bulunmalarına kadar gitmiştir. Bu bile Mısırın antik çağda tıp alanında geldiği noktayı gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak Mısır ve Hitit uygarlıkları hakkında elde ettiğimiz bilgiler o dönem insanların yaptıkları uygulamalar, günümüz tıbbının ve günümüz insanlığının geldiği aşamalara büyük katkıları olmuştur. O dönemki uygulamaların çağımız tıbbına büyük katkılar sağlamasının yanında bu uygulamalardan bazılarının günümüz tıbbına benzerliği de dikkat edilecek diğer bir husustur.

KAYNAKÇA

Afet İnan

1956 **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, Ankara.

Alp S.

1982 “Hititlerin Dinsel Törenlerinde Kullanılan Temizlik Maddesi Tuhhuessar Üzerinde bir inceleme”, **Belleten**, Cilt XLVI, sayı 182, Nisan, s. 247–259, Ankara.

2001 **Hitit Çağında Anadolu**, İstanbul.

2003 **Hitit Güneşi**, İstanbul.

Akurgal E.

2002 **Anadolu Kültür Tarihi**, İstanbul.

Athı-Balkan N.

2005 “Paleolitikten Günümüze Obsidiyen”, **Türk Eskiçağ Bilimler Enstitüsü Haberler**, Sayı 19, Ocak, s. 1–3, İstanbul.

Baydur N.

1970 **Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İstanbul.

Burde C.

1974 Hethitische Medizinische Texte.

Bruwier M.-C.

2006 “Eski Mısır Tıbbına Genel Bir Bakış”, **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler**, Sayı 22, Mayıs, İstanbul.

- Champtdor A.**
1998 **Eski Mısırın Ölüler Kitabı**, (çev. S. Tahsuğ) , İstanbul.
- Crow W. B.**
2001 **Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi**, (çev. F. Yavuz), İstanbul.
- Demirhan A.**
1982 **Kısa Tıp Tarihi**, Bursa.
- Desplancques S.**
2006 **Antik Mısır**, Ankara.
- Dinçol Ali M.**
1985 “Ashella Rituali (CTH 394) ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bir Bakış”, **Belleten**, Cilt: XLIX - Sayı: 193 – Nisan, Ankara.
2002 “ ‘Din ve Ritüel’ Kavramları Üzerine Bir Söyleşi ”, **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler**, Sayı 14, Mayıs, s. 1–3, İstanbul.
- Donbaz V.**
1993 “Mezopotamya ve Anadolu’da Eski Tıp”, **III. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler**, İstanbul.
- Erginöz G. Ş.**
1999 **Hitlerde Anatomi ve Tıp**, İstanbul.
- Halıcı F.**
1984 **Konya**, Ankara.
- Herodotos**
2007 **Tarih**, (çev. M.Ökmen), İstanbul.

İmparati F.

1992 **Hitit Yasaları**, (çev. E. Özbayoğlu), Ankara.

Jean E.

2002 “Bir Yeniden Doğuşun Tarihçesi Hitit Uygarlığı”,
Boğazköy’den Karatepe’ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi, İstanbul.

Karauğuz G.

2002 **Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelere Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri**, Konya.

2005 **Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında M.Ö. II. Binde Orta Anadolu’nun Güney Kesimi**, Konya.

Koç İ.

2006 **Hititler**, Ankara.

Kınal F.

1991 **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara.

Lloyd S.

1997 **Türkiye’nin Tarihi**, (çev. E. Varinlioğlu), Ankara.

MacQueen J. G.

2001 **Hititler ve Hitit Çağında Anadolu**, (çev. E. Davutoğlu) ,
Ankara.

Martino S. De.

2006 **Hititler**, Ankara.

Memiş E.

1995 **Eskiçağ Türkiye Tarihi**, Konya.

Memiş E. - Köstüklü N.

1992 **Tarih Boyunca Ortadoğu Anadolu İlişkileri**, Konya.

Narçın A.

2007 **A'dan Z'ye Mısır**, İstanbul.

Reyhan E.

2003 “Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekli Üzerine Bir İnceleme”,
Archivum, Anatolicum, VI, Sayı 2, Ankara.

Sayılı A.

1982 **Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp**, Ankara.

Seeher-Baykal A.

2002 Hitit Dünyasına Kısa Bir Bakış”, **Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi**, İstanbul.

Şah İ.

1996 **Doğu Büyüsü**, (çev. O. Yener), İstanbul.

Umar B.

1999 **İlkçağda Türkiye Halkı**, İstanbul.

Uzluk F. N.

1958 **Genel Tıp Tarihi I**, Ankara.

Ünal A.

1980 Hitit Tıbbının Ana Hatları”, **Bellekten**, Cilt XLIV, Sayı 175,
Temmuz, s. 475–495, Ankara.

- 1983 **Hitit Sarayındaki Entrikalar Hakkında Bir Fal Metni,**
Ankara.
- 1990 “Hititler Devri Anadolu’sunda Temzilikle İlgili Araştırmalar”,
Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum.
- Ünver S.**
- 1938 **Tıp Tarihi,** İstanbul.
- 1943 **Tıp Tarihi,** İstanbul.
- Yavi E. Yavi N. Y.**
- 2001 **Modern Dünyanın Kaynağı Mısır,** İzmir.
- Yoket Ü.**
- 2002 “Eskiçağda Tıp”, **Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi,** Cilt 12 – sayı 2,
Sayfa 76–78, Ankara, Şubat.
- Yöndemli F.**
- 2006 **Hayat Ağacı Ejder Yılan,** İstanbul

HARİTA VE LEVHALAR

Harita ve Levhalar Listesi

Levha I	I. Hattuşili'nin Güneydoğu Seferine Ait Bulunan Metnin Türkçe'ye Çevirisi.
Levha II	I. Hattuşili'nin Vasiyetnamesi
Levha III	Telipinu Fermanı
Levha IV	I. Suppiluliuma'nın Oğlu II. Murşili Tarafından Düzenlenen Yıllıklarından Mısır Kraliçesinin Mektubunu İçeren Kısmı
Levha V	II. Ramses'in Gönderdiği, Mısır-Hitit antlaşmasının Boğazköy'de Bulunan Akadca Metninin Türkçeye Çevirisi
Levha VI	Thot Ayı
Levha VII	Murşili'nin bütün tanrılara duası
Levha VIII	KUB XLIV 61
Levha IX	KUB XLIV 61
Levha X	KUB VIII 38 Bo 3165
Levha XI	KUB VII 1
Levha XII	KBo VI (Bo.2094)
Levha XIII	KBo V (Bo. 2001)
Levha XIV	I. Hattuşilinin güneydoğu seferine ait Akadca tabletin ön ve arka yüzleri
Harita I	Nil'in Delta ve Vadi Bölgesi
Harita II	Nil Vadisi
Harita III	Hitit Dönemi Anadolu

Levha I

I. HATTUŞİLİ'NİN GÜNEYDOĞU SEFERİNE AİT BULUNAN METNİN TÜRKÇEYE ÇEVİRİSİ:

(Alp 2001, 65–66.)

Ben Tawananna'nın kardeşinin oğlu Tabarna (Hititçe nüshada: Hattuşili) Hattuşa'da krallık yapıyordu(m). Şahuitta'ya gittim. Onu yıkmadım ama topraklarını imha ettim. Askerlerimi iki noktada geride bıraktım ve onlara her çeşit ganimet malı(nı) verdim. Zalbar'a karşı gittim ve onu imha ettim. Tanrılarını (tanrı heykellerini) ve üç mayaltum-arabasını Arinna'nın Güneş Tanrıçasına yukarıya, gümüşten bir boğa (ritonunu) Fırtına Tanrısının tapınağına ve dokuz tanrı (heykellerini) Tanrıça Mezulla'nın tapınağına yukarıya getirdim.

Ertesi yıl Alalha'ya (Hatay'da Tel Atçana) karşı gittim ve onu imha ettim. Arkadan Urşu'ya karşı gittim. Urşu'dan İgakaliş'e karşı gittim. İgakaliş kentinden Tişhiniya'ya (Taşhiniya) yürüdüm. Dönüşümde Urşu ülkesini imha ettim ve evimi hazinelerle doldurdum.

Ertesi yıl Arzawa ülkesine karşı gittim. (Onlardan) sığırları ve koyunları aldım. Arkamdan Hanigalbat ülkesi düşmanı ülkeme girdi ve bütün ülkeler benden ayrıldı. Yalnız Hattuşa kenti (bende) kaldı. Güneş Tanrısı sevgilisi Tabarna'yı kucağına oturttu, elini tuttu ve (savaşta) onun önünde koştu. Cezalandırmak için Nenaşsa'ya karşı gitti(m). Yaklaşınca (korkudan kapılarını) açtılar. Ulumma'ya karşı savaşa gitti(m); (bu kent) iki kez bana karşı silaha başvurdu. İkisinde de onları hezimete uğrattım. Ulumma kentini imha ettim. Toprağında artık çift sür(dürt)medim. Onu boş (?) bıraktım. Yedi tanrı (heykelini) Arinna'nın Güneş Tanrıçasına getirdim; onlardan birinin adı Tanrı Nikatiti ve Aranhapila Dağı'dır. Geriye kalan tanrıları (tanrı heykellerini) tanrıça Mezulla'nın tapınağına getirdim.

Ullum'dan geri döndü(m) ve Sallahşuwa'ya karşı yürüdü(m). Sallahşuwa kenti ateşle yakıldı. (Orada oturanlar) benim hizmetkârlarım olarak geri döndüler. Sonra Hattuşa'ya eve döndüm.

Ertesi yıl Šanahut'a karşı gittim. Beş ay (boyunca benimle) savaştılar, altıncı ayda Šanahut kentini imha ettim . . . .

Ertesi yıl Güneş Tanrısı el(im) tuttu, Allalha düşman olduğundan gittim ve Allalha'yı imha ettim. Ertesi yıl Zarunti kentine karşı gittim ve Zarunti'yi imha ettim. Haššu'ya karşı gittim. (Benden) önce (düşman) cephe kurmuştu. Halap (Halep) kenti orduları onun yanında idi. Adalur Dağı yakınında onları hezimete uğrattım.

(O) günlerde gitti(m), Büyük Kral bir arslan gibi Puran (Fırat) ırmağını geçti, Haššu kentini bir arslan gibi pençesi ile ezdi. Üstüne toz yığdı ve onun (ganimet) malı ile Hattuša'ya doldurdu. Gümüş ve altının ne başı vardı ne sonu. Amaruk'un efendisi Fırtına Tanrısını, Halap'ın efendisi Fırtına Tanrısını, Allatum'u, Adalur'u (ve) Liluri'yi, gümüşten iki boğayı, gümüşten ve altından üç (?) heykeli, iki hamri evini (?) . . . altınla kaplattım. İyi altından bir masayı , gümüşten üç masayı, iyi altından kolluklu bir tahtı (kıymetli) taşlarla ve altınla kaplattım, (bütün bu.....) Haššu'dan Arinna'nın Güneş Tanrıçasına yukarıya getirdim. Tanrıça Allatum'un kızı Hepat'ı, gümüşten üç heykeli, altından iki heykeli Mezulla'nın tapınağına yukarıya getirdim.....

(Ben) Büyük Kral Tabarna Zippašna'ya yürüdüm ve Hahhu kentini bir arslan gibi (yere serdim). Zippašna kentini imha ettim ve tanrılarını (tanrı heykellerini) Arinna'nın Güneş Tanrıçasına yukarıya getirdim. (Sonra) Hahhu'ya karşı gittim ve savaşı üç kez kent kapısına karşı taşıdım ve (kenti) tahrip ettim. (Ganimet) mallarını (baş) kentim Hattuša'ya getirdim. İki yük arabası altın, iki gümüşten mayaltum - arabası, altından bir masa, gümüşten bir masa. Hahhu'nun bu tanrıları, bir tane gümüşten güçlü bir boğa, ön kısmı gümüşten bir gemi. (Bunları) Büyük Kral Tabarna Hahhu kentinden aldı ve (Arinna'nın) Güneş Tanrıçasına yukarıya getirdi.

Büyük Kral Tabarna cariyelerinin ellerini değirmen taşından, kölelerinin ellerini (zahmetli) işlerden aldı. (İş için devamlı oturan) popo(lar)ını serbest bıraktı. Onları Arinna'nın Güneş Tanrıçasının tapınağına teslim ettim ve onları gök(yüzü) altında hürriyete kavuşturdum.....

Fırat nehrini (benden önce) hiç kimse (hiçbir kral) geçmemiştir. Büyük Kral Tabarna onu yürüyerek geçti. Arkasından askerleri (de) onu yürüyerek geçtiler. Bir kral ve dava adamı (?) olarak onu geçti (ve) Hahhu'nun askerlerini yendi. Hahhu kentine karşı hiçbir zaman (kötülük) yapılmadı, ateşe verilmedi, (göğ) Fırtına Tanrısına duman çıkarılmadı (?) Büyük Kral Tabarna Haşšu kralını ve Hahhu kralını imha ettiği zaman (kentleri) ateşe verdi ve dumanı (göğ) Göğün Güneş Tanrısına ve Fırtına Tanrısına çıkardı (?). Ve Hahhu Kralını yük arabasına koştum²²⁰.

---

²²⁰ Alp 2001, 65–66.

Levha II

I. HATTUŞİLİ'NİN VASIYETNAMESİ

(Alp 2001, 68–71.)

(Akadca ve Hititçe İki dilli Metnin Türkçeye Çevirisi)

1. [Büyük] K[r]al Tabarna "hükümdar" asiller topluluğunun (?) askerlerine ve önemli kişilere (şöyle) dedi: "İşte ben hastalandım. Size (halefım olarak) genç Labarna'yı söyledim: "O, (tahta) otursun!" Ben, kral, onu oğlum (diye) çağırdım. Onu kucakladım (?) ve onu yücelttim (?). Daima onun arkasından koştum. O, bir oğul gibi davranmadı. O, gözyaşı dökmeyi, acımadı. O (buz gibi) soğuk ve acımasızdır.

2. Ben kral onu tuttum ve onu yatağıma getirdim (ve şöyle dedim): "Bu ne? (demek) hiç kimse kız kardeşinin oğlunu büyütmesin! O, kralın sözüne aldırmadı. Bir yılan olan anasının sözünü dinledi. Ona erkek kardeşleri ve kız kardeşleri her zaman soğuk sözler götürdüler. O, onların sözlerini dinledi. Ben kral bunları işittim. (Şimdi) savaşa karşı savaş açıyorum.

3. Bırak (şunu)! (Artık) o, benim oğlum değildir! Anası bir sığır gibi böğürdü (?): "Benim, canlı sığırın rahmini kopardılar. Onu mahvettiler! Sen onu öldüreceksin!" Ben kral herhangi bir kötülük yaptım mı? Onu rahip yapmadım mı? Onu (herkesin arasından) öne, (daha) iyiye, her zaman çekmedim mi? (Fakat) o, kralın arzusuna sempati ile bakmadı. O, kendi isteği ile nasıl Hattuşa'ya sevgi gösterir?

4. Annesi bir yilandır! Gelecekte o annesinin, erkek kardeşlerinin ve kız kardeşlerinin sözlerini her zaman dinleyecek! Sonra yaklaşacak! İntikam almaya yaklaşacak! Kralın tarafında bulunan askerlere, önemli kişilere ve hizmetkârlara yemin edecek (ve şöyle diyecek): "İşte onlar kral yüzünden ölüyorlar!" Ve öyle olacak ki, o onları bitirecek ve sık sık kan dökmeye başlayacak! Ve o, (hiçbir şeyden)

korkmayacak!

5. Gelecekte Hatti'ye ait insanlara şöyle yaklaşacak. Kimin sığırı, koyunu (varsa, onları alıp) götürmek için yaklaşacak. Etraftaki düşmanlarımı kılıç[la(?) yendi]m (?) v[e ülkemi huzura kavuşturdum. Öyle olmasın ve ark[ada]n [ülkemi karıştırma]sın!

6. Şimdi (artık) ve hiçbir zaman kesinlikle (şehirden) aşağıya inmesin! İşte oğlum Labarna'ya bir ev verdim. O[na çok]k [tarla] verdim. Ona çok sığır verdim. [Ona çok koyun] verdim. Yesin (ve) içsi[n! İyi davrandığı takdirde] şehre yukarıya gelsin! E[ğer kin]dar davranırsa, ya da herhangi bir kötü[lük (?) ya da] herhangi bir [isy]an (tasarlarsa), yukarıya gelmesin! O [evinde kals]ın!

7. İşte Murşili benim oğlum[dur]. On[ü tanıyın!] Onu (tahta) oturtun! [Tanrı tarafından onun yüreğine iyilik] verilmiştir. [Tanr]ı ancak ars[lanı] arslanın yerine [koyar. N]e [za]man bir savaş sözü olu[rsa, ya da] bir [isyan sözü] ağırlık ka[zanırsa, hizmetkârlarım ve büyükler(im) [oğluma yardımcı o]lsun!

8. Üç [y]ıl [geçince], savaşa gitsin! Şi[mdiden onu kahraman bir kra]l yapacağım! O henüz (kral olmasa da) şim[mdiden ona bir kral gibi saygı gösterilsin! Sizin için] o Majestenizin oğludur! Onu kahra[man bir kral olarak y]etiştirin! [Eğ]er [onu delikanlı iken] savaşa götürürsen[iz, onu salimen] geri getirin! Soyunuz wetna- hayvanı sürüsü gibi (kurdunki (?) gibi) [birlik] olsun! Artık [düşmanlık] olmasın! Onun hizmetkârları bir [ann]eden doğdular!

9. [Sizin] karaciğeriniz, dalağınız (?) ve [duygu]nuz bir (bütün) olarak düzenlenmiştir. Üstünlük tasla[ma]yın! (Aranızdan) hiçbir düşman (çıkmasın!). Sonra hiç kimse kural(lar)ı çiğnemesin! Şinahuwa (?) ve Ubariya kentlerinin (yaptığı gibi) böyle [bir şey] yap[ma]yın! (Size) kötülük kondurulmasın! [Size] de oğlum benim onlara yaptığım (aynı şeyi) yapar!

10. Hiç kimse (şöyle) demesin!: "Kral gizlice canının istediğini [yapar]. Ben onu ona bağışlarım!" — İster olsun ister olmasın! —öyle bir k[ötülük (içinize) konmasın! Şimdi [siz ki,] benim düşüncelerimi ve ilkelerimi (aklımın keskinliğini)

[bi]lirsiniz (?), oğlumu akıllı bir kişi olarak yetiştirin!

11. Biri diğerini arkaya it[me]sin! (haksızlık yapmasın!) Biri diğerini [öne (?)] sürme]sin! (İltimas yapmasın!) — İhtiyarlar heyeti mensupları sözleri söylemesinler! (Dedikodu (?)] yapmasınlar!) [Oğlum (?)] kendi (?)] çıkarla]rı (?)] için (?)] çağrılmasın! Seninle (oğlum) Hatti'nin ihtiyarlar heyeti mensupları (seni kandırmak için?) konuşmasınlar! [Kuşşar (?)] adamı], Hemmuwa adamı, Tamalkiya adamı, [Zalpa (?)] adamı], taşradan biri, (onlardan) hiçbiri seninle konuşmasın!

12. [Oğlum] Huzziya'ya [bakın!] Ben, kral, onu Tappaşanda'nın [efendisi yapt]ım. Onlar onu yakaladılar, onu kötü yola sevk ettiler! [Onu bana düşman yapt]ılar. Sen babanın başına yaslan! [Tapaşşanda'ya] ait olan [sa]raylar (henüz günahattan) [temizlen]me[di]. (Onları) sen temizle!

13. [(Ben) kral Huzziya'yı az]lettim (?). Hatti'liler [Hattuşa'da bana düşman old]ular. Kızı(mı) yakaladılar. Onun soyundan [erkek çocuğu olduğu için bana] karşı savaş açtılar (ve şöyle dediler): Babanın [tahtı için erkek çocuğu yoktur. Bir hiz]metkâr (babanın tahtına) oturacak! Bir hizmetkâr [kral olacak! O, son]ra Hattuşa'yı ve sar[ayı bana karşı kıskırttı (?)] Büyükle]r ve saray oğlanları (bana karşı) düşmanlık yaptılar. [O, bütün ülkeyi is]yana sürükledi.

14. (İç) savaşta [kardeş kardeşi] öldürdü, [Arkadaş, arkadaşı öld]ürdü. Hatti'nin çocukları [öldüler. Kimin sığırı, k]imin koyunu, [kimin evi, kimin harman yeri, ba]ğ ve tarlaları, [kimin altını (?), gü]m]üşü (?), mücevheri (?), ba[kırı (?)], bronzu (?) arta kal]dı ise, onun d[a büt]ün [varlığı felaket]te (?) yok oldu (?)

15. [.....] ve bunları [.....] kralın hizmetkârları [.....] silah adamları . [. . .] . [.....o]nun bunlar be[nim .....bi]l[mi]yorum.

16. [Tanrılar kızı(mı) elime koydular (?)] O,] Hatti'nin [çocuklarını] ölü[me gönderdi ve ben kral onun bütün malını elinden al]dım. Eğer sana [biraz bıraksaydım Hatti'liler beni dilleriyle (?)] tutacaklar (?) (benden hesap

soracaklardı). O, (şöyle dedi: "Sen beni ölüme te]rkettin! Bunun üzerine [kız(ım)a biraz (mal) verdim. O, (şöyle) dedi: "N]eden bana bu kadar az verdin ?" [Ben kral şöyle (dedim): Az mı?] Sana çok sığır verseydim [ya da çok tarla v]erseydim, [ülkenin] kanını [emer]dim!

17. [Kız(ım) başımı] ve adımı [küçülttü. Ve ben kral kız(ım)ı a]ldım ve onu Hattuša'dan [götürdüm]. Toprak üstüne toprak koydum. [Sığır üstüne sığır koy]dum. O, babasının sözünü hep (bir yana) itti. [Hatti'nin çocuklarının ka]nlarını emdi. Şimdi o, [kentten aşağıya sürüldü. E]ğer o, evime gelirse, evimi [yıkacak, eğer o,] Hattuša'ya gelirse, onu ikinci kez (benden) öte yana çevirecek. Ona ülkede [ev gösteril] di. (Orada) yesin! [İç]sin!

18. [Sizler ona kötülük y]apmayın! O, kötülük yaptı. [Ben ona karşı] [kötülük] yapmayacağım! O, beni baba (diye) [çağırma]dı. Ben de onu kızım (diye) çağırma]yacağım!

19. Şimdiye dek [ailemden] hiç kimse arzumu kabul etmedi. [Sen oğlu]m Muršili sen onu kabul et! [Babanın sö]zlerini koru! — Babanın sözlerini korursan, [ekmek yiye]ceksin, su da içeceksin! [Yüreğ]ine olgunluk çağı (gelince), günde iki kez, üç kez ye! Kendine iyi bak! Yüreğine yaşlılık (çökünce), doyuncaya kadar ye! (O zaman) [babanın] sözünü (bir kenara) at!

20. Sizler benim [ön]de (gelen) hizmetkârlarımsınız! Benim, kralın, sözlerini [koru]yun! (Böyle olursa), ekmek yiyeceksiniz, su da içeceksiniz! [Böylece Hattu]ša yücelecek, ülkem (de) [huz]ur içinde (olacak!). Eğer kralın sözünü korumazsanız, [gelecek]te (?) yaşamayacaksınız ve yok olacaksınız! [Kim] kralın sözüne karşı çıkarsa, o şimdi [ölsün (?)!] (Öyle biri) benim memurum (?) olmasın! O, benim önde gelen hizmetkârım olmasın! [Onun] (cinsel) organını kessinler! — Büyük babam [Pu-šarruma'nın (?) k]ararı böyle (idi): Oğullarını öte yana çevir[m]ediler mi? Büyük babam oğlu [Laba]rna'yı Šanahuitta'da (veliahtlığa?) atadı. [Arkadan] hizmetkârları ve büyükler emirlerine karşı çıktılar [ve] Papahdilmah'ı (tahta) oturtular. (O zamandan beri) kaç yıllar geçti! [Kaç] (kişiler) (öte yana) göçtü? (O zamanki) büyüklerin evleri nerede? Onlar yok

olmadılar mı?

21. [Sizler] benim, Büyük Kral Labarna'nın, sözlerimi koruyun! [Eğer on]ları korursanız, Hattuša yücecek! Ülkemi de [hu]zura kavuşturacaksınız! Ekmek yiyeceksiniz, su da içeceksiniz! Eğer koru[ma]zsanız, ülkemiz başka birinin olacak! (Düşman yönetimine girecek!) Sizler [tanrılar ko]nusuna (da) saygılı olsun! Onların kurban ekmekleri, kurban içkileri, yağlı (ekmek) kırığı (?) yemekleri (paparaları?) da (ve) buğday kırması (kurban masasının üstünde) hazır dursun! Ve (sen Murşili) öte yana dönme! Arkaya düşme! (Sıkı dur!) [Öte yana] dönersen, kötü (olaylar) eski(si gibi olabilir!) O (güzel şeyler) olsun! (Âmin!)

22. [Ayrıca Büyük Kr]al Labarna oğlu Murşili'ye (şöyle) dedi: "Sana aktardığım (verdiğim) sözlerimi (içeren) bu [table]ti senin önünde her ay (yüksek sesle) okusunlar! Böylece [söz]lerimi (ve) bilgeliğimi yüreğine kazıyasın [ve hizmetkârlarım] ile büyüklerimi merhametle yönetesin! Herhangi birinin suçunu [gör]ürsen, -ya bir kimse bir tanrıya karşı günah işler ya da bir kimse herhangi bir (kötü) söz söyler - asiller meclisine tekrar sor! Dedikodu (?) asiller meclisinden geri çevrilmelidir! Oğlum yüreğ[in]den ne geçerse, onu hep öyle yap! (Doğru bildiğini yap!)

23. Büyük Kral Labarna (kraliçe) Haştayar'a (şöyle) der: Bana karşı çıkma! Onun için [k]ral ya da saray oğlanları şöyle demesin!: "Bu (kadın) her zaman yaşlı (falci ?) kadınlara sorar." Kral (onun hakkında) [şö]yle de(me)sin!: "(Acaba) şu anda yaşlı kadınlara mı [sora]r, (böyle bir şeyi) bilmek istemiyorum". Buna karşı çıkma! Hayır! Bana her zaman tekrar sor! [Sana] görüşlerimi her zaman [bil]direceğim. (Öldüğüm zaman) [beni] iyice [yık]a!? Beni göğ[sünde] [tut!] Beni göğ[sünde] [toprağa taşı!] (Beni) toprakta ko[r]u!²²¹

²²¹ Alp 2001, 68–71.

Levha III

TELİPİNÜ FERMANI

(Alp 2001, 59–64.)

Büyük Kral Tabarna "hükümdar" Telipinu [şöyle] (der):

[Es]kiden Labarna Büyük kral idi. Oğulları, kardeşleri, hısımları, akrabaları ve askerleri birlik idiler.

Ülke küçük idi. O nereye savaşa gitse, düşman ülkesini (güçlü) eliyle (omzu ile) yenerdi.

Ülkeleri imha ederdi ve buyruğu altına alırdı. Onları denizlere sınır yapardı. Savaştan geri geldiği zaman oğullarının her biri (yenilen) bir ülkeye (yönetmeye) giderdi.

Hupišna, Tuwanuwa, Nenašša, Landa, Zallara, Paršuhanda, (ve) Lušna'yı ve (bütün) ülkeyi yönetirlerdi. Büyük kentler (onun eline) konmuşlardı.

Sonra Hattušili kral oldu. Onun da oğulları, kardeşleri, hısımları, akrabaları ve as-kerleri birlik idiler, o nereye savaşa gitse, o da düşman ülkesini (güçlü) eliyle (omuzu ile) yenerdi.

Ülkeleri imha ederdi ve buyruğu altına alırdı. Onları denizlere sınır yapardı. Savaştan geri geldiği zaman, oğullarının her biri (yenilen) bir ülkeye (yönetmeye) giderdi. Onun da eline büyük kentler konmuşlardı.

Arkadan hizmetkârlar (ve) prensler bozulunca, ailelerini kemirmeye başladılar. Efendilerine karşı (halkı) devamlı olarak doldurmaya başladılar. Devamlı olarak kanlarını dökmeye koyuldular.

Muršili Hattuša'da kral olunca, onun da oğulları, kardeşleri, hısımları,

akrabaları ve askerleri birlik idiler. Düşman ülkesini (güçlü) eliyle (omuzu ile) yendi ve ülkeleri buyruğu altına aldı. Onları denizlere sınır yaptı.

O Halep'e gitti. Halep'i imha etti. Halep'ten alıp getirdiği kişileri ve ganimetini Hattusa'ya getirdi. Sonra o, Babil'e gitti ve Babil'i imha etti. Hurrili askerleri yendi. Babil'den alıp getirdiği insanları ve ganimetini Hat[tuša'ya] sundu. (O zaman) Hantili saki idi. Mursili'nin kız kardeşi Harapšeli'yi karı(sı) olarak tutuyordu. Zidanta, Hantili ile birleşti. Kötü bir iş yaptılar ve Muršili'yi öldürdüler. Kan döktüler (cinayet işlediler).

[Han]tili korktu (ve şöyle dedi): "Korunacak mıyım?. "[Tan]rılar onu ko[rudu]lar. [...] o nereye gitti ise, ülke halkı [onu tutmadı (?)]. Aş[tata], [Šukzi]ya, Hurpana, Kargemi[Š] [asker vermeme]ye başladılar ve askerler[i] [H]antili Tegarama'ya var[ınca şöyle de]meye [başladı: "b]unu neden yaptım? Ne[den damadım] Zidan[ta'nın sözlerini di]nledim?" [... ..]tı. Tanrılar [Muršili'nin kanının intikamını aldılar.]

[.....] tilkiler (tarafından?) f[undalıklara] sürülen Hurri askerleri bağırdılar (?) [. . . Hurrili düşman?] Hatti ülkesine geldi ve [.....]ti. [ül]keye dönd[ü.....]..... [.....]leri? çağırdılar ve o [..... [v]e [Sukziy]a kraliçesi [krali]çe ölüm yatağın da idi. [İla]jiuma saray [oğlan]larını gizlice gönderdi ve (şöyle) dedi: "Šukziya kraliçesi ölsün!". Onu [yakaladılar] ve onu [oğulları ile birlikte öld]ürdüler.

Hantili Šu[kziya] kraliçesi [ve oğullarını ve] onları kimin öl[dürdüğünü] araştırınca, saray oğlanlarının başı haber getirdi. Sonra [ai]lesini topladılar ve onları Tega[rama'ya gönderdiler.] ve onları fundalıklara sürdüler ve onlar öl[düler].

Hantili de yaşlanınca, tanrı olmaya başladı (ölüm yatağına düştü). Zidanta, Hantili'nin oğlu [Pišeni'yi] oğulları ile birlikte öldürdü. Önde gelen hizmetkârlarını da öldürdü.

Zidanta da kral oldu. Tanrılar Pišeni'nin kanının intikamını aldılar. Ona oğlu

Ammuna'yı tanrılar düşman ettiler. Babası Zidanta'yı öldürdü.

Ammuna da kral oldu. Tanrılar babası Zidanta'nın kanının intikamını aldılar. Onun elinde ekinler, bağlar, sığırlar (ve) koyunlar [iyi ol]madılar elinde mahvoldular (?)

Ülke ona düşman oldu: H/Zagga, [Ma]tila, Galmiya, Adaniy[a], Arzawiya ülkesi, Sallapa, Parduwata ve Ahhula. Askerleri nereye savaşa gitti ise, iyi olarak geri gelmediler. Ammuna da tanrı olunca (ölünce), koruma kıtasının başı ("zıpkıncı başı") Zuru da o günlerde gizlice, ailesinden, oğlu altın mızrak adamı Tahurawaili'yi gönderdi. O, Titti'nin ailesini oğulları ile birlikte öldürdü.

Haberci Taruhšu'yu da gönderdi; o Hantili'yi oğulları ile birlikte öldürdü. Huzziya kral oldu. Telepinu da onun ilk (büyük) kız kardeşi İstapariya ile evli idi. Huzziya onları (az kaldı) öldürecekti. Konu meydana çıktı. Telepinu onları sürdürdü.

(Huzziya'nın) beş kardeşi vardı. Onlara evler tahsis etti: "Gitsinler, otursunlar, yesinler, içsinler. Onlara kimse kötülük yapmasın!" Ben diyorum ki: "Onlar bana kötülük yaptı, ben onlara kötülük yapmayacağım!"

(Ben) Telipinu babamın tahtına oturunca, Haşšuwa'ya karşı savaşa gittim ve Haşšuwa'yı imha ettim. Askerlerim Zizzilippa'da idi. Zizzilippa'da savaş oldu.

(Ben) kral Lawazantiya'ya gelince, Lahha [bana karşı düşmanlık] yaptı ve Lawazantiya'yı karıştırdı. [Tanrılar] onu elime verdiler. Önde gelenlerden, binbaşı [Tarhu . . .] mabeyinci başı Karruwa, sakilerin başı Inara, [. . . . lerin başı] Killa, Asa adamlarının başı Tarhumimma, Zinwaşeli ve Lelli -onlar çok idiler- asa adamı Tanuwa'ya gizlice (haber) gönderdiler.

Ben, [Kr]al, haberim yoktu. [O, Huzziy]a'yı ve kardeşlerini öldürdü. Ben kral işitince Tanuwa'yı, Tahurwaili'yi ve Taruhş[u]yu getirdiler. Asiller meclisi onları ölüme mahkûm etti. (Ben) kral da (şöyle) dedim: [Onlar ne]ye ölecekler? Onların gözlerine perde çekecekler. "(Ben) kral (onları) gerçek (?) çiftçi[i] yaptım.

Omuzlarından silahlarını aldım. Onlara sapan(?)ları verdim.

Kral ailesinde kan (dökmeler) çoğaldı. Kraliçe İştapariya öldü. Üstelik Prens Ammuna da öldü. Tanrının insanları da (şöyle) dediler: "İşte Hattusa'da kan (dökmeler) çok arttı." Bunun üzerine (ben) Telipinu Hattuša'da (asiller) meclisi(ni) (toplantıya) çağırdım. Bu andan itibaren Hattuša'da kral ailesinin bir çocuğuna hiç kimse kötülük yapmayacak, ona bıçak çekmeyecek!

Yalnız öndeki (en büyük erkek) çocuk, prens, kral olsun! Eğer öndeki (bir prens) yok ise, kim ikinci sıradaki oğul ise, kral o olsun! Eğer varis (olacak) bir prens yok ise, hangi kız çocuk öndeki ise, ona bir içgüveysi alsınlar, o kral olsun!

Gelecekte kim benden sonra kral olursa, kardeşleri oğulları, hısımları, akrabaları ve askerleri birlik olsunlar! Geleceksin, düşman ülkesini, (güçlü) el(in) ile (omuzun ile) yenik tutacaksın. (Şöyle) deme: "Tamamen temizleyeceğim". Fakat hiçbir şey temizleyemezsin. Daha çok sıkıntıya sokarsın. Kral ailesinden hiç kimseyi öldürme. (Bu) iyi değil(dir).

Ayrıca, kim kral olursa ve erkek (ve) kız kardeşlerine karşı kötülük tasarlarsa, siz de onun (asiller) meclisi iseniz, ona kesin olarak (şöyle) deyin!: "Bu kan (dökme) konusunu tabletten gör! Eskiden Hattuša'da kan (dökme) artmıştı. Tanrılar onu büyük aileden (kral ailesinden) aldılar."

Kim erkek ve kız kardeşleri arasında kötülük yaparsa, kralın (kral olarak) başı ile (sorumluluk) yüklenir. (Bu durumda) (asiller) meclisi(ni) (toplantıya) çağırın! Eğer konusu kesinleşirse, başı ile ödesin! Zuru, Danuwa, Tahunwaili ve Taruhšu gibi gizlice öldürmesinler! Evine, karısına, (ve) çocuklarına kötülük yapmasınlar! Eğer (bir) prens suç işlerse, yalnız başı ile ödesin! Evine ve çocuklarına kötülük yapmasınlar! Prenslar hangi (suçtan) dolayı ölüme giderlerse, (bu suç) evlerine, tarlalarına, bağlarına, hizmetkârlarına, uşaklarına, sığırlarına (ve) koyunlarına (dokunmasın!).

Şimdi eğer bir prens suç işlerse, yalnız başı ile ödesin! Fakat evine ve oğluna kötülük yapmayın! Prensların kırıntısını bile (başkasına) vermek doğru değildir. Kötü

işler yapan bunlar, [Büyük adamlar] "evin babaları", saray oğlanlarının başı, koruma kıtasının ("zıpkıncılar kıtasının") başı ve "şarabın başı" ki, onlar prensin evlerini almaya arzularlar ve şöyle [d]erler: "bu kent benim olabilir", ve kentin beyine kötülük yaparlar.

Şimdi bugünden itibaren Hattuša'da siz saray oğlanları, korumacılar ("zıpkıncılar"), (savaş arabalarının) altın (seçkin) savaşçıları, sakiler, sofracılar, aşçılar, asa adamları, araba savaşçıları (?), savaş alanı binbaşılıarı bu konuyu arkadan bilin! Tanuwa, Tahunwaili ve Taruhsu sizin önünüzde (bir) işaret olsun! Eğer bir kimse tekrar kötülük yaparsa, ister "evin babası", ister saray oğlanlarının başı (ya da) "şarabın başı", (ya da) koruma kıtasının ("zıpkıncılar" kıtasının) başı, (ya da) savaş alanı binbaşılıarının başı, ister arkadaki (ya da) öndeki (biri olsun), siz de (asiller) meclisi olarak (onu) yakalayın ve onu dişiniz ile kemirin!

Hattuša'da(ki) büyük adamlar, "evin babaları", saray oğlanlarının başı, şarabın başı, koruma adamlarının başı ("zıpkıncı başı"), (savaş arabalarının) savaşçıları başı, ordu müfettişlerinin başı, [onları? Ayr]ıca? (suç işleyenlerin?) sonuncuları (olarak) alsınlar! [Ayrıca Hat]tuša'da inşa edilmiş (olan) surlar korunmuş [olsunlar! On]ları terk etme! İnşa edilmiş (olan) surlar [. . . . oraya s]u ve erzağı on kez, yirmi kez gönder.

[...]. Fakat Telipinu büyük kral [. . .] 'da [....].....
H[it]taša?..... ve onla[rı]

[....]"mühür evlerinin" (mühürlü depoların?), surları [.....Taga]l? muha, Harkiya W....], [.....] Zelmuta, Tapapa., [.....]ukziya, Aşurna, Anza[ra . . . ş]a, [.....] şamuha, Marišta, Ku [-.....],[.... H]urm[a],Warga[š]ša [.....], [Nen]aššaš [a], Salitta, [.....], [.....]Samlušna, Gulpina, ša[r.....], [.....-].ma?, Pisa, Pawazziya, [.....], [.....-]riya, Senzana, Watišš[a, . . .]nuanda, [.....-i]šša, Kuwašariya, Wint[a-. . . .]. -ha.a-.a, Ikkuuwaniya, Hurniya, [.....], Hadawa-,e, Hurutta, Terummna, Na[-.....], Ulašš[a], Parminiya, Paršuhanda, dağ....., Walimu?da, Iyaruma, Wašuwatta [.....], Šuplanda, ve Hulaya ırmağı. Toplam:

"mühür evi" (mühürlü depo?) (olan) 60 [..?], [ke]nt

[.....-]a, [-] hašša, [.....-]antašša?, [.....-]niya Kuwanna, [,.....], Lahhuruma, Ha[- . . ,] Harahara, Malit[aškuriya,], Haršuwa, Tıpala Kurša- . [.....], Suwanzuwanna, Tamluta, Pikumi[ya], Demmašhuna, Siharna, Halippaššuwa, Kalašummiya, Hulanta. Toplam: (yem) karışımı için (kullanılan) "mühür evi" (mühürlü depo?) (olan) 34 kent.

Sonra ekinleri arttırdım. [ ] . . çiftçiler o tarlaları (ve) araziyi iş[te eksinler ve ürünleri mü]hürlesinler! O köylüler ha[sat? sonunda?] hile yap[ma]sınlar! (Eskiden) (ürün) miktarında 1 ya da 2 arşın (?) (boyunda ürünü) daima bağladılar (iç ettiler). Böylece devamlı olarak ülkenin kanını içtiler. Şimdi (artık bunu) yapmasınlar! Kim onu yaparsa, ona kötü (bir) ölüm [versinler]!

Gelecekte kim benden sonra kral olursa, ekinleri (ekin anbarlarını) onların adları ile mühürle! Artık yöneticiler senin mühür evini (mühürlü anbarını rahat) bırakırlar.

Onlar sana şöyle diyecekler: [" se]n? onu kendin için mühürleme! Daima [onlarm adları ile?] mühürle." İşte seni kaldıracakla[r . . . Seni?] . . .'ler yaşatmaya[caklar? s]öz .....[g]irdiler [.....]

[Kim bu a]ndan itibaren be[nden sonra kral olursa] [.....ay]rıca? Küçük düşür[ürse? ve sana şöyle derse:].... sen (onu) dinleme! [Bir göçmeni (herhangi bir işe) koşmuşsan,] aletleri? (silahları?) öde. Askerler [..... onu ya karına ya d]a çocuklarına?

Sütünun başında tahminen 8 satırlık kısmı kırık.

[ ] yaparlar [ ] [ ] bir hali ekmeği [. . .]maz [..] [ ] fakat onlar bira, şarap. [ ] [ ] başka? (bir yerde?) yaparlar ve . [ ] [ ] ve şimdi, bu andan itibaren [ ] hançeri arkadan omzuna [.....] (ne olursa olsun) herkese karşı saygılı idiler. Eğer baba [.....] sonra ağızdan hangi istek. [..] [ ] Eğer? baba (ve) anne ölürlerse, akrabaları? bayram [yaparlar ?] [ ]. Lanet bir savaş ile değil [ ]

[.....] yumuşatılmış idiler. Fakat kendileri için ne yaparlarsa, [.....] olur.

[Arka]dan da insanlar babalarına karşı kızgınlık (gösterdikleri) zaman [e]vde bölmeye başladılar ve ne olursa olsun her şeye karşı geldiler. (Onlar) saygılı değildiler. Onlar bu yüzden tanrı tarafından (hastalığa) mahkûm edildi. şimdi bu andan itibaren [ocuk günahının cezasını çeksin!] Eğer o babaları hayatta iken hisse(si) için herhangi (bir talepten) söz ederse, o hisse(si) için ağz(ı) ile (isteğinden) söz ettiğinden onu evden atsınlar! O, hisse(sin)den mahrum olsun!

Kan (dökme) konusu da şöyledir: Kim kan dökerse, cinayetin sahibi (ölenin varisi) ne derse (o olsun!). Eğer "o ölsün!" derse, o ölsün! Fakat "tazminat ödesin!" derse, tazminat ödesin! Krala hiçbir şey (ödemeyecek!).

Hattuşa'da büyüçülük (konuları): Eşyayı her zaman temiz tutun! Kim aile arasında büyüçülük bilirse, siz onu aile içinden yakalayın! Onu saray kapısına getirin! Kim onu getirmezse, gelecek, O insana kötü şeyler olacak²²².

---

²²² Alp 2001, 59–64.

Levha IV

I. SUPPİLULIUMA'NIN OĞLU II. MURŞİLİ TARAFINDAN DÜZENLENEN YILLIKLARINDAN MISIR KRALİÇESİNİN MEKTUBUNU İÇEREN KISMI

(Alp 2001, 97–98.)

Babam Karkemis ülkesinde aşağıda olduğu sırada Lupakki'yi ve Tarhundazalma'yı Amka ülkesine gönderdi. Onlar gittiler, Amka ülkesine saldırdılar. Yakaladıkları sivil halkı, sığır(lar)ı ve koyun(lar)ı babamın önüne geri getirdiler. Mısırlılar Amka ülkesine saldırıyı işitince, korktular. Ayrıca efendileri Niphururiyas (=Tutankamon) öldüğünden dul (?) olan Mısır kraliçesi babama elçi gönderdi. Ona şöyle dedi: "Kocam öldü. Oğlum yoktur. Senin ise oğullarının çok olduğunu söylüyorlar. Eğer sen bana bir oğlunu verirsen, o kocam olabilir. Bir hizmetkârımı hiçbir zaman alıp onu kocam yapmayacağım. Bundan çok korkarım." Babam bunu işitince büyükleri toplantıya çağırdı (ve şöyle dedi): "Böyle bir şey eskiden beri hiçbir zaman başımdan geçmedi." Bunun üzerine babam mabeyinci Hattusaziti'yi (şu sözlerle) Mısır'a gönderdi: "Sen git, kesin haberi (öğrenerek) bana geri getir! Belki beni aldatıyorlar. Belki efendilerinin oğlu vardır. Bana kesin haberi sen geri getir!" Hattusaziti Mısır ülkesinden geri gelinceye kadar babam sonunda Karkemis kentini yendi. Onu yedi gün boyunca kuşattı. Ona karşı sekizinci günde saldırıya geçti. Onu sekizinci günde korkunç bir savaşta bir günde [aldı]. Kenti yenince, babam tanrılara saygılı olduğundan yukarı kalede [Tanrıça Kubaba'nın] ve koruyucu tanrının [yakınına] kimseyi bırakmadı. [Tapınaklardan] hiçbirinin yakınına yaklaşmadı. O (onların önünde) eğildi. Tekrar [. . .] verdi. Aşağı şehri sivil halkı, gümüşü, altını (ve) bronz aletleri ile (birlikte) kaldırdı ve onları Hattuşa'ya getirdi. Oradan alıp saraya getirdiği kişilerin sayısı üç bin üç yüz otuz kişi idi.

Hattu[şaş'luların alıp] getirdiği [kişilerin sayısı belli değildi.] Sonra oğlu Sarri-Ku-suh'a Karkemis ülkesini ve Karkemis'in yönetimini verdi ve onu tek başına

kral yap[ti.]

Karkemis'i dü[zene sokunca,] Hatti ülkesine geri geldi. Hatti ülkesinde kışı [geçirdi.]

İlkbahar olunca, Hattusaziti Mısır ülkesinden geri geldi. Mısır'ın elçisi komutan Hanis de onunla birlikte geldi. Babam Hattusaziti'yi Mısır'a gönderdiği zaman ona şöyle emrettiğinden "Efendilerinin belki oğlu vardır. Belki beni aldatıyorlar. Oğlumu krallık için istemiyorlar" (dediğinden) babama Mısır kraliçesi mektubunda tekrar şöyle yazdı: "Neden öyle söyledin? 'Onlar beni aldatıyorlar.' Eğer oğlum olsaydı, kendimin ve ülkemin küçük düşmesini başka bir ülkeye yazar mıydım? Sen bana inanmadın ve bana böyle yazdın. Kocam olan (kişi) öldü. Oğlum (da) yoktur. Bir hizmetkârımı hiçbir zaman almayacağım ve onu kocam yapmayacağım. Ben başka bir ülkeye yazmadım, (yalnız) sana yazdım. Senin oğullarının çok olduğunu söylüyorlar. Bana bir oğlunu ver, o benim kocam Mısır ülkesinin (de) kralı (olsun)!" Babam iyi yürekli olduğundan kadının sözünü olumlu karşıladı ve oğul sorununu ele aldı.

7. tablet (Konu) bitmedi. Bronz tablete henüz geçirilmedi.

Diğer bir tablette 6–12 satırlık bir boşluktan sonra Şuppiluliuma elçi Hanis'e şöyle söylüyor: "[Ben]. [ ] iyi niyetli idim. [Bana] siz derhal kötülük yaptınız. [Geldi]niz (?). Benim Hurri ülkesinin kralından [aldı]ğım Kinza (Kadeş) adamına saldırdınız. Ben işitince, kızdım. Askerlerimi, arabalı savaşçılarımı ve komutanlarımı [dışarı] gönderdim. Onlar geldiler. [Sın]ır bölgeniz Amka ülkesine saldırdılar. [Amk]a [ülke]nize saldırınca, belki korktunuz, benden devamlı olarak oğlumu istiyorsunuz. Belki de [o, elinizde] rehine olacak. Onu [kral] yapmayacaksınız. Hanis babama şöyle (dedi):

"Efendim bu [.....] ülkemizin ayıbıdır. Eğer [kral(ımızın) bir oğlu] olsaydı başka bir ülkeye gelir miydik? Kendimize bir efendi ister miydik? Efendimiz olan Niphuririyas (Tutankamon) öldü. Oğlu yoktur. Efendimizin hanımı kimsesizdir. (Siz) efendimizin oğlunu Mısır ülkesinde krallık için istiyoruz. Hakimemiz bayan için de onu kocası olarak istiyoruz. Ayrıca başka hiçbir ülkeye gitmedik. Yalnız buraya geldik.

Efendimiz bize oğlunu ver !" — Böylece babam oğlu konusunu tekrar ele aldı. Babam (Mısır ile) antlaşma tabletini tekrar istedi. (O tablette) eskiden Fırtına Tanrısının nasıl Hatti adamı olan Kurustama adamını (halkını) aldı(ğı) ve onu Mısır'a götürdü(ğü) ve Mısır adamları yaptı(ğı) ve nasıl Fırtına Tanrısı Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi arasında bir antlaşma bağladı(ğı) ve devamlı olarak nasıl aralarında dostluklar olduğu (yazılı idi). (Toplantıya katılanların) önünde tablet yüksek sesle okununca, babam şöyle dedi: "Eskiden Hattuşa ile Mısır aralarında dostluk içinde idiler. Şimdi (de) aramızda bu olay oldu. Hatti ülkesi ile Mısır ülkesi sonsuza dek aralarında dost olarak (kalacaklar).²²³"

---

²²³ Alp 2001, 97–98.

**II. RAMSES'İN GÖNDERDİĞİ, MISIR-HİTİT ANTLAŞMASININ
BOĞAZKÖY'DE BULUNAN AKADCA METNİNİN TÜRKÇEYE ÇEVİRİSİ:**

(Karauğuz 2002, 244–248.)

1 (A Öy. 1–3)

[Mısır ülkesi] kralı, kahraman Büyük Kral Amon'un [sevgilisi] Ramses (Riamašeša mai-amana), kardeşi Hatti ülkesi kralı, [Büyük Kral] Hattušili ile sonsuza kadar aralarında büyük bir [kardeşlik] ve [büyük] bir barış tesis etmek için, [gümüş bir tablet] üzerine antlaşma akdetti.

2 (A Öy.3–7)

Böylece Mısır ülkesinin kralı, kahraman Büyük Kral Minpahtaria (I. Ramses)'in torunu; Mısır ülkesinin kralı, kahraman Büyük Kral Minmuarea'nın (I. Seti) oğlu; tüm ülkelerin kahramanı, Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Amon'un sevgilisi Ramses; Hatti ülkesi Kralı, kahraman Büyük Kral Suppiluliuma'nın torunu; Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral Muršili'nin oğlu; Hatti ülkesi kralı, kahraman Büyük Kral Hattušili'ye şöyle (söyler):

3 (A Öy.7–13)

Şimdi ben sonsuza kadar bizim aramızda iyi bir kardeşlik ve iyi bir barış kurdum. Sonsuza kadar Hatti ülkesi ile Mısır ülkesi [ilişkilerinde], iyi bir barış ve kardeşlik kurmak için (şunu söylüyorum). Mısır ülkesi Büyük Kral'ı ve Hatti ülkesi Büyük Kral'ı arasındaki ilişkilerden (bilindiği kadarıyla), tanrı(lar) sonsuza kadar, bir antlaşma(nın yardımı) ile onlar arasında savaş çıkmamsa izin vermez. Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Amon'un sevgilisi Ramses, Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı'nın, Mısır ülkesi ile Hatti ülkesi arasında ezelden beri kurdukları ilişkiyi, aralarında hiçbir

zaman düşmanlık çıkmaması için (yeniden) kurdu.

4 (A Öy. 13–18)

Ve [Mısır ülkesi] kralı, Büyük Kral Amon'un sevgilisi Ramses, kardeşi Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral [Hattuşili] ile sonsuza kadar, [onlar arasında] iyi bir kardeşlik ve iyi bir barış kurmak için, gümüş bir tablet üzerinde bir antlaşma yardımıyla, bu günlerde (ilgi) meydana getirdi. O benim kardeşimdir ve ben onun bir kardeşiyim. <O benimle barış içindedir>. Ve ben [sonsuza kadar] onunla barış içindeyim. [Ve] biz kardeşliği ve [barışı] tesis edeceğiz. Ve Hatti ülkesi [ile Mısır ülkesinin] kardeşliği ve barışı eskiden daha iyi olacak.

5 (A Öy. 19–21)

Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Ramses, Hatti ülkesinin Büyük Kral'ı [Hattuşili] ile kardeşlik ve iyi bir barış içindedir. Mısır ülkesinin kralı <Büyük Kral> Amon'un sevgilisi Ramses'in oğulları, Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral Hattuşili'nin oğulları ile sonsuza kadar barış içinde (ve) [kardeş] olsun. Ve onlar bizim barış ve kardeşlik içinde olduğumuz gibi kalsın. Mısır ülkesi, Hatti ülkesi ile barış içinde olsun. Ve onlar sonsuza kadar bizim gibi kardeşler olsun.

6 (A Öy. 22–27)

Ve Mısır ülkesinin kralı, Büyük Kral Amon'un sevgilisi Ramses, ondan herhangi bir şey almak için, Hatti ülkesine karşı hiçbir zaman saldırmaz. Ve Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral Hattuşili ondan [herhangi bir şey] almak için, Mısır ülkesine karşı hiçbir zaman saldırmaz. Güneş Tanrısı ile Fırtına Tanrısı'nın, Hatti ülkesi ile Mısır ülkesi için sonsuza dek saptadıkları düzeni ve aralarında düşmanlığa izin vermeyen barışı ve kardeşliği, işte Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral, Amon'un sevgilisi [Ramses], barışı korumak için bugünden itibaren yeniden başlattı. Mısır ülkesi, Hatti ülkesi ile sonsuza kadar barış halinde ve kardeşçe olsun.

7 (A Öy. 27–30)

Ve eğer herhangi bir düşman, Hatti ülkesine saldırırsa ve [Hatti ülkesi kralı Büyük Kral] Hattuşili bana (haber) gönderirse: "Ona karşı (koymak için bana) yardıma gel." Sonra Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Amon'un [sevgilisi Ramses] yaya ve arabalı savaşçılarını göndersin. Ve onlar [onun düşmanını] yensin. Ve Hatti ülkesi için öç alsınlar.

8 (A Öy. 31–33)

Ve eğer Hatti ülkesi kralı Büyük Kral Hattuşili [kölelerine kızarsa] ve onlar onu rahatsız ederse ve o, bu yüzden Mısır ülkesi kralı Büyük Kral Ramses'e (haber) gönderirse, sonra Amon'un sevgilisi Ramses yaya ve arabalı savaşçılarını göndersin. [Ve] onlar onun kızdığı herkesi mahvetsin.

9 (A Öy. 33–36)

[Ve eğer] herhangi bir düşman, Mısır ülkesine saldırırsa ve senin kardeşin Mısır ülkesinin [kralı] Amon'un sevgilisi Ramses, kardeşi Hatti ülkesi kralı Hattuşili'ye (haber) gönderirse: "Ona karşı (koymak için bana) yardıma gel." Sonra Hatti ülkesi [kralı] Hattuşili, yaya ve arabalı savaşçılarını göndersin. Ve onlar onun düşmanını yensin.

10 (A Öy. 36–39)

Ve eğer Mısır ülkesinin [kralı Amon'un] sevgilisi Ramses, kölelerine kızarsa ve onlar [ona] karşı bir suç işlerse ve o, bu yüzden kardeşi Hatti ülkesi kralı Hattuşili'ye (haber) [gönderirse], sonra kardeşi Hatti ülkesi [kralı] Büyük Kral kardeşi Hattuşili, yaya ve arabalı savaşçılarını [nı] göndersin. Ve onlar benim kızdığım herkesi mahvetsinler.

11 (A Öy. 40–43)

Ve Hatti ülkesi kralı Hattuşili'nin oğlu, Hatti ülkesi kralı Hattuşili'den yıllar sonra, babası Hattuşili'nin (yerine), Hatti ülkesi kralı yapılsın. Ve eğer Hatti ülkesi

[insanları] ona karşı bir suç işlerse, sonra Amon'un sevgilisi [Ramses] yaya ve [arabalı] savaşçıları göndersin. Ve onlardan oç alsınlar.

12 (A Öy. 43–46)

[Eğer soylu bir kişi], Hatti ülkesinden kaçarsa ya da eğer Hatti ülkesi sınırındaki bir halk, [Mısır ülkesi kralı] Büyük Kral Amon'un sevgili Ramses'e [gelirse], sonra [Amon'un sevgilisi] Ramses onları yakalasin. Ve onları [Hatti ülkesi kralı Büyük Kral Hattuşili 'nin] eline göndersin.

13 (A Öy. 46–48)

[Ve eğer] (Hatti ülkesinden) tek bir adam gelirse ya da iki [adam Amon'un sevgilisi Ramses'in] hizmetine girmek için gelirse, sonra ben [Amon'un sevgilisi Ramses onları yakalayacağım. Ve onları] Hatti ülkesi kralı Hattuşili'ye [göndereceğim].

14 (A Öy. 49–51)

Ve eğer [soylu bir adam, Mısır ülkesinden kaçarsa ya da] tek bir halk [Amurru ülkesi kralına gelirse, sonra Amurru kralı Bentesina onları yakalasin]. Ve onları beyi Hatti ülkesi kralına göndersin. [Ve Hatti ülkesi kralı Büyük Kral Hattuşili], Mısır ülkesi kralı Büyük Kral Amon'un [sevgilisi Ramses'e onları göndersin].

15 (A Öy. 52–54)

Ve [eğer tek bir adam kaçır ya da iki tanınmayan adam] Mısır ülkesi [kralının bölgesinden kaçarsa] ve [onun hizmetine devam etmek istemezlerse, sonra Hatti ülkesi kralı Büyük Kral Hattuşili], kardeşinin eline onları versin. Ve [onların Hatti ülkesinde oturmalarına izin vermesin].

16 (A Öy. 54–57)

[Ve eğer yüksek rütbeli bir memur ya da iki kişi, Hatti ülkesinden kaçarsa ve Mısır(?) ülkesine], Hatti ülkesi [kralı Büyük Kral Hattuşili'nin hizmetine devam

etme]mek için [gelirse, sonra Amon'un sevgilisi Ramses onları yakalasın]. Ve onları kardeşi [Hatti ülkesi kralı Büyük Kral] Hattusili'ye göndersin.

17 (A Öy. 57–60)

[Eğer yüksek rütbeli bir memur ya da iki adam, Mısır ülkesinden] kaçarsa ve [Hatti ülkesine] gelirse, sonra [Hatti ülkesi kralı Büyük] Kral Hattuşili [onları yakalasın]. Ve onları [kardeşi Mısır ülkesi kralı Büyük Kral] Amon'un [sevgilisi Ramses'e] göndersin.

18 (A Öy. 60–64)

[Ve eğer Hatti ülkesin]den [bir], iki [ya da üç adam] kaçarsa ve onlar kardeşi Mısır ülkesi [kralı Büyük Kral Amon'un] sevgilisi Ramses'e [gelirse], sonra [Mısır ülkesi kralı], Büyük Kral Amon'un sevgilisi [Ramses] onları yakalasın. Ve onları kardeşi Hattuşili 'ye kardeş oldukları için- [göndersin]. Fakat [onlar] suçlarından dolayı [onları cezalandırmassınlar]. Onlar [onların gözlerini çıkarmassın. Ya da dillerini] kopartmassın. Ve [onlar onların] ayaklarını kesmesin. Ya da kulaklarını [koparmassınlar(?)]. Ve [onlar onların evlerini], çocukları ve [karılarıyla birlikte mahvetmassınlar(?)].

19 (A Öy. 65–70)

Ve eğer [bir], iki ya da üç adam [Mısır ülkesinden kaçarsa] ve [onlar] Hatti ülkesi kralı [Büyük Kral Hattuşili'ye gelirse], kardeşim Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral Hattusili onları yakalasın. Ve [onları] Mısır ülkesi [kralı Büyük Kral Amon'un sevgilisi Ramses'e, -Hattusili ve Mısır ülkesi kralı Ramses kardeş oldukları için- göndersin. Fakat onlar suçlarından dolayı cezalandırılmasın. Onlar onların gözlerini çıkartmassın. Ve [dillerini ko]partmassın. Ve [onlar onların kulaklarını kesmesin. Ya da ayaklarını koparmassın(?). Ve onlar onların evlerini], oğulları ve karıları ile birlikte [mahvetmassınlar]²²⁴.

²²⁴ Karauğuz 2002, 244–248.

Levha VI
Thot Ayı (1 Thoth, 29 Ağustos'tur)

Gün	İlk 8 saat	İkinci 8 saat	Üçüncü 8 saat	Karşılık geldiği gün
1	+	+	+	29 Ağustos
2	+	+	+	30 Ağustos
3	-	-	-	31 Ağustos
4	-	-	-	1 Eylül
5	+	+	+	2 Eylül
6	-	-	+	3 Eylül
7	+	+	-	4 Eylül
8	+	+	-	5 Eylül
9	+	+	+	6 Eylül
10	+	+	+	7 Eylül
11	-	-	-	8 Eylül
12	-	-	-	9 Eylül
13	-	-	(53)	10 Eylül
14	+	-	-	11 Eylül
15	+	-	-	12 Eylül
16	-	-	-	13 Eylül
17	+	+	+	14 Eylül
18	+	+	+	15 Eylül
19	+	+	+	16 Eylül
20	-	-	(54)	17 Eylül
21	+	+	-	18 Eylül
22	-	-	-	19 Eylül
23	-	-	-	20 Eylül
24	+	+	+	21 Eylül
25	+	+	+	22 Eylül
26	-	-	-	23 Eylül
27	+	+	+	24 Eylül
28	+	+	+	25 Eylül
29	+	+	+	26 Eylül
30	+	+	+	27 Eylül ²²⁵

²²⁵ Şah 1996, 83-84

Levha VII

MURŞİLİ'NİN BÜTÜN TANRILARA DUASI

(Alp 2001, 128–133.)

(Siz Hatti'nin) bütün erkek tanrıları, bütün kadın tanrıları, . . . [...], siz bütün erkek (yemin tanrıları), bütün kadın yemin tanrıları [.]. [...] bütün (e)ski (erkek) tanrılar, bütün eski kadın tanrılar, siz ki toplantıda yemine tanıklık etmeye çağrıldınız, (siz) dağlar, ırmaklar, pınarlar, yeraltı suları, işte ben rahibiniz (Büyük Kral) Murşili dua ediyorum. Duamı hangi konuda ediyorsam, efendilerim tanrılar sözümü (işitin)!

(Siz) tanrılar, efendilerim Hatti ülkesinde salgın oldu. Hatti ülkesi salgın yüzünden baskı altında tutuldu. O, çok sıkıştırıldı. Yirmi yıldan beri Hatti ülkesi çok (sayıda kayıplar) ölüme sürüklendiğinden aklıma Tuthaliya'nın oğlu genç Tuthaliya konusu geldi. Tanrıdan fal yoluyla gerçeği öğrenmeye çalıştım. Tanrı tarafından (falda) genç Tuthaliya konusu saptandı. Genç Tuthaliya Hatti ülkesinin efendisi iken ona Hattusa'nın prensleri, komutanları, binbaşılı, subayları, (önde gelenleri), askerlerinin ve araba savaşçıların hepsi onun üstüne yemin ettiler. Babam da onun üstüne yemin (etti).

Babam (genç) Tuthaliya'yı sıkıştırınca, Hattuşa'nın (prensleri, komutan)ları, binbaşılar, bütün subaylar babamın yanında (oldu)lar. Tuthaliya'yı yemin tanrıları yakaladı. Onlar [Tuthaliya'yı öl]düzdüler. Ayrıca kardeşleri olanları [onları da] öldürdüler. [yakaladılar ??]. Onları Alasiya (Kıbrıs) ülkesine (sürgüne) gönderdiler.

[. . . .] olan [. . .] lerini [aldılar? .....] ve efendiler tanrı yeminlerini bozdula[r.....].

(Buna rağmen) siz (tanrılar efendilerim) babamı korudunuz [...] . . . [. . . .] Hattuşa düşman tarafından yakıldığı için ve düşman Hatti

ülkesinin [topraklarını] aldığı için (babam gitti ve düşman ülkel)erine saldırdı, onlara ölesiye vurdu, Hatti ülkesinin (topraklarını geri) aldı. Onların topraklarını da aldı ve onları yeniden (iskân etti). Ayrıca etraftaki diğer ülkeleri de krallığına (kattı). Hatti ülkesi yaşamaya devam etti. Onun için şurada ve burada (yeni) topraklar (aldı). Onun zamanında bütün Hatti ülkesi rahata kavuştu. Onun zamanında (insanlar), sığırlar ve koyunlar arttılar. Düşman ülkesinden (zorla) alıp (getirilen) göçmenler de yaşamaya devam ettiler. Hiçbir şey mahvolmadı. Sonra geldiniz. (Siz) tanrılar, efendilerim, genç Tuthaliya'nın o konusunun intikamının şimdi arkadan babamdan aldınız. Babam, Tuthaliya'nın kanı yüzünden öldü. Babamdan yana olan prensler, komutanlar, binbaşılar, subaylar, onlar da o nedenle öldüler. (Hatti) ülkesi de o konudan dolayı ölmeğe başladı. Hatti ülkesi öte yana (felakete sürüklendi?). Artık şimdi salgın (o kadar) güçlendi ki, Hatti ülkesi salgından çok baskı altında kaldı. (Nüfusu) azaldı. Ben kulunuz Murşili (yüreğimdeki) sıkıntıyı yenemiyorum, içimdeki korkuya hâkim olamıyorum! [...dualarımı] işite[iş olan siz tanrılar, efendik]erim, yardımımıza gelin! ..... yeminde tanıklığa çağ[rıldığınız] için [.....] herkes güçlü oldu ve [.....] geldiler. Hayatta kalan yemin sahiplerinden siz tanrılar, efendilerim, mahkemede [davacı ol]ma[dınız?..... onlardan] arkadan [Tuthaliya'nın] kanının intikamını hiçbir surette alma[dınız. Şimdi benden tanrılar,] efendilerim [Tuthaliya'nın] kanı[nın intikamını alıyorsunuz!].....

(Ha)tti (ülkesi öl)meye devam ediyor [.....]... [.....] günah işler ... [.....] onun [.....] babam [.....]... yapsın [...] ... [.....] babamın [...] ... [.....] ... si(ze babamın günahını itiraf ettim. Babam bu) Tuthaliya'yı öldürdü ..... (Babam arkadan kan dökmeye karşı bir kurban) yaptı. Hattuşa ise hiçbir şey yapmadı.

Geldim. Kan için kurbanı ben de yaptım. Ülke hiçbir şey yapmadı. Ülke için hiçbir şey yapmadılar.

Şimdi Hatti ülkesi salgından çok baskı altında tutulduğu ve Hatti ülkesi (insanları çok sayıda) ölmeye devam ettiği (ve) Tuthaliya konusu akla geldiği ve (tanrı) tarafından da saptandığı için fala başvurdum. Ülkede salgın için size efendilerim tanrılara ve tapınaklarınıza hangi yemine ait kurban saptanmış ise, size

efendilerim tanrılara yemine ait kurbanları önünüze sunuyorlar, artık sizin önünüzde temiz oluyorlar. Ben de size efendilerim tanrılara ülkede (günahın) bedelini ve kefarecini ödeyeceğim.

Efendilerim tanrılar Tuthaliya'nın kanının intikamın arkadan aldığından Tuthaliya'yı öldürenler, onlar kanın bedelini ödediler. Hatti ülkesi de bu cinayeti artık bitirdi. Artık Hatti ülkesi de onun bedelini ödedi. Şimdi de bana geldiği için onu ailemle birlikte bedel olarak ve kefarec olarak ödeyeceğim. Artık efendilerim tanrıların içi yumuşasın (rahat olsun)! Efendilerim tanrılar artık bana acıyın! Size görüneyim! Size dua ettiğim için beni iştin! Ben hiçbir kötü iş yapmadığımdan, günah işleyen ve kötü lük yapanlardan da artık hiçbiri hayatta kalmadığından ve onlar çoktan öldüğünden, babamın meselesi benim üzerime geldiğinden işte ülkedeki salgına karşı size efendilerim tanrılara kefarec ve bedel ödüyorum. Kefarec ve bedel ödediğimden siz tanrılar, efendilerim, bana acı[yın! .] . . . . [. . . .] salgın ile Hatti ülkesini baskı altında tuttuğu sürede (kurban ekmeği ve kurban içkisi verenler) efendilerim tanrılara kurban ekmeği ve kurban içkisini sunmaya devam ettiler. Hatti ülkesini salgın ile ağır baskı altında tuttuğundan ve salgından (devamlı ölümler olduğundan) eğer arkadan (salgını) kaldırmazsa ve ölümler devam ederse, zaten az kalmış olan kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucuları da ölürlerse, artık hiç kimse size kurban ekmeği ve kurban içkisi (sunamayacak!)

(Tanrılar, efendilerim, salgına karşı? size) sunduğum kurban ekmeğini ve kurban içkisini kabul edin! Size görüneyim! (Hatti ülkesinden) salgını kovun! Zaten az (kalmış olan) bu kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucularınızı baskı altında tutmasınlar! Onlar artık devamlı surette ölmesinler! Size (her zaman) (kurban ekmeği) ve kurban içki-si sunsunlar! Tanrılar, efendilerim, gelin! Salgını öte yana gönderin! Kötü olan şeyleri düşman ülkesine gönderin! Tu(thaliya yüzü)nden Hatti ülkesinde olanları (siz) tanrılar [.....] gönderin! Onları düşman ülkesine gönderin! Hatti ülkesine (tekrar) acıyın! (Salgın) iyi olsun! Ben rahibiniz (ve) kulunuz olarak tekrar size görünmek istediğimden bana acıyın! Yüreğimden sıkıntıyı kovun! İçimden korkuyu alın!

(1. tablet): Bitti. Murşili [bütün tanrılara.....] dua et(tiği) zaman.

Murşili'nin Hatti'nin Fırtına Tanrısına ve Hatti'nin tanrılarına duası:

Hatti'nin Fırtına Tanrısı, efendim (ve Hatti'nin tanrıları, efend)ilerim! Sizin kulunuz (Büyük Kral) Murşi(li) beni (şu sözlerle) gönderdi: "Git! Efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısına ve efendilerim tanrılara şöyle söyle!": 'Sizin bu yaptığınız, Hatti ülkesi salgından çok fazla baskı altında kaldı. Babamın zamanında ve kardeşimin zamanında devamlı surette ölüm olayları oldu. Ben tanrılara rahip olduğumda şimdi de benim zamanımda ölüm olayları çok sık oluyor. Bu (başlayalı) şimdi yirminci yıl (oldu)'. Hatti ülkesinde ölüm olayları çok sık olduğuna göre salgın ortadan toplanıp kaldırılamıyor. Ben de yüreğimde sıkıntıyı yenemiyor, içimden korkuyu atamıyorum.

Sonra (tanrıların) bayramlarını sık sık yaptığım zaman bütün tanrıların önünden ve arkasından gittim. (Yalnız) bir tanrının tapınağına (ayak) basmadım (koymadım). Salgın yüzünden bütün tanrılara tekrar tekrar dua ettim. (Onlara) adaklar sundum! (Tanrılar, efendileri)m beni işitin! (Hatt)i (ülkesinden) salgını (kovun!) (Hattu)sa [.....] yapamaz! (Hangi nedenle Hatti) halkı devamlı ölüyorsa, (o ya fal ile sap)tansın ya da onu (rüyada göreyim ya da tanrısız irşada ulaşmış bir kişi söylesin! Tanrılar beni (işitmediler.) Hatti (ülkesi içinde) salgın iyileşme(di. Hatti ülkesi çok baskı altın)da kaldı.

Tanrıların kurban ekmekler(ini ve kurban içkilerini sunanlar az sayıda) kaldılar, onlar (da) öldü[ler! kon]u tekrar ağırlaştı ve tan[rılar yanında fala başvurduğum.]

Böylece çok eski iki tablet (buldum). Bir tablet (Mala) Fırat (Nehrine sunulan kurban ...) ... ile ilgili idi. Eski krallar Mala ırmağına kurbanını sunarlardı. (Şimdi) babamın gününden beri Hatti ülkesinde (insanlar) devamlı olarak ölüyorlar ve biz Mala nehrinin (kurbanını) kurban törenini ( ) hiçbir zaman yapmadık.

İkinci tablet Kurustamma üzerinedir: Hatti'nin Fırtına Tanrısı,

Kurustamma adamlarını Mısır ülkesine getirdiği ve Hatti'nin Fırtına Tanrısı onlarla Hatti adamlarının karşısında bir antlaşma yaptığı zaman onlar Hatti'nin Fırtına Tanrısı tarafından yemin ettirildikleri için ve Hatti adamları ile Mısırlılar da Hatti'nin Fırtına Tanrısı tarafından yemin ettirildikleri halde geldiler ve Hatti adamları (antlaşmayı) bozdular ve Hatti adamları hemen tanrı yeminini çiğnediler. Babam askerleri ve araba savaşçılarını gönderdi. Mısır topraklarına ve Amka ülkesine saldırdılar. Tekrar gönderdi ve tekrar saldırdılar. Mısırlılar korkunca, geldiler, babamdan oğlunu (Mısır'da) krallık için ısrarla istediler. Babam onlara oğlunu verince, onlar da onu (Mısır'a) götürünce, onu öldürdüler. Babam kızdı ve Mısır ülkesine (sefere) gitti ve Mısır ülkesine saldırdı. Mısır ülkesinin askerlerini ve araba savaşçılarını imha etti. O zaman da efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısı babamı davada üste çıkardı (kazandırdı) ve Mısır ülkesinin askerlerini ve araba savaşçılarını yendi ve onları imha etti. Yakaladıkları tutsakları Hatti ülkesine geri getirdikleri zaman, tutsaklar arasında Hatti ülkesinde salgın (hastalık) çıktı. Onlar devamlı olarak ölmeye başladılar.

Tutsakları Hatti ülkesinin içine getirince, tutsaklar Hatti ülkesine salgın (hastalığı) getirdiler. O günden beri Hatti ülkesinin içinde sık sık ölümler oluyor. Anılan Mısır ülkesi hakkındaki bu tableti bulunca, onun için tanrı yanında fala başvurdum: "Hatti'nin Fırtına Tanrısının etkili olduğu o konu, Mısırlılar ile Hattililer Hatti'nin Fırtına Tanrısı tarafından yemin ettirildiklerinden, Damnassara Tanrıları (tanık olarak) efendim Fırtına Tanrısının tapınağında bulduklarından ve Hattililer (arkasından verdikleri) sözü hemen tutmadıklarından efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısının kızmasına neden olduğu" saptandı.

Salgın nedeniyle (Mala) (Fırat) ırmağına kurban konusunda da fala başvurdum. O konuda da benim için efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısının önüne çıkmam gerektiği saptandı. İşte Fırtına Tanrısının önünde suçumu itiraf ettim. Böyledir. Biz onu yaptık.

[...] Benim zamanımda ol(ma)dığını, babamın zamanın[da olduğunu.....] biliyorum [.....] konu, (eğer) efendim (Hatti'nin) Fırtına

Tanrısı [.....] nedeniyle kızmış ise (ve bu nedenle) Hatti ülkesinde ölümler oluyorsa, [.....] efendim Fırtına Tanrısına [... ..] yapıyorum. Sana [... ..] diz çöküyorum ve acı (diye) bağıryorum. Efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısı beni işi(t!) Hatti ülkesi içindeki salgın toplansın! (ve alıp götürülsün!)

Fal için başvurduğum konuda salgın için hangi sorunlar saptanmış ise, onları tekrar çözeceğim. Onların bedelini ödeyeceğim. Salgın yüzünden hangi yemin konusu saptanmış ise, Hatti'nin Fırtına Tanrısının ve tanrıların önüne yemine ait (yeminin bozulmasına ait) kurbanı tamamen sundum. [.....] önüne tamen sundum. [... ..] sana Hatti'nin Fırtına Tanrısına salgın yüzünden size kurbanı [... ..] salgın y(üzünden) saptanmış olan Mala (Fırat) ırmağının kurbanını, işte Mala nehrine gitmekte olduğumdan efendim Fırtına Tanrısı ve efendilerim tanrılar Mala (Fırat) nehri kurbanını benim için arkaya bırakın! (zaman tanıyın!). Mala (Fırat) nehrinin kurbanını yapayım ve onu yoluna koyayım. Salgın yüzünden hangi konu varsa, onu yapacağım (halledeceğim). Efen-dilerim tanrılar bana acıyın! Hatti ülkesi içinde salgın iyi olsun!

Hatti'nin Fırtına Tanrısı, efendim, tanrılar, efendilerim (böyle) oluyor. Günah işleniyor. Babam da günah işledi. Efendimin, Hatti'nin Fırtına Tanrısının sözüne uymadı. Ben ise hiçbir günah işlemedim. Böyle oluyor. Babasının günahı oğluna geçiyor. Bana da babamın günahı geçti. İşte ben onu efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısına ve efendilerim tanrılara itiraf ettim. O oldu. Onu yaptık. Babamın suçunu itiraf ettiğimden, efendim Fırtına Tanrısının ve efendilerim tanrıların içi tekrar yumuşasın! Bana tekrar acıyın! Salgını Hatti ülkesinden tekrar kovun! Az kalan kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucuları (artık) benim için ölmesinler!

İşte efendim Fırtına Tanrısına salgına karşı bir dua yapıyorum. Efendim Fırtına Tanrısı beni işit! Beni yaşat! Sana şöyle diyorum?: Kuş yuvasına gider. Yuvası onu korur!

Ya da herhangi bir köle bir şeyin üzüntüsünü çekerse, ve efendisine

yalvarırsa, efendisi onu dinler, onu ne üzmüşse, o konuyu onun için düzeltir. Ya da bir köle bir suç işlemiş ise, suçunu efendisinin önünde itiraf ederse, efendisi o zaman ne yaparsa (yapmak is-terse), yapar. Efendisinin önünde suçunu itiraf ettiğinden efendisinin içi rahatlar, (efendi)si o köleyi cezalandırmaz! Ben de babamın suçunu itiraf ettim. O (öyle) oldu. Ben onu yaptım. Eğer bir bedel (tazminat) (söz konusu) ise, o salgın yüzünden, eskiden çok (şey ödenmişti?) Mısır ülkesinden getirdikleri tutsaklar ve muhacirler ve Hattuşa halkının salgın için ödediği bedel (suçun) yirmi katını (buldu.) Eskiden öyle oldu. Buna rağmen efendim Hatti'nin Fırtına tanrısının ve efendilerim tanrıların içi rahatlamıyor. Ya da eğer siz bana ayrıca bir tazminat yüklerseniz, onu bana rüyada söyleyin! Onu size vereceğim!

İşte sana efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısına devamlı surette dua ediyorum: Beni yaşat! Eğer bu nedenle ölümler olursa, onu ben (tekra)r düzeltinceye kadar tanrıların (arta) kalan kurban ekmeği ve kurban içkisi sunucuları artık ölmesinler!

Eğer başka bir nedenle ölümler olursa, onları ya rüyada göreyim ya da fala başvurma yoluyla saptansın! Ya da tanrısal irşada ulaşmış bir kişi söylesin! Ya da bütün rahiplere neyi emretmiş isem, onu temiz (yatakta) uyuyarak düşünsünler! Efendim Hatti'nin Fırtına tanrısı beni yaşat! Efendilerim tanrılar tanrısal adaletini göstereyin! Biri rüya-da görsün! Ölümlerin neden olduğu bulunsun! Sarpa ağacından bakır (kaplı) bir broş (?) (iğne?) asacağız(?)! Efendim Hatti'nin Fırtına Tanrısı beni yaşat! Salgın Hatti ülkesinden artık toplansın ve kovulsun²²⁶!

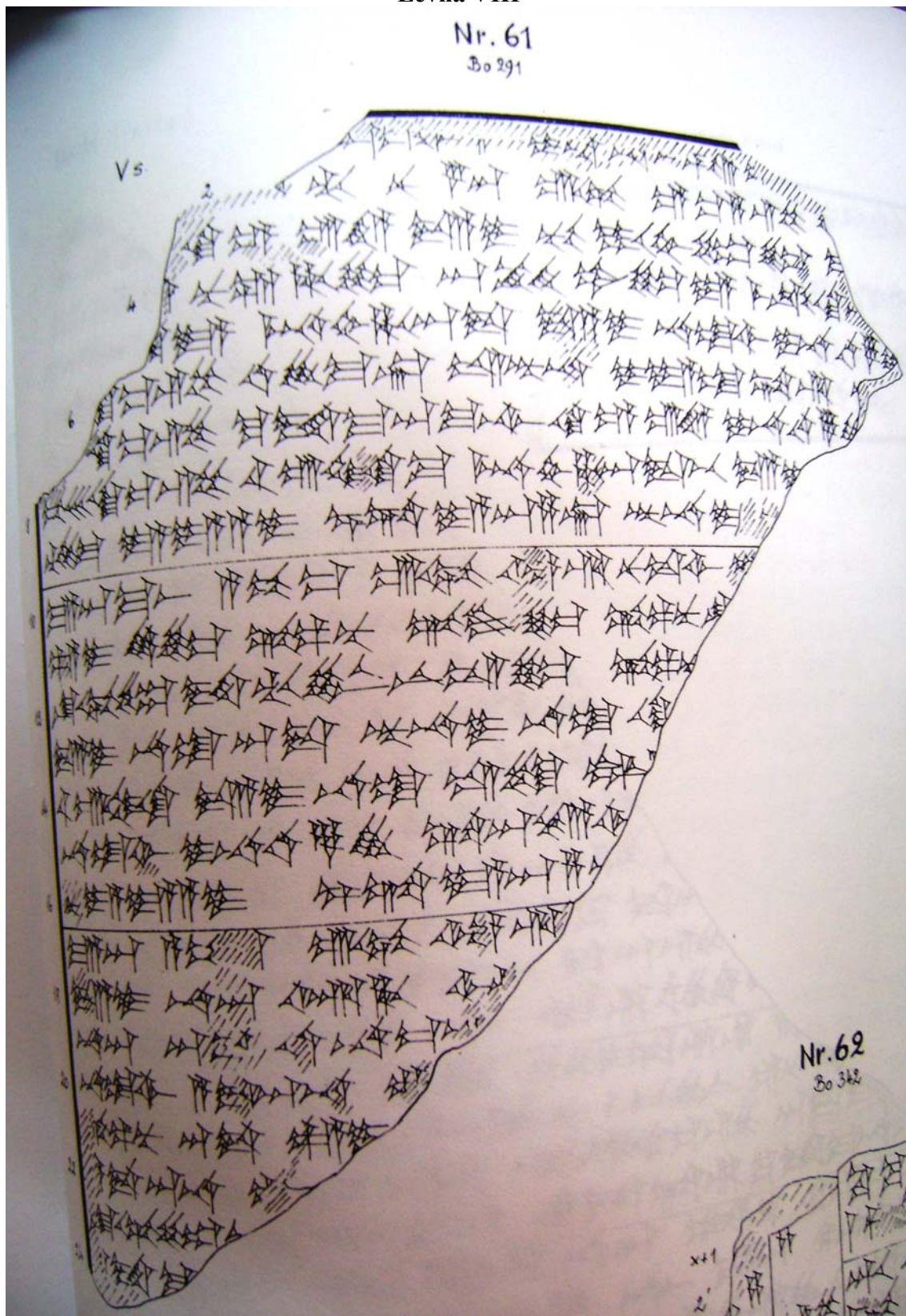
---

²²⁶ Alp 2001, 128–133.

Levha VIII

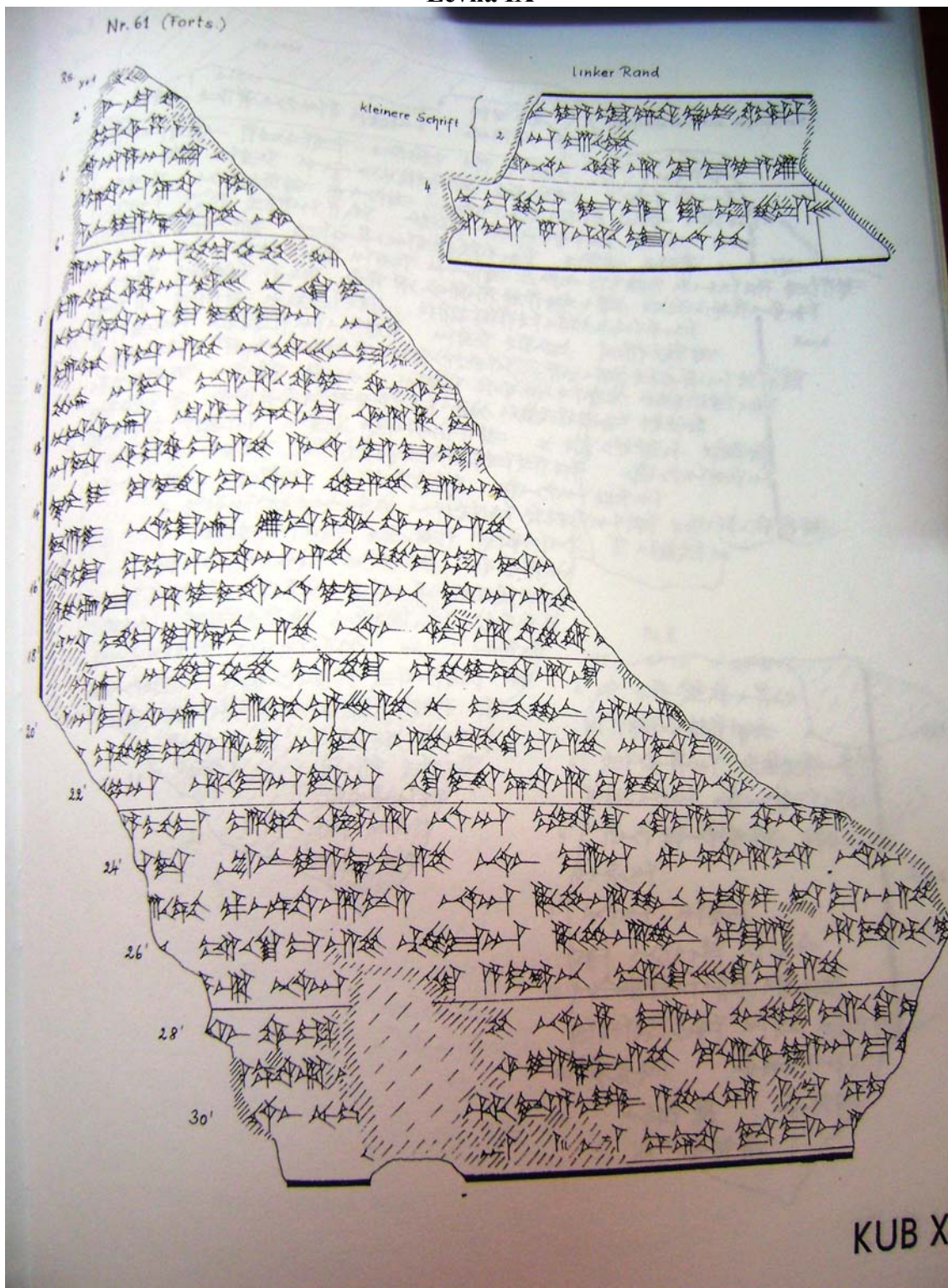
Nr. 61

Bo 291

KUB XLIV 61

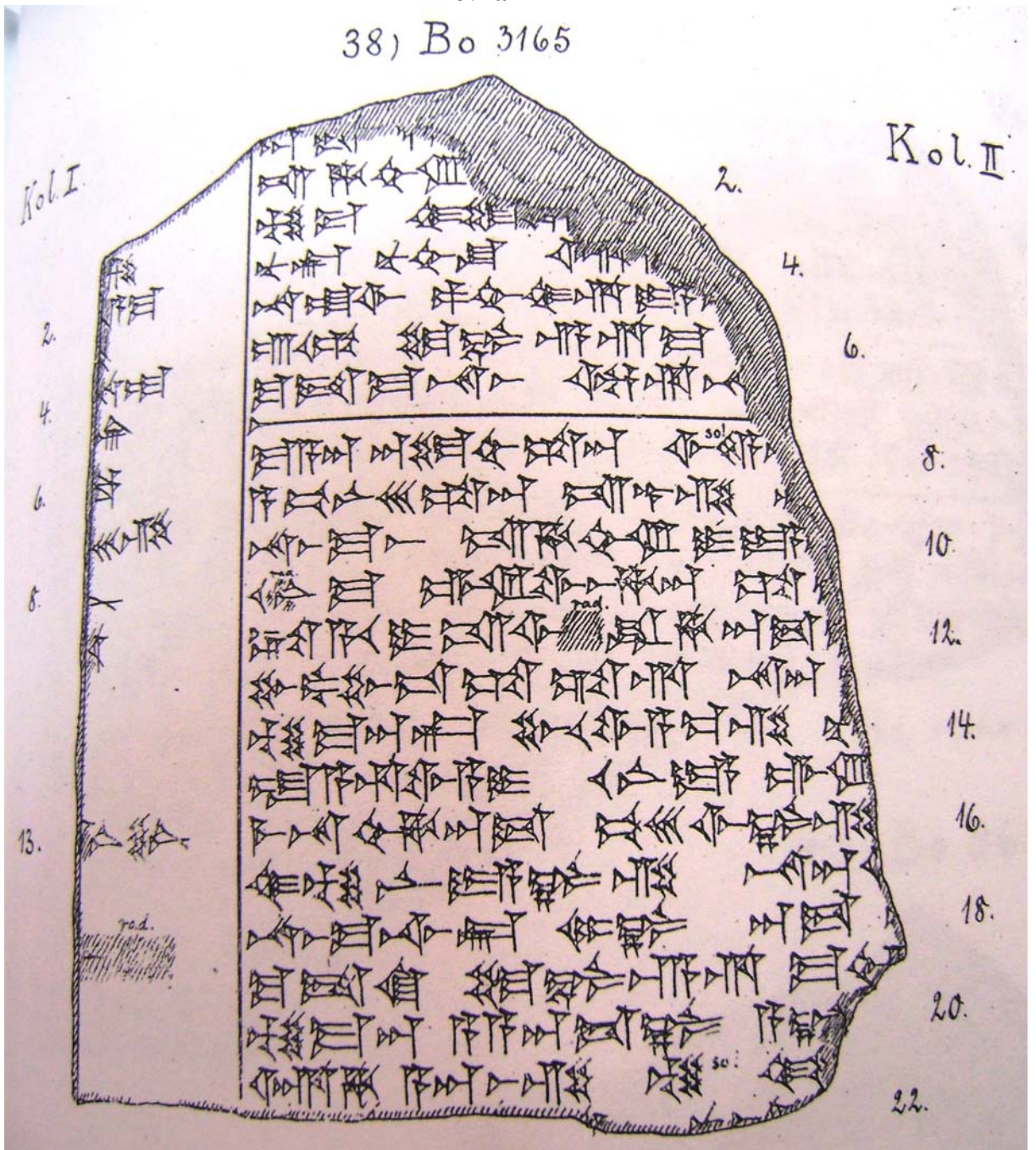
Levha IX

KUB XLIV 61

Levha X

38) Bo 3165

KUB VIII 38 Bo 3165

Levha XI

No. 1. VAT 13 013.

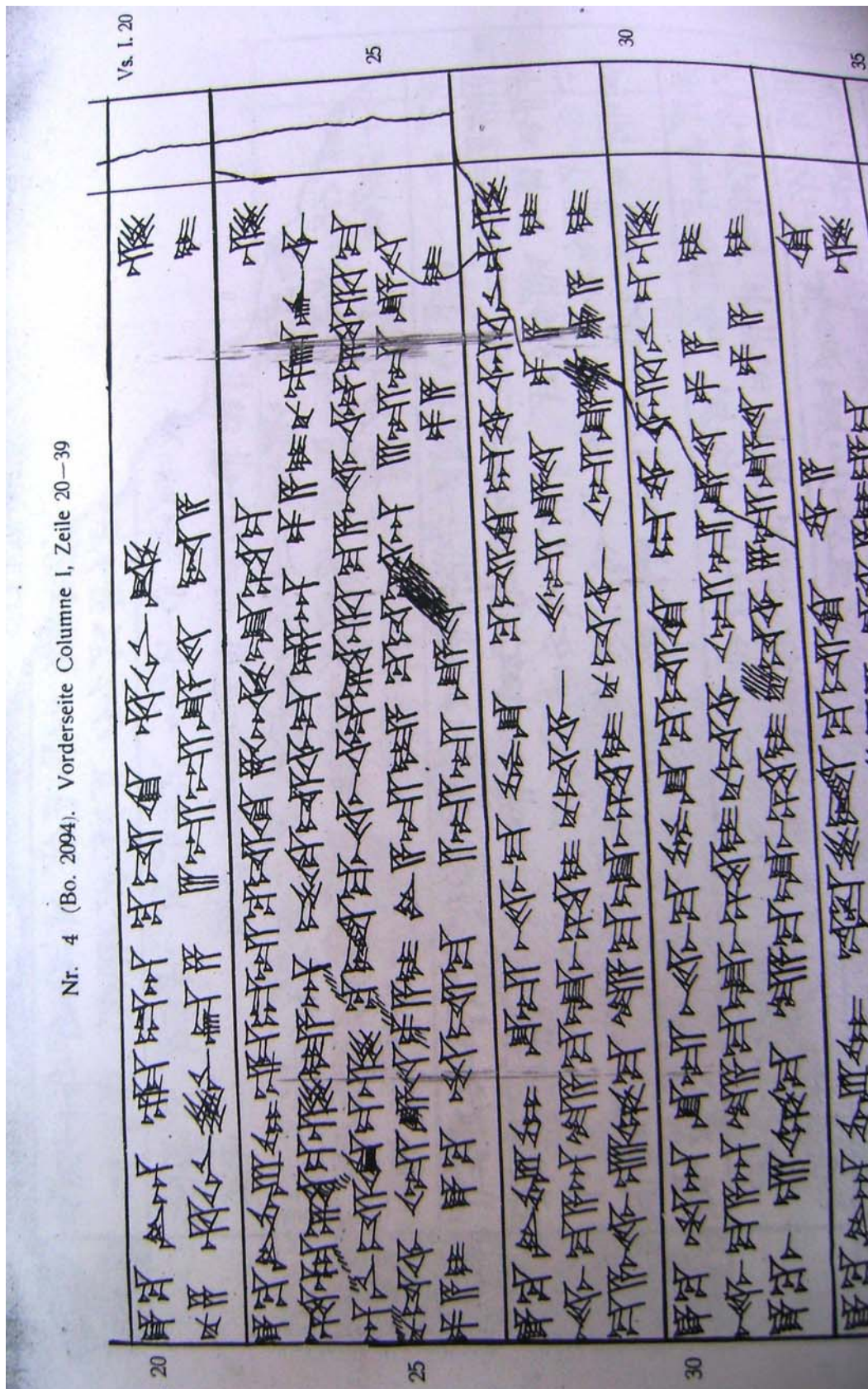
Us. Kol. I, 1-24.

Handwritten text in a cuneiform script, organized into approximately 12 horizontal lines. The text is written in a dark ink on a light-colored background. The script is dense and appears to be a form of ancient or medieval writing. There are some faint markings and lines on the right side of the page, possibly indicating a margin or a specific section.

KUB VII 1

Levha XII

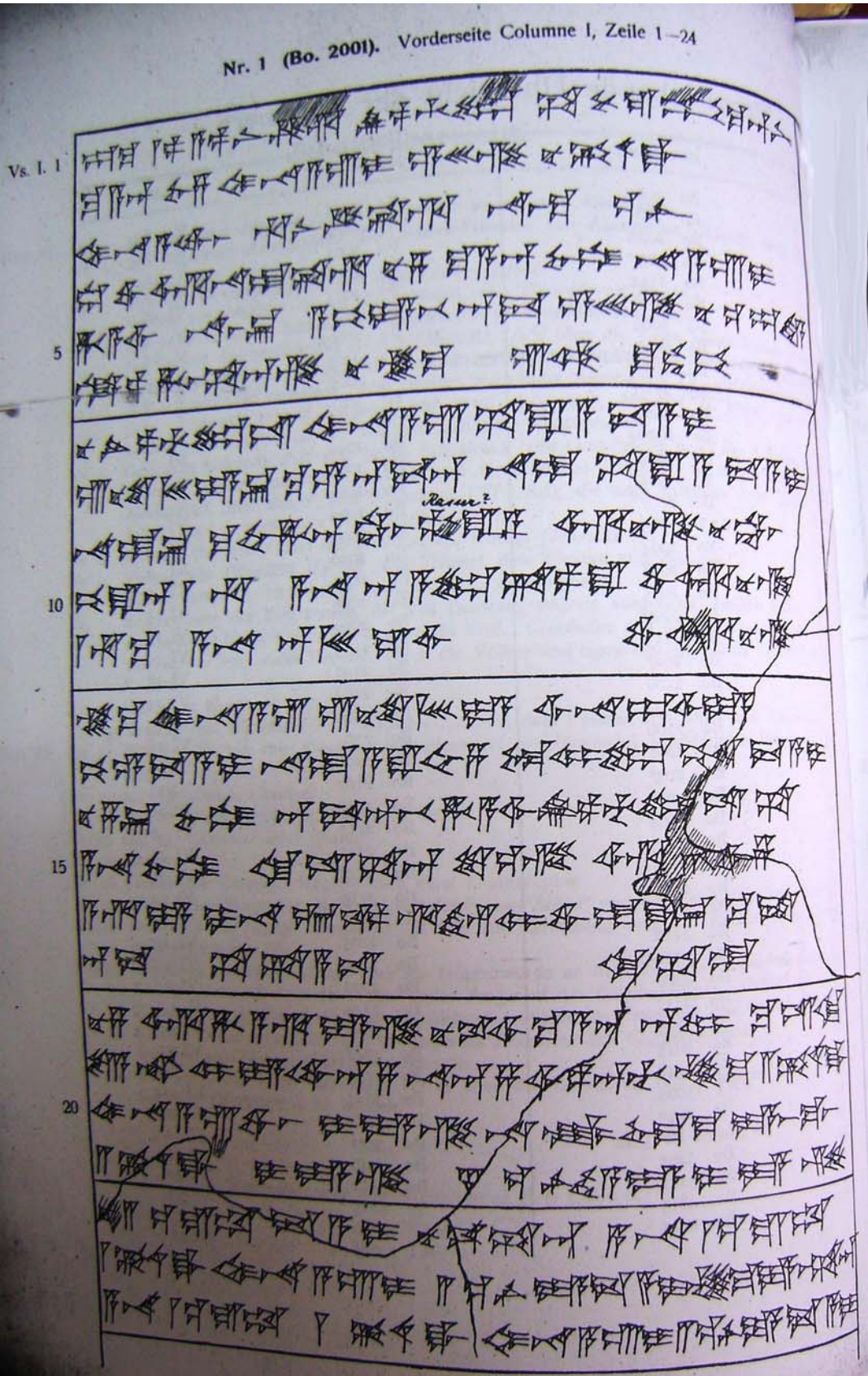
Nr. 4 (Bo. 2094). Vorderseite Columne I, Zeile 20-39

KBo VI (Bo.2094)

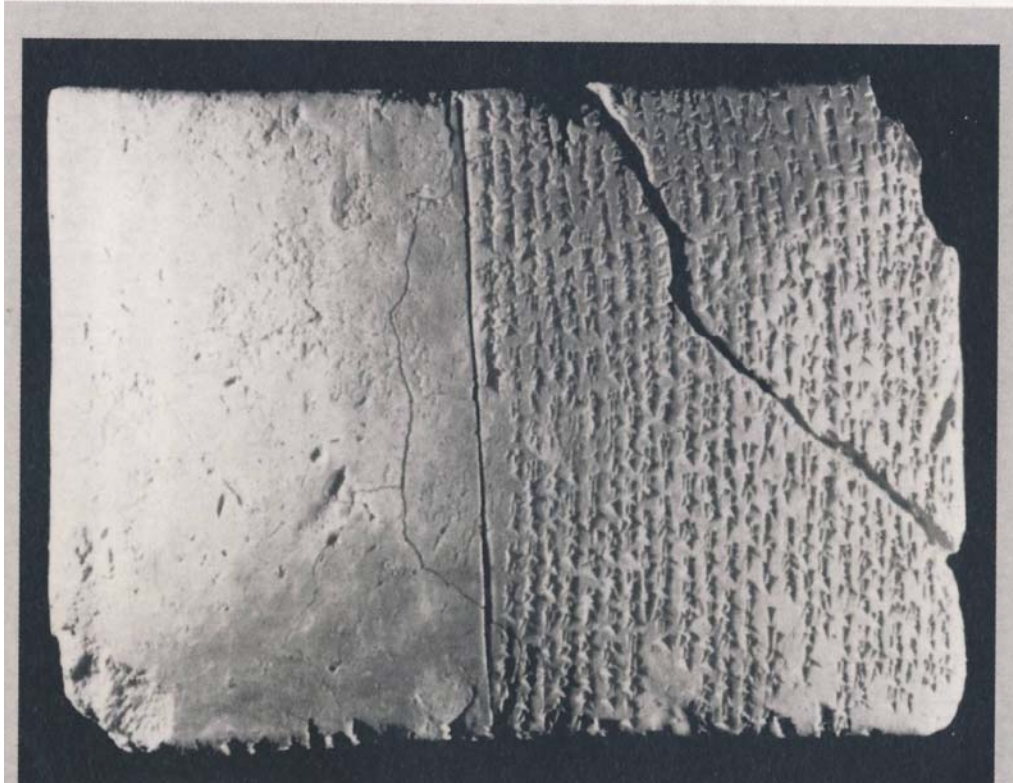
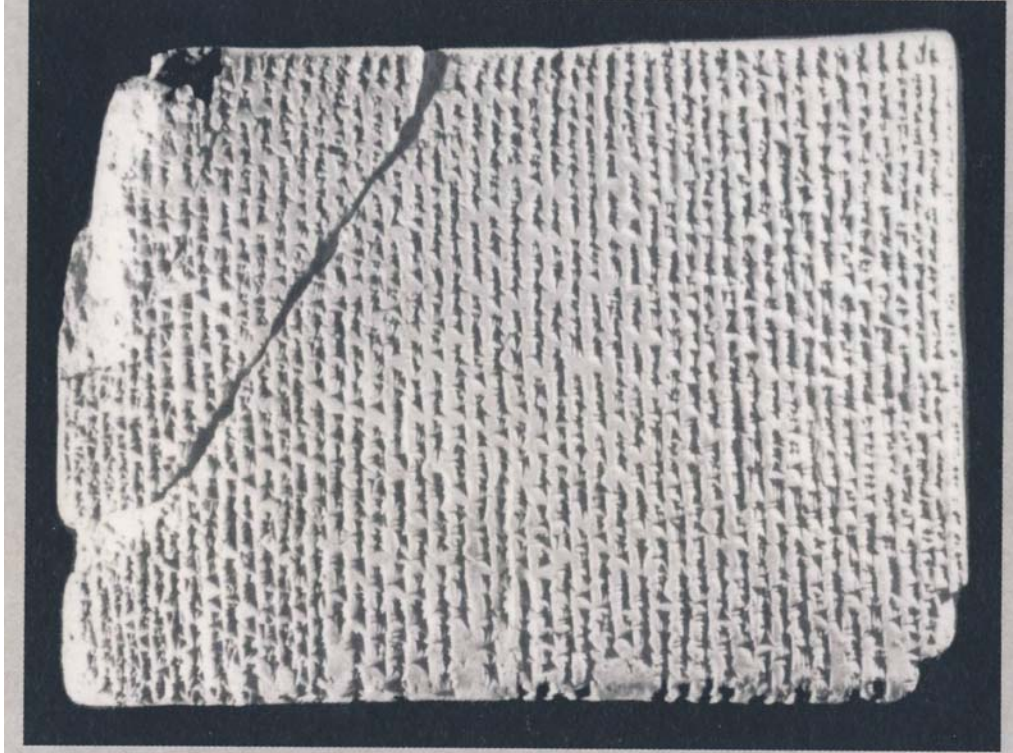
Levha XIII

Nr. 1 (Bo. 2001). Vorderseite Columne I, Zeile 1-24

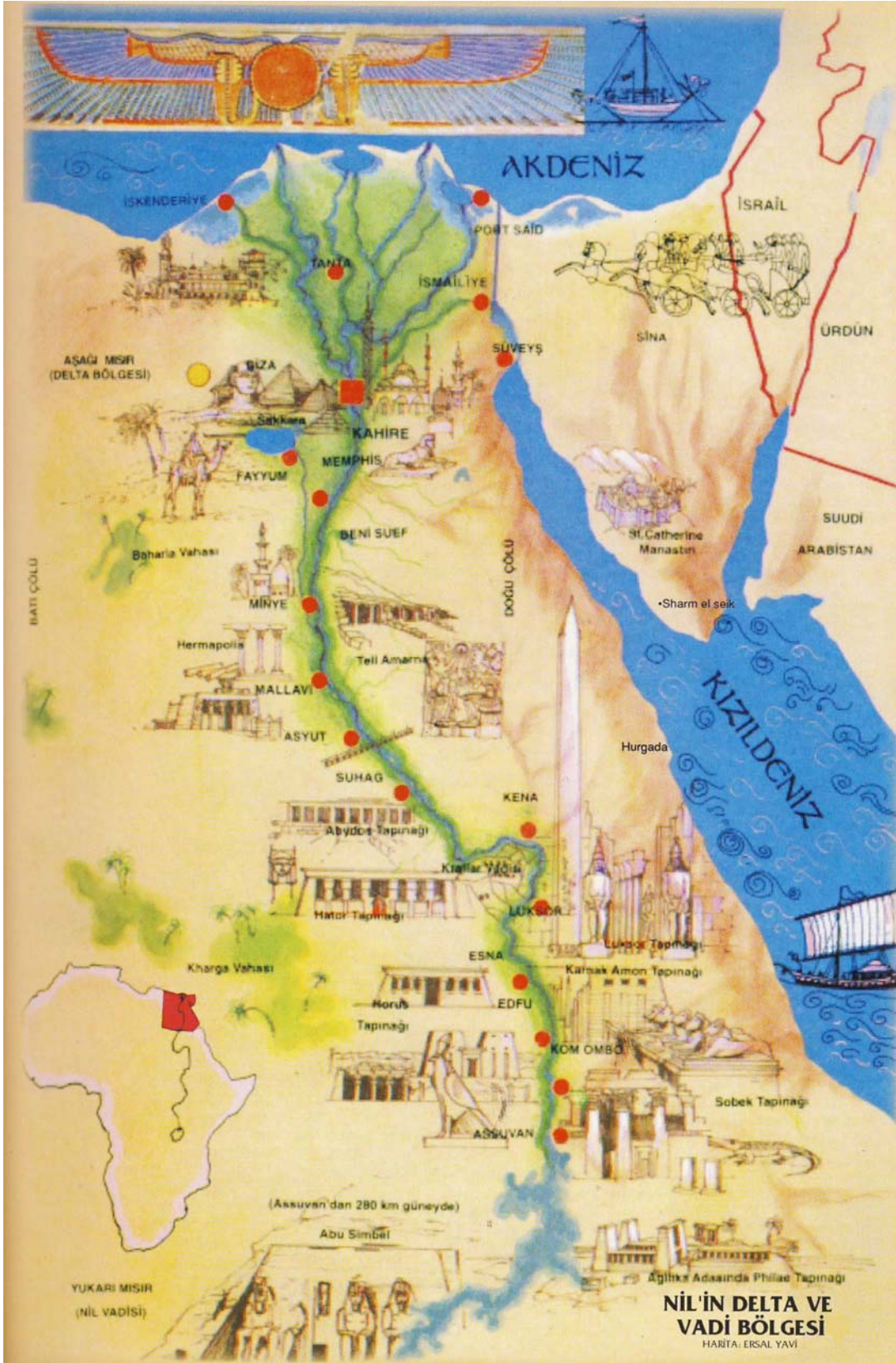
KBo V (Bo. 2001)

Levha XIV

I. Hattuşilinin güneydoğu seferine ait Akadca tabletin ön ve arka yüzleri
Alp Sedat, 2001, Hitit Çağında Anadolu

Harita I

Nil'in Delta ve Vadi Bölgesi

E. Yavi "Modern Dünyanın Kaynağı Mısır", 2002, s. 11

Harita II

Nil Vadisi

